

Litterær æstetisk oplevelse

Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af teoretiske og metodiske tilgange

Balling, Gitte

Publication date:
2009

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Balling, G. (2009). *Litterær æstetisk oplevelse: Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af teoretiske og metodiske tilgange*. [Danmarks Biblioteksskole].

Litterær æstetisk oplevelse

Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af
teoretiske og metodiske tilgange

Gitte Balling

Litterær æstetisk oplevelse

Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af
teoretiske og metodiske tilgange

Gitte Balling

CIP – Cataloguing in Publication

Balling, Gitte

Litterær æstetisk oplevelse. Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af teoretiske og metodiske tilgange / Gitte Balling. – København: Danmarks Biblioteksskole, 2009. xii, 205 p.

ISBN 9788774153115

ISBN 9788774153115

© Copyright Gitte Balling 2009

All rights reserved

Literary Aesthetic Experience
Reading, reading experiences and reading studies: a discussion of
theoretical and methodological approaches

Gitte Balling

PhD thesis from the Research programme Knowledge Culture and Knowledge Media,
Royal School of Library and Information Science, Denmark

Forord

Denne afhandling handler om læseoplevelser. Om underholdende, udfordrende, rystende, inspirerende, gode, fantastiske læseoplevelser. Men også om kedelige, irriterende, dårlige læseoplevelser. Interessen for læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser er først og fremmest udsprunget af mine egne oplevelser som læser, men også af min fortid som studerende på litteraturvidenskab og som leder af adskillige læsekredse på Brøndbyegnen. At få lov til at begrave mig i emnet i tre år har derfor været et privilegium, som jeg gerne vil takke Danmarks Biblioteksskole og Kulturarvens Forskerskole for. Ud over herværende afhandling er ph.d forløbet også udmundet i en artikel om litteraturformidling og den bibliotekariske identitet, samt et antologibidrag om receptionsteori (Se Balling, Henrichsen & Skouvig (2008), Balling (2008)).

Men arbejdet med læseoplevelser har ikke alene været 'a walk in the park'. Det har været underholdende, udfordrende, inspirerende, fantastisk, men også irriterende og indimellem sågar kedeligt, og det ville ikke have kunnet lade sig gøre, hvis det ikke var for mine to vejledere Lisbeth Worsøe-Schmidt og Niels D. Lund. I har vejledt med både pisk og gulerod, i den rette dosering vel at mærke, og har suppleret hinanden glimrende. Bedre vejledere findes ikke, og det skal I have den største tak for.

En stor tak skal også lyde til alle mine kollegaer på Danmarks Biblioteksskole, særligt kaffeklubben på 6., der har bidraget med støtte og vejledning og ikke mindst egne ph.d. erfaringer, som I velvilligt har delt ud af. Også en tak til Rasmus Grøn i Ålborg for inspirerende og underholdende diskussioner long distance over telefonen eller face to face til kurser og konferencer. Jeg vil også gerne takke Birger Larsen, som med et altid tålmodigt smil har bidraget med teknisk support. Endelig vil jeg gerne takke min veninde Theresa Schilhab for grundig gennemlæsning og velanbragte kommentarer. Jeg håber, vi får mulighed for tættere samarbejde i fremtiden.

Jeg vil også gerne benytte lejligheden til at takke *Avdelingen for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag* på Høgskolen i Oslo for at have taget pænt imod mig og udvise interesse og imødekommenhed under mit ophold. En særlig tak til Jofrid Karner Smidt for et velplanlagt program med videnskabelige diskussioner, kulturelle arrangementer og rigtig god thaisuppe!

Ligeledes vil jeg takke *Institut für Bibliothek- und Informationswissenschaft* på Humboldt Universität i Berlin for at tage godt imod mig. En særlig tak til institutleder Michael Seadle og ph.d. studerende Elke Greifeneder for at inddrage mig i workshops mm. og for at drage omsorg for min person.

Til sidst vil jeg gerne sende en taknemmelig tanke til Gert og Christoffer, som har udvist umådelige mængder af tålmodighed i mine op- og nedture og har lagt øre til mine evige diskussioner med mig selv hen over middagsbordet. En særlig tak til Gert, som har passet hjemmefronten under mine fraværperioder og til tapre Christoffer, som til slut begyndte at spørge ikke om *hvornår* mor kom hjem, men *om* hun kom hjem.

Nam Myoho Renge Kyo

Gitte Balling, august 2009

”Reading is not simply producing meaning out of words. It is a purposeful act integrated to the whole psychological, sociological, political, economical strategy of the individual. Casual and purposeless reading is not actual reading, even if the purpose is evasion from everyday realities. There is always a purpose in reading, an effect to be obtained, a stake to be won.”

Robert Escapit, 1991.

Resume

I denne afhandling undersøges læseoplevelser og deres kendetegn med henblik på at kunne foretage empiriske undersøgelser af fænomenet. Læseoplevelsen indkredsnes dels teoretisk med afsæt i æstetisk teori, dels empirisk med afsæt i kvalitative interviews med voksne læsere. Læseoplevelsen defineres teoretiske som en *litterær æstetisk oplevelse* og empirisk som den *italesatte læseoplevelse*.

Afhandlingen besvarer følgende spørgsmål:

Hvilken viden foreligger der om læsning og læseoplevelser på grundlag af eksisterende læseundersøgelser?

Hvad er en læseoplevelse og hvordan italesættes den?

Hvordan kan man udvikle en undersøgelsesstrategi, der i større grad end hidtil indkredser læsningens kompleksitet, og som tager hensyn til læsernes egne italesættelser af deres læseoplevelse?

Indledningsvist indkredsnes viden om læseoplevelser gennem en undersøgelse af eksisterende læseundersøgelser og den udvikling, der er pågået inden for den litteratursociologiske læseforskning i årene fra 1945 til 2009. Læsning og læsningens mange elementer er belyst på forskellige måder, alt efter hvilket formål der har været styrende for de enkelte undersøgelser. Den viden, som fremkommer i en gennemgang af eksisterende undersøgelser fremtræder både fragmentarisk og mangelfuld, og kalder på en grundigere afsøgning af læseoplevelsen som fænomen.

Den teoretiske undersøgelse af læseoplevelsen tager afsæt i filosofisk æstetik og en afsøgning af begrebet *æstetisk oplevelse* gennem teoretikere som Alexander Baumgarten, Hans-Georg Gadamer, John Dewey og Richard Shusterman. Begrebet æstetisk oplevelse udvides til at omfatte litteratur gennem inddragelse af Jan Mukařovskýs begrebsapparat, der kan placeres inden for æstetisk teori og receptionsteori, og defineres som en *litterær æstetisk oplevelse*. Den litterære æstetiske oplevelse er kendetegnet ved at udgøre et komplekst og betydningsladet fænomen, som både skaber nydelse og mishag, og

oplevelse og erkendelse hos læseren. Ligeledes er den kendetegnet ved at være både subjekt- og kontekstafhængig og foranderlig i forhold til formål og funktion.

Den empiriske undersøgelse af læseoplevelsen analyserer *den italesatte læseoplevelse* med særligt henblik på *hvad* læsere fremhæver som væsentligt for læseoplevelsen og *hvordan* den italesættes. Gennem analyse af de kvalitative interviews indkredses læseoplevelsen som værende kendetegnet ved de følelser og stemninger, der aktiveres i læseren under læsningen, og ved de spor fx i form af viden og erfaring, som læsningen efterlader. Læseoplevelsen er imidlertid ikke at forstå som én oplevelse, men forandres alt efter *hvad* der læses, *hvornår* der læses og med *hvilket formål* der læses. Den italesatte læseoplevelse er kendetegnet ved at rumme en tidslig og en rumlig dimension. I afhandlingen identificeres den tidslige dimension som *læseoplevelsens før, nu og efter*, mens den rumlige dimension peger på, at læsernes udsagn kan ordnes i forhold til, om de i væsentlig grad har *fokus på læseren, på teksten eller på konteksten*.

Den teoretiske og den empiriske tilgang til læseoplevelsen etablerer samlet set en viden om læseoplevelsens mange elementer og deres indbyrdes relationer, samt en indsigt i italesættelsen struktur. Denne viden tages afsluttende i anvendelse i formuleringen af en analysestrategi til undersøgelse af læseoplevelser.

Afhandlingen bidrager til læseforskningen gennem en større forståelse af læseoplevelsen og dens væsen. Afhandlingen etablerer et samlet billede af læseoplevelsen som et kompleks fænomen, der potentielt udgør et rum til selverkendelse og udvidelse for læseren. Afhandlingen sammenfatter den eksisterende viden om læseoplevelser og supplerer med yderligere elementer og niveauer. Endelig bidrager afhandlingen med en teoretisk og empirisk funderet strategi for fremtidige læseundersøgelser.

Abstract

This dissertation examines reading experiences and their characteristics with the purpose to be able to carry out empirical based studies of the phenomenon. Reading experiences is identified partly through a theoretical approach based on aesthetic theory, partly through an empirical approach based on qualitative interviews with adult readers. The reading experience is theoretical defined as a *literary aesthetic experience* and empirical defined as *the verbalized reading experience*.

The dissertation answers the following questions:

What knowledge exists about reading and reading experiences based on existing reading studies?

What is a reading experience and how is it verbalized?

How can one develop a strategy to study reading experiences that to a larger extend pinpoint the complexity of reading and takes into account the reading experience as it is verbalized by readers?

Through a review of existing reading research and the development that has taken place in the field of sociological based reading studies in the years from 1945 to 2009, the existing knowledge of reading experiences is presented. Reading and the many elements in reading are high-lighted in different ways depending on the underlying motives in the different studies. The knowledge obtained through a review of existing studies appears both fragmented and inadequate, and calls for a thorough examination of the reading experience as a phenomenon.

The theoretical study of reading experiences is based on philosophical aesthetics and a search of the concept of *aesthetic experience* through academics as Alexander Baumgarten, Hans-Georg Gadamer, John Dewey and Richard Shusterman. The concept of aesthetic experience is extended to literature through the inclusion of the conceptual framework of Jan Mukařovský that can be placed in the field of aesthetic theory and reception theory and is defined as a *literary aesthetic experience*. The literary aesthetic

experience can be characterized as a complex and substantial phenomenon that creates both pleasure and displeasure, and experience as well as awareness in the reader. Similarly, it is characterised by both being subject- and context-dependent and changing in relation to the purpose and function of the reading.

The empirical study of reading experience investigate *the verbalized reading experience* with a particular focus on *what* the readers highlight as essential to the reading experience and *how* this is verbalised. The reading experience is characterized by the emotions and moods, which it activates in the reader while reading, and by the traces in terms of knowledge and experience left in the reader. Reading experiences is not understood as one type of experience, but changes depending on *what* is read, *when* it is read and for *what purpose* it is read. The verbalised reading experience is characterized by a temporally and spatially dimension. The dissertation identifies the temporal dimension as *the past, the now and the after of the reading experience*, while the spatial dimension suggest that readers' statements can be arranged in relation to the significant *focus on the reader, the text or the context*.

The theoretical and empirical approach to the reading experience creates an overall knowledge of the many elements of the reading experience and their interconnected relations, as well as an insight into the structure of the verbalization, a knowledge which finally is applied in the formulation of an analytical approach to the study of reading experience.

The dissertation contributes to the reading research through a greater understanding of the reading experience and its nature. Further the dissertation establishes an overall picture of the reading experience as a complex phenomenon that potentially provides the reader with a space for self-awareness and self-expansion. The dissertation combines the existing knowledge about reading experiences and complements it with additional features and levels. Finally, the dissertation contributes with a theoretical and empirical foundation for future reading studies.

Indhold

1	LÆSEOPLEVELSER – BAGGRUND, MOTIVATION OG FORFORSTÅELSE	1
1.1	INDLEDNING	1
1.2	BAGGRUND	1
1.2.1	<i>Kulturel afhierarkisering og stigende oplevelseskrav</i>	2
1.2.2	<i>Den æstetiske erfaring og kompleksitetshåndtering</i>	5
1.2.3	<i>Den æstetiske oplevelse og litteraturformidling</i>	6
1.3	MOTIVATION OG FORSKNINGSSPØRGSMÅL	9
1.4	FORSKNINGSPROCES OG SUPPLERENDE SPØRGSMÅL	11
1.5	OVERORDNET ANALYSESTRATEGI OG VIDENSKABSTEORETISK STÅSTED	14
1.6	HVAD ER EN LÆSEOPLEVELSE? AFHANDLINGENS FORFORSTÅELSE	18
1.7	FOKUS OG BEGREBSAFKLARING	20
1.8	AFHANDLINGENS STRUKTUR	20
2	LÆSEUNDERSØGELSER – OVERSIGT OG BAGGRUND FRA 1945 TIL 2009	23
2.1	INDLEDNING	23
2.2	LITTERATURSOCIOLOGIENS OPSTÅEN OG UDBREDELSE	24
2.3	LÆSEUNDERSØGELSER FRA 1945 TIL 2009	28
2.3.1	<i>1. fase 1945-1970 – Konsensus i kultur- og kvalitetsopfattelsen</i>	30
2.3.1.1	Kortlægning og opdragelsestænkning	31
2.3.1.2	Praktisk sociologi	33
2.3.1.3	Den biblioteksfaglige kvalitetsvurdering	34
2.3.1.4	Receptionsstudie med fokus på den individuelle oplevelse	37
2.3.2	<i>2. fase 1970-2009 – Stigende diversitet og vekslende kvalitetsopfattelser</i>	42
2.3.2.1	Teori vinder indpas i læseundersøgelser	43
2.3.2.2	Læserens genkomst	47
2.3.2.3	Fra sociologi til psykologi	48
2.3.2.4	Praktisk sociologi og livsstilsteori	53
2.3.2.5	Folkebibliotekarers litterære smag	54
2.3.2.6	Fra sociologi til biologi – de seneste tendenser	56
2.4	SAMMENFATNING	57
3	DEN LITTERÆRE ÆSTETISKE OPLEVELSE – EN TEORETISK FORSTÅELSE ..	61
3.1	INDLEDNING - HVAD ER EN ÆSTETISK OPLEVELSE?	61
3.2	ÆSTETIK – KORT BEGREBSUDVIKLINGSHISTORIE	64
3.3	OPLEVELSE – KORT BEGREBSANALYSE	71
3.4	ÆSTETISK OPLEVELSE	74
3.5	DEN ÆSTETISKE OPLEVELSES KENDETEGN	78
3.6	JAN MUKAŘOVSKÝ	82
3.6.1	<i>Mukařovskýs receptionsteori</i>	83
3.6.2	<i>Det kollektive subjekt</i>	88
3.6.3	<i>Æstetisk værdi</i>	90
3.6.4	<i>Funktionsbegrebet</i>	91
3.6.5	<i>Polyfunktionalitet og sprog</i>	96
3.6.6	<i>Funktionalitet og læsning</i>	98
3.6.6.1	Praktisk funktionslæsning	99
3.6.6.2	Teoretisk funktionslæsning	99
3.6.6.3	Symbolisk funktionslæsning	100
3.6.6.4	Æstetisk funktionslæsning	100
3.7	DISKUSSION OG DEFINITION AF DEN LITTERÆRE ÆSTETISKE OPLEVELSE	101
3.8	SAMMENFATNING	104

4	DEN ITALESATTE LÆSEOPLEVELSE – EN EMPIRISK FORSTÅELSE	107
4.1	INDLEDNING	107
4.2	EMPIRI OG ANALYSESTRATEGI	107
4.2.1	<i>Valg af interviewform</i>	107
4.2.2	<i>Udvælgelseskriterier - metode og informanter</i>	108
4.2.3	<i>Præsentation af informanter og interviewsituation</i>	110
4.2.4	<i>Interviewguide</i>	112
4.2.5	<i>Strategi til analyse af de kvalitative interviews</i>	114
4.3	ANALYSE AF INTERVIEWENE	114
4.3.1	<i>Italesættelsens hvad</i>	116
4.3.1.1	At få viden om verden	116
4.3.1.2	At få viden om sig selv og andre	118
4.3.1.3	Læsning som genkendelse og identifikation	119
4.3.1.4	At blive følelsesmæssigt berørt	120
4.3.1.5	Læsning som virkelighedsflugt	121
4.3.1.6	At det er godt skrevet	123
4.3.1.7	Læsning som billedskabelse	124
4.3.1.8	Den differentierede læseoplevelse	126
4.3.1.9	Den dårlige læseoplevelse	127
4.3.1.10	Udfordringer i relation til læseoplevelsen	129
4.3.2	<i>Italesættelsens hvordan</i>	132
4.3.2.1	Banal italesættelse	136
4.3.2.2	Læseoplevelsens tidslige og rumlige dimension	137
4.3.2.3	Forskelle i italesættelsen – mønstre i materialet	139
4.4	REFLEKSION OVER INTERVIEWSITUATION	141
4.5	SAMMENFATNING	143
5	LÆSEOPLEVELSER – SKITSE TIL EN UNDERSØGELSESTRATEGI.....	145
5.1	INDLEDNING	145
5.2	UDVUNDNE BEGREBER OG MANIFESTATIONER	145
5.2.1	<i>Oplevelse/erfaring</i>	146
5.2.2	<i>Nydelse og mishag</i>	147
5.2.3	<i>Læsningens funktion</i>	148
5.2.4	<i>Æstetisk værdi</i>	150
5.3	UDFORDRINGER OG PROBLEMSTILLINGER	151
5.3.1	<i>Udfordringsniveau</i>	152
5.3.2	<i>Den vanskelige italesættelse</i>	153
5.3.3	<i>Undersøgelsesmetode</i>	154
5.3.4	<i>Receptionsstudie?</i>	156
5.4	SKITSE TIL EN UNDERSØGELSESTRATEGI	157
5.4.1	<i>Læseoplevelsen med læseren i centrum</i>	158
5.4.2	<i>Læseoplevelsen med teksten i centrum</i>	160
5.4.3	<i>Læseoplevelsen med konteksten i centrum</i>	162
5.5	SAMMENFATNING	164
6	KONKLUSION.....	167
6.1	INDLEDNING	167
6.2	AFHANDLINGENS RESULTATER	168
6.2.1	<i>Eksisterende viden om læsning og læseoplevelser</i>	168
6.2.2	<i>Hvad er en læseoplevelse?</i>	169
6.2.3	<i>Hvordan italesættes en læseoplevelse?</i>	171
6.2.4	<i>Hvordan kan man undersøge læseoplevelser?</i>	173
6.3	EN NUANCERET FORSTÅELSE AF LÆSEOPLEVELSEN	174
6.4	DEN LITTERÆRE ÆSTETISKE OPLEVELSE OG LITTERATURFORMIDLING	176
7	REFERENCER.....	179

BILAG	185
Bilag 1: Interviewguide til gruppeinterview med læsekreds – udført 14. oktober 2007.....	187
Bilag 2: Interviewguide til gruppeinterview med studerende – udført 30. oktober 2008.	189
Bilag 3: Interviewguide til enkeltinterview	191
Bilag 4: Eksempel på transskriberet enkeltinterview (K, 66) – udført 14. november 2007.....	195

Liste over figurer

Figur 1.1 Kommunikationsprocessens tolkningslag (Schrøder et al, 2003)	16
Figur 1.2 Læseoplevelsens indplacering i dens sociale og kulturelle kontekst (Sørensen, 1989)	19
Figur 3.1 Jan Mukařovskýs forståelse af det æstetiske felt	63
Figur 3.2 Mukařovskýs funktionstypologi (Steiner, 1977).....	94
Figur 3.3 <i>Den litterære æstetiske oplevelses</i> kendetegn	104
Figur 4.1 Egenskaber ved læseoplevelsen – Den gode historie	133
Figur 4.2 Egenskaber ved læseoplevelsen – At det er godt skrevet.....	134
Figur 4.3 Den italesatte læseoplevelses tidslige dimension – italesættelsens før, nu og efter	138
Figur 4.4 Den italesatte læseoplevelses rumlige dimension – fokus på læser, tekst og kontekst	139
Figur 5.1 Den overordnede struktur i afhandlingens analysemodel	158
Figur 5.2 Analysestrategiens første niveau – fokus på læseren	160
Figur 5.3 Analysestrategiens andet niveau – fokus på teksten	162
Figur 5.4 Analysestrategiens tredje niveau – fokus på konteksten	164

1 Læseoplevelser – baggrund, motivation og forforståelse

1.1 Indledning

I denne afhandling bliver fænomenet læseoplevelser og deres kendetegn udforsket med henblik på at etablere en viden om, hvorledes man kan undersøge læseoplevelser empirisk. Undersøgelsen foretages dels ud fra en teoretisk vinkel, hvor *den litterære æstetiske oplevelse* indkredses, dels ud fra en empirisk vinkel, hvor *den italesatte læseoplevelse* indkredses. Disse to indgange til læseoplevelser bliver siden diskuteret og anvendt i formuleringen af en undersøgelsesstrategi til undersøgelse af læseoplevelser på baggrund af de erfaringer og konklusioner, som afhandlingens analyser har tilvejebragt.

Afhandlingens fokus på læseoplevelser skyldes, at oplevelsesbegrebet har vundet indpas som et omdrejningspunkt i litteraturformidlingen på danske folkebiblioteker, uden at der derfor nødvendigvis eksisterer en substantiel viden om fænomenet. Litteraturformidlingen udføres i dag med et stadig voksende fokus på læsere og på de individuelle læseoplevelser mere end på de litterære værker. Den manglende viden om læseoplevelser betyder dog, at den aktuelle litteraturformidling i høj grad er overladt til ad hoc løsninger.

Dette kapitel indledes med en grundig introduktion til baggrunden og motivationen for afhandlingens emne. Efterfølgende præsenteres forskningsprocessen med forskningsspørgsmål efterfulgt af en beskrivelse af den forforståelse og det videnskabsteoretiske perspektiv, jeg som forsker har med mig.

1.2 Baggrund

Folkebiblioteket er en bred offentlig kulturinstitution, som i sin formålsparagraf er forpligtet til at ”fremme oplysning og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lyd-bøger og andre egnede materialer til rådighed såsom musikbærende materialer og elektroniske informationsressourcer, herunder Internet og multimedier” (Lov om biblioteksvirksomhed, § 1, 2000). Bibliotekets formål har ændret sig gradvist gennem årene i takt med den generelle samfundsudvikling. Folkebiblioteket blev så at sige født ud af det oplysningsprojekt, som blev påbegyndt i 1700-tallet. Det moderne folkebibliotek, som

det etableredes i begyndelsen af 1900-tallet, havde til formål gennem rådgivning at medvirke til en almen dannelse af befolkningen. Det skulle fungere som en institution, der gennem oplysning, dannelse og viden skulle kvalificere borgerne til at deltage i det moderne demokratiske samfund (Emerek, 2001, p. 110). Biblioteket havde således en opdragende funktion i forhold til borgeren. I dag kan man sige, at folkebiblioteket har bevæget sig fra at være en dannelsesinstitution til i højere grad at være en *service- og oplevelsesinstitution*. Bibliotekerne er blevet mere efterspørgselsorienterede med større fokus på brugernes behov og ønsker (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2008). Og nutidens biblioteksbrugere vil ikke blot nøjes med materialer stillet til rådighed af fagkyndigt personale, de vil underholdes og have oplevelser. Bibliotekerne formidler stadig viden og information, danner rammen om læring og udvikling, og har således ikke kastet oplysningen og dannelsen ud med badevandet, men de har samtidig forstået at forandre og forny de rammer og den måde, oplysningen og dannelsen finder sted på.

1.2.1 Kulturel afhierarkisering og stigende oplevelseskrav

Folkebibliotekets voksende fokus på læseren og den enkelte læsers smag og interesser er et resultat af en udvikling, der begyndte i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. Den kulturpolitiske og formidlingsmæssige strategi havde siden Anden verdenskrig været fokuseret på at demokratisere kulturen: at bringe den gode kunst og kultur ud til alle borgere i Danmark. Hvor opbygningen af velfærdsstaten havde til formål at sikre befolkningen økonomisk velfærd, havde etableringen af Kulturministeriet og en oprustning på det kulturpolitiske område til formål at sikre befolkningen kulturel velfærd. Denne kulturpolitiske strategi afløstes i 1970'erne af ideen om det kulturelle demokrati, en strategi der i højere grad satte individet i centrum som et selvstændigt subjekt med både evnen og retten til selv at definere dets kulturelle ståsted. På folkebiblioteket betød det kulturelle demokrati blandt andet et opgør med en formynderisk og elitær kulturformidling, hvor bibliotekaren qua sin profession vidste bedst. Denne position udfordredes af en ny generation af bibliotekarer, der arbejdede på at sprænge kvalitetsbegrebet og i stedet indtage en mere spørgende og kulturelt imødekommende position, som indebar lydhørhed over for den enkelte brugers eller gruppes interesser (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2005).

Gradvist har ideen om det kulturelle demokrati betydet en udligning i forholdet mellem bibliotekar og læser og dermed en undergravning af bibliotekarens traditionelle position som autoritet og ekspert. Aktuell litteraturformidling er i dag i langt højere grad baseret

på lighed og gensidig udveksling af meninger og ideer. Der er ikke tale om en ”Hvad synes du selv?” - strategi, men om ligestillede individer, som mødes i samtale om bøger. Disse tendenser manifesterer sig i alt lige fra lister fra læser til læser, i referenceinterviewet baseret på bibliotekarens egne personlige læseoplevelser, i et boom i læsekredse, fysiske såvel som digitale, i *book talks* osv. (se fx www.litteratursiden.dk). Hos den britiske litteraturformidler Rachel van Riel, hvis ideer og metoder i stor udstrækning anvendes i dansk bibliotekssammenhæng, ses formidleren ikke som en ekspert, der søger at påvirke læseren i retning af en bestemt type litteratur, men som et menneske, der møder læseren der, hvor vedkommende er, uanset smag og præferencer (van Riel, 1992; 1996). Nutidens læsere og bibliotekslånere vil ikke underkendes på deres egen personlige litterære smag, men vil anerkendes som læsere uanset deres litteraturpræferencer, og de efterspørger i stigende grad muligheden for selv at ytre sig i formidlingsmæssige sammenhænge¹.

Oplevelseskravet mærkes ikke kun på bibliotekerne, også museer og andre kulturinstitutioner såvel som virksomheder og organisationer mærker det. Den tyske kultursociolog Gerhard Schultze peger i sin bog *Die Erlebnisgesellschaft* på, at vi ikke længere lever i et knaphedssamfund, men i et overflodssamfund. Hvor knaphedssamfundet var kendetegnet ved, at mennesket var fokuseret på at tilfredsstille de mere basale behov, er overflodssamfundet kendetegnet ved at have fokus på at tilfredsstille de mere oplevelsesprægede behov. Schultze siger om denne udvikling, at vi er gået fra at være overlevelsesorienterede til at være oplevelsesorienterede (Schultze, 2000, p. 55). Som eksempel på den konstaterede forandring i livsbetingelserne peger han på vores forbrugsvaner. Dagligt står vi over for en række valg, valg som dog ingen brugsmæssige forskelle besidder: Vaskepulver X vasker lige så godt som vaskepulver Y, enhver skjorte opfylder ens behov for varme og beskyttelse, og hvorvidt vi når frem til vores bestemmelsessted, er uafhængigt af bilens mærke. Vælger vi noget andet, end vi plejer, og vælger vi endda forkert, har det som regel ingen fatale konsekvenser. Altså er det andre vurderinger, såsom æstetiske og oplevelsesmæssige overvejelser, der ligger til grund for vores valg. Oplevelsesværdien overstiger således langt brugsværdien, når det drejer sig om

¹ Den islandske biblioteksforsker Bjarki Valtýsson har benævnt denne nye litteratur- og biblioteksbruger *prosumers*, dvs. læsere, som både producerer og konsumerer litteratur (Valtýsson, 2008).

købsmotivet. Valgmulighederne rummer til gengæld en grad af selvkonstruktion. Gennem vores valg, former vi os selv og iscenesætter livet som oplevelse.

Oplevelsesorienteringen og de mange valgmuligheder præger ligeledes vores identitetsdannelse. Mens identitetsdannelsen tidligere var knyttet til familien, traditionen og ens faglighed, er den i dag i høj grad knyttet til forbrugs- og kulturvaner. Ifølge den polsk-engelske sociolog Zygmunt Bauman determinerer samfundet i dag ikke længere menneskets handlinger og deres betydning. I stedet 'vælger' vi identitet efter de umiddelbare sociale sammenhænge, vi indgår i, eller efter trends, mode og livsstil. Vi vælger ikke for livet, men skifter job, stil, partner, partifarve osv. flere gange i løbet af et liv. Disse mere flygtige valg skaber en mere flygtig eller ustadig identitet (Bauman, 2004). Igennem vores forbrug, også det kulturelle, indskrives vi os i forskellige identitetsdannende rammer, som vi løbende skifter ud livet igennem. Forskellige produkter knytter an til forskellige fortællinger og livssyn, som vi ved vores valg af produkt indskrives os i.

I kølvandet på det opgør med autoriteter og på den afhierarkisering af kulturforbrug, som har fundet sted løbende siden begyndelsen af 1970'erne, er der opstået et nyt dannelsesbegreb. Opgøret med autoriteter og eksperter betyder, at der ikke længere er monopol på smagsdomme og kvalitetsvurderinger. Ligeledes betyder afhierarkiseringen af det kulturelle felt, at finkulturen ikke nødvendigvis er den eneste kilde til erkendelse og dannelse. I stedet er vi hver især eksperter i vores eget liv, det er vores egen smag, som er afgørende, og dannelse og læring kan finde sted inden for alle mulige forskellige kulturelle sammenhænge. I stedet for dannelse i klassisk forstand, forstået som et autoritativt forhold mellem en overordnet og en underordnet, er der nu tale om selvdannelse, omdannelse eller gendannelse. Bag disse termer ligger en antagelse om, at folk er nødt til at gøre deres egne erfaringer, at de må danne sig selv.

Kulturforsker Henrik Kaare Nielsen peger på, at et moderniseret dannelseskoncept ikke kan være funderet på en klassisk og universalistisk forståelse af subjektet og identitetsdannelsen. I stedet må disse størrelser forstås som processuelle og kontekstpåvirkelige. Dannelsen kan derfor heller ikke være knyttet til en kanonisk eller finkulturel definition af kunstværker (Kaare Nielsen, 2001, p. 94). Snarere må dannelse forstås som menneskelig vækst- og myndighedsprocesser i bredeste forstand. Dannelsesprocessen knytter således ikke an til specifikke objekter eller hændelser, men er afhængig af den proces, som udspiller sig i mødet mellem subjekt og objekt. Det afgørende er, i hvilken grad

mødet sætter sig spor i form af individets vækst og myndiggørelse. Kaare Nielsen understreger, at det eneste definerende aspekt ved moderne dannelsesprocesser er, at der altid rummes en grad af refleksivitet i forhold til etablerede forståelses- og betydningslag.

1.2.2 Den æstetiske erfaring og kompleksitetshåndtering

At det moderne dannelsesbegreb skal kobles med refleksivitet er kultur- og medieforsker Lars Qvortrup enig i. Qvortrup peger i sin definition af dannelsesbegrebet netop på, at vi lever i en tid og en verdensdel, som ikke kun er præget af stor kompleksitet, men sågar kan benævnes hyperkompleks. At et samfund er hyperkomplekst betyder dels, at det er præget af kompleksitet og valgmuligheder i en sådan grad, at det efterlader subjektet usikkert og i en tilstand, hvor det er vanskeligt at orientere sig. Dels betyder det, at samfundet forholder sig kritisk og refleksivt til sin egen position og iagttagelse. Begrebet hyperkompleksitet knytter således an til den grad af selviagttagelse og selvrefleksivitet, som præger vores samfund. Det hyperkomplekse samfund fordrer til gengæld, at individet besidder de kompetencer, der skal til for at håndtere denne grad af kompleksitet (Qvortrup, 2004, p. 47). Qvortrup taler derfor om et refleksivt dannelsesbegreb, men kobler refleksiviteten med værdsættelse. Det er vigtigt, mener Qvortrup, at refleksiviteten ikke leder til en ”flimrende holdningsløshed”. Derfor må refleksiviteten kobles med evnen til værdsættelse, altså at kunne identificere sine egne værdier og anerkende andres værdier (Qvortrup, 2004, p. 53). Dannelse handler således om evnen til at indtage en ny eller en anden position, som Qvortrup benævner troubadouren. Troubadouren er ham eller hende, som ikke har hjemme ét sted, som ikke kun ser verden ét sted fra, men som kan se verden fra mange steder og hele tiden flytter sig og overskrider grænser (Qvortrup, 2004, p. 281).

Filosoffen Carsten Friberg har samme fokus, når han diskuterer den æstetiske erfaringsfunktion. Som Qvortrup definerer Friberg den moderne verden som kompleks og præget af forandringer, hvilket betyder, at de erfaringer subjektet gør sig hurtigt taber gyldighed, forældes og efterlader en følelse af erfaringstab og orienteringsløshed (Friberg, 2007, p. 194). Friberg skelner mellem oplevelse og erfaring, hvor førstnævnte defineres som øjeblikket for mødet, mens erfaring angår den verdens- og selvforståelse, som danner grundlag for vores orienterings- og handlingsmuligheder (Friberg, 2007, p. 135). Ligeledes skelner han mellem at have erfaring (de erfaringer, vi har fx i form af faglighed) og at gøre erfaringer (erhvervelsen af dem). For Friberg udgør den æstetiske erfa-

ring en måde at betragte virkeligheden på, som rummer en større sensibilitet i forhold til verdens kompleksitet og mangfoldighed. I en moderne kompleks og foranderlig verden søger vi hele tiden svar på en lang række spørgsmål, vi søger bestandigt efter strategier til at agere og orientere os ud fra. Den æstetiske erfaring tilbyder alternative svar på de spørgsmål, der stilles af det moderne menneske:

De æstetiske erfaringer kan medvirke til både det at gøre erfaringer ved at tematisere, reflektere og eksperimentere og til at have erfaringer ved at gøre sig gældende i konkrete sammenhænge og deri sikre muligheder for orientering og handling. De æstetiske erfaringer holder fast i den konkrete virkelighed, og betragtningen af dem skal være med til at give ord til de mange sammenhænge, der gør sig gældende som vore livsbetingelser (Friberg, 2007, p. 215).

Med andre ord kan man se de æstetiske erfaringer som et rum, hvor forskellige virkelighedsforståelser og verdensanskuelser kan afprøves og erfares, og som kan danne den sproglige ramme til at forstå verden inden for.

Den refleksive dannelsesproces og den æstetiske oplevelse (eller erfaring) er gensidigt forbundne størrelser, som det knap giver mening at omtale hver for sig. Dog er det væsentlige, at der finder en refleksiv proces sted, altså at subjektet har en æstetisk oplevelse, ikke om den æstetiske oplevelse foregår i forbindelse med såkaldt finkulturelle værker.

1.2.3 Den æstetiske oplevelse og litteraturformidling

Rummet for æstetiske oplevelser kan etableres inden for offentlige kulturinstitutioner fx folkebiblioteket. Folkebiblioteket spiller i den forbindelse en meget central rolle, idet det er en af de kulturinstitutioner, som rækker bredest ud i befolkningen, og som tillige tilbyder en mangfoldighed af æstetiske oplevelser, både hvad angår genre, medietype, tematik og kompleksitetsgrad². Den æstetiske oplevelse og den refleksive proces handler ikke alene om objektet, men angår mødet mellem subjekt og objekt. Men den skal

² Den seneste danske kulturvaneundersøgelse fra 2004 viste, at 2/3 af befolkningen benytter folkebiblioteket, (Bille et al., 2004).

kvalificeres, den skal muliggøres – og det kan folkebiblioteket skabe rum for. Ud over bredde og mangfoldighed i materialeudbuddet er *formidling* et centralt begreb i denne sammenhæng. Gennem forskellige formidlingsstrategier kan både forskellige genrer og medietyper sættes i spil, forskellige målgrupper kan blive aktiveret, og forskellige former for oplevelser kan understøttes.

At folkebiblioteket foruden materialer også formidler oplevelser, er ikke noget nyt. Biblioteket er i sin grundstruktur en formidlingsinstitution. Formidlingen udspiller sig på alle niveauer lige fra indkøb over indeksering og opstilling til udstilling og vejledning. Ligeledes finder der formidling sted i forhold til forfatterskaber, genrer, tematikker etc. Formidlingen på bibliotekerne handler på et overordnet niveau om at synliggøre materialerne og om at kvalificere lånernes valg (Ross, 2001; Van Riel, 1996). Men formidling handler også om at øge udlånet, da udlånstallet står som et vigtigt succesparameter for politikerne. Bibliotekerne griber derfor ofte til de mest udlånsfremmende formidlingsteknikker.

Aktuelt kan man se en række formidlingsformer, der tages i anvendelse på mange danske folkebiblioteker. Én type formidling handler om at organisere materialerne i rummet på en mere synlig måde. Et eksempel på dette er *Zonen* på Hovedbiblioteket i Ålborg. Her præsenteres ”det nye, det hotte og det uventede” (<http://www.aalborgbibliotekerne.dk/Hovedbiblioteket-152.aspx>) inden for alle genrer og medier. Denne formidlingsform er blandt andet inspireret af den britiske bevægelse *Reader Development*, som arbejder med en læserorienteret tilgang til læsning og formidling. *Zonen* præsenterer særligt nyheder, men kan i princippet præsentere alt. Genrer og medier blandes fuldstændig frit, og materialerne får i kraft af deres placering i denne zone en særlig status. Her er der i høj grad tale om synliggørelse, en synliggørelse, som ansporer til, at låneren tilfældigt falder over noget, som vedkommende ikke ellers selv ville have valgt.

Yderligere kan der iagttages to centrale fokuspunkter i bibliotekernes formidling, hhv. fokus på nyheder og fokus på oplevelser. Formidling med fokus på nyhedsværdien udmønter sig i, at mange biblioteker vælger at udstille bøger i området omkring indgangspartiet under overskrifter som *Nye bøger* og *KVIK-lån*. Denne formidlingsform sætter alene fokus på bogens nyhedsværdi, men berører ikke bogens indholdsmæssige kvaliteter. Flere biblioteker præsenterer her ligeledes bøger, som netop er blevet afleveret.

Netop afleverede bøger er ikke nødvendigvis bøger med høj nyhedsværdi, men har til gengæld en art aktualitetsværdi, i og med andre lige har haft lånt dem.

Det andet fokuspunkt i aktuel litteraturformidling angår en voksende interesse i at integrere læseoplevelsen i formidlingen. Dette sker særligt ad to forskellige veje, dels i form af en mere personlig formidling fra bibliotekarens side, dels igennem læser til læser-anbefalinger. Den personlige bibliotekar optræder her i en form for mellemposition mellem den almindelige læser og eksperten. Man kan sige, at lånerne opfatter bibliotekaren som en særligt kvalificeret læser, og ikke mindst som en storlæser, hvis personlige læseoplevelser er efterspurgt (Eggertsen, Hesselbjerg Rasmussen & Wengel, 2007). anbefalinger kan findes i forskellige former, fx book talks, bogcafé, brugervejledning og anbefalingerne på internettet. Disse anbefalinger kan være organiseret omkring temaer, genrer eller kan præsentere månedens eller årets bøger. anbefalinger fra læser til læser er en anden form, som peger i retning af en mere brugerinvolverende formidling, der ligeledes er vokset frem inden for de seneste år. Andre fænomener, der involverer læserne som formidlere, er læsegrupper og web 2.0-baserede initiativer på fx www.litteratursiden.dk (Balling, 2007).

Ovenstående ændring i litteraturformidlingen og ændringer i smags- og kvalitetskriterier kan samlet karakteriseres som senmoderne tendenser, hvor smagsdannelsen er blevet sat fri, og hvor kvalitetskriterierne er flydende. Det senmoderne samfund kan blandt andet karakteriseres ved begreber som aftraditionalisering, individualisering og en øget grad af valgfrihed og refleksivitet, alt sammen forhold som er med til at ændre synet på såvel den litteratur, der skal formidles, som på læseren. Både den voksende fokus på den subjektive læseoplevelse og accepten af mere flydende kvalitetskriterier skaber en ny og mere forvirrende situation for litteraturformidleren. Hvor hensigten med litteraturformidlingen tidligere var givet på forhånd, dannelse gennem god litteratur, må man i dag spørge, om der overhovedet kan eksistere en overordnet hensigt som afsæt for formidlerens arbejde. Hvordan anbefale den ene bog frem for den anden? Hvordan basere en formidlingsstrategi på den subjektive læseoplevelse? Yderligere må man spørge, hvad der egentlig eksisterer af viden om læseoplevelsen, som litteraturformidlingen kan baseres på. Dette spørgsmål udgør indgangen til denne afhandling.

1.3 Motivation og forskningsspørgsmål

Viden om læsernes litteraturpræferencer, herunder læseoplevelser, får man særligt gennem læseundersøgelser. Læseundersøgelser i denne sammenhæng forstås som undersøgelser af læsevaner og læsemønstre, ikke af læsefærdigheder. Læseundersøgelser eksisterer enten i form af kvantitative spørgeskemaundersøgelser, der spørger til om og hvad befolkningen læser eller låner (fx Bille et al., 2005; Fridberg, 2000; Secher, 2000), eller i form af kvalitative undersøgelser, der ved hjælp af blandt andet individuelle interviews går mere i dybden i forhold til den individuelle læsning. De kvantitative undersøgelsesmetoder kan kortlægge forskellige befolkningsgruppers overordnede læsevaner, men forhindrer qua deres metode dybdegående undersøgelser af den individuelle læseoplevelse. De fortæller heller ikke noget om de forskelle, der måtte være i læsningen af den samme litteratur i form af forskellige opfattelser eller modtagelser af det samme værk. En viden herom kan derimod opnås gennem kvalitative interviews, som fokuserer på den enkeltes subjektive læseoplevelser.

De seneste årtier er der blevet produceret en række kvalitative og kvantitative læseundersøgelser i Danmark og resten af Norden. I Danmark har fokus særligt været på børns og unges læsning (se fx Weinreich & Steffensen, 2000; Weinreich, 2001) motiveret af den generelle opfattelse, at børn og unge var ved at miste interessen for at læse. Den seneste kvalitative undersøgelse foretaget i Danmark om voksne læsere er SKRIN-projektet (Berntsen & Folke Larsen, 1993), der har fokus på formidlingen af holdningen til skriftlige medier fra generation til generation samt på forskelligheder i forventninger og udbytte af læsning. Den seneste kvantitative kulturvaneundersøgelse fra 2004 (Bille et al., 2005) inddrager den temmelig udbredte livsstilsmodel til at underbygge forskelle i læsning, og inddeler således læsere i fire overordnede grupper efter kriterierne traditionel/moderne og individorienteret/fællesskabsorienteret.

Imidlertid tyder flere aktuelle undersøgelser på, at læsning er en mere kompleks aktivitet end som så. I sin analyse af den litteraturinteresse, der kendetegner brugerne af folkebibliotekernes store litteratursite *Litteratursiden.dk*, støder biblioteksforsker Hans Jørn Nielsen på et interessant billede:

Brugergruppen lader sig ikke inddele i læsere af kvalitetslitteratur, læsere af klassikere, læsere af populærlitteratur mv. Mange af brugerne læser på det individuelle plan meget bredt. Brugerne blev spurgt om, hvilken litte-

ratur de selv læste og foretrak, og hvilken litteratur de kunne ønske sig bedre eksponeret på Litteratursiden.dk. Når man spørger så specifikt, vil det samlede antal respondenter på ca. 400 fordele sig i mindre grupper, men selvom det er små tal, det drejer sig om, fortæller de alligevel om litteraturpræferencer, der går på kryds og tværs. (...) Sådanne tal peger i retning af, at man skal være varsom med at inddele læsere i firkantede, smagsorienterede segmenter (Nielsen, 2006, p. 191).

Hvor kulturaktiviteter såsom teaterbesøg og tilskuersport i højere grad synes at følge livsstilsmodellens opdeling, tyder meget på, at læsning er en aktivitet, der praktiseres i stort set alle samfundsgrupper og segmenter, og at det er muligt at finde både storlæsere og ikke-læsere i alle grupper. Den norske biblioteksforsker Jofrid Karner Smidt konkluderer således i sin undersøgelse af norske folkebibliotekarers litterære smag:

Likeledes var forskjellene i litterære preferanser mellom personer med ulik sosial bakgrunn til dels små, og til dels vanskelige å tolke i forhold til forestillinger om fordeling av kulturell kapital. Mit materiale tyder på at de sosiale forskjellene dempes fordi bibliotekarere rekrutteres fra storlese-re i alle sosiale lag, personer som merker seg godt i sitt oppvekstmiljø gjennom sin store interesse for skjønnlitteratur (Karner Smidt, 2002, p. 311).

Den manglende nuancerede indsigt i læsningens mangfoldighed er en medvirkende årsag til det, man kan kalde 'kassetænkning', både hvad angår læsere og litteratur. Denne kassetænkning, og den udbredte anvendelse af livsstilsmodellen, risikerer imidlertid at reproducere billedet af læseren som stereotyp: "Kvinder læser skønlitteratur og mænd faglitteratur", hedder det. "Mænd læser krimier, og kvinder læser historiske romaner", hedder det. Det stereotype syn på læsere og læsning anvendes såvel på biblioteker som i boglader som et effektivt styringsredskab i salgs- og formidlingsøjemed: "Hvis du kunne lide den bog, så prøv denne bog." Anvendelsen af stereotyper risikerer dog at fastholde læsere i særlige mønstre og derved bidrage yderligere til kassetænkningen. På kommercielle internetsider går strategien i retning af at placere bogkøberne efter købsmønstre, hvorved der opstår en større grad af serendipitet.

Det billede af læsere og læsning som de kvantitative undersøgelser og undersøgelserne med afsæt i livsstilsteorien skitserer, rummer uden tvivl en del af sandheden om læsning

gen, men rummer ingen eller kun begrænset viden om læseoplevelser. Det synes derfor nødvendigt at få undersøgt selve *begrebet læseoplevelse* nærmere, såvel teoretisk som empirisk. Ligeledes er det væsentligt at belyse, hvordan læsere selv italesætter deres læseoplevelse. Anvender de andre termer og beskrivelser end dem, som tages i anvendelse i undersøgelser og i formidlingssammenhænge?

Afhandlingens fokus på læseoplevelser skyldes således både den førnævnte fokus på læseoplevelser i litteraturformidlingen, men skyldes også afhandlingens bagvedliggende antagelse: at læseoplevelsen overskrider de kategorier, der anvendes til at opdele læserne med. Hvis der med andre ord ikke spørges til genrer og titler, men derimod til *læseoplevelsen* i en læseundersøgelse, vil resultatet så være et andet billede af læseren og læsningen, der kan tjene som supplement til den eksisterende viden om læsere og læsning? *Det overordnede motiverende spørgsmål for denne afhandling er derfor, hvordan vi kan undersøge læsning og læseoplevelser i lyset af læsningens kompleksitet og af de ovenfor skitserede senmoderne udviklingstendenser.* Hvordan kan man etablere en undersøgelsestrategi, som i højere grad end hidtil begrebsliggør læsningens kompleksitet og som samtidig er lydhør over for læsernes egne ytringer? At besvare dette er udgangspunktet og formålet med denne afhandling.

Afhandlingen er derfor funderet på følgende to indledende forskningsspørgsmål:

- *Hvilken viden foreligger der om læsning og læseoplevelser på grundlag af eksisterende læseundersøgelser?*
- *Hvordan kan man udvikle en undersøgelsesstrategi, der i større grad end hidtil indkredser læsningens kompleksitet, og som tager hensyn til læsernes egne italesættelser af deres læseoplevelser?*

1.4 Forskningsproces og supplerende spørgsmål

Det første forskningsspørgsmål ledte til en undersøgelse af eksisterende læseundersøgelser og til yderligere en række spørgsmål: Hvilken hensigt ligger bag undersøgelserne? Hvilke teorier og metoder er blevet anvendt og med hvilke resultater? Hvordan ændrer valg af metoder og teorier sig over tid? Hvad kan disse undersøgelser fortælle om læseoplevelser?

Læsning og læseoplevelser er, som det vil fremgå i det følgende, ikke et ubelyst undersøgelsesfelt. Til gengæld er det et felt, som er præget af en form for stagnation, ikke mindst i forhold til udvikling af teorier og metoder til at undersøge læseoplevelsen. Ligeledes er det et felt, som er præget af mange teoretiske indgangsvinkler og af forskellige erkendelsesinteresser. De teoretiske indgangsvinkler spreder sig fra antropologi over sociologi og psykologi til litteraturvidenskab og kommunikation. Baggrunden og den motiverende erkendelsesinteresse er særlig af socialpolitisk og kulturpolitisk art, men rummer også interesse i receptions- og erkendelsesprocesser. At tale om et felt i betydningen en helhed, er derfor snarest en tilsnigelse. Ikke desto mindre har en afsøgning af eksisterende læseundersøgelser og deres resultater stået som en central indgang til emnet.

Gennemgangen, som omhandler nordiske undersøgelser fra 1945 til i dag, viser, at interessen for at undersøge læsning i lyset af en teoretisk optik voksede frem i løbet af 1970'erne, hvor også den kvalitative læseundersøgelse vandt indpas. Men gennemgangen viser også, at *læseoplevelsen* ikke er særlig undersøgt. Dette er egentligt ikke bemærkelsesværdigt, eftersom oplevelsesbegrebet først for alvor har fundet vej ind i den kulturelle diskurs inden for det seneste årti, men det betyder, at der heller ikke findes megen teoretisk inspiration i de eksisterende undersøgelser. Hvad man til gengæld kan finde i de eksisterende undersøgelser, er et indblik i forskellige metoders anvendelighed i forhold til specifikke erkendelsesinteresser, samt en tydelig illustration af, at valget af teoretisk ramme i høj grad er styrende for en undersøgelse.

For at kunne svare på det *andet forskningsspørgsmål* er det nødvendigt først at svare på yderligere et spørgsmål: *Hvad er en læseoplevelse?* Jeg har valgt at indkredse begrebet dels fra en teoretisk vinkel, dels fra en empirisk vinkel. Imidlertid eksisterer der ikke teori om "læseoplevelse". I stedet har jeg valgt at træde et skridt tilbage og betegne læseoplevelsen som en *æstetisk oplevelse*. Arbejdet med at definere den æstetiske oplevelse har ført i retning af den æstetiske teori, som den formuleres af filosoffer som Alexander Baumgarten, Immanuel Kant, John Dewey og Richard Shusterman, suppleret med danske kunstteoretikere og filosoffer. Dog må denne filosofiske opfattelse af fænomenet æstetisk oplevelse suppleres med en mere konkret tilgang, og også gerne en tilgang, som kan hjælpe til at definere den æstetiske oplevelse i forhold til *læsning*. Det kan den tjekkiske lingvistik og receptionsteoretiker Jan Mukařovský. Mukařovský er tidligere

blevet anvendt i forbindelse med læseforskning (se fx Karner Smidt, 2002), og det synes derfor hensigtsmæssigt at inddrage ham. Mukařovský har endvidere udviklet et *funktionsbegreb*, som overført på læsningen udgør et frugtbar greb i forhold til læsningens kompleksitet. Dette valg af teoretisk udgangspunkt har været bestemmende for min forståelse af læseoplevelsen.

Man kunne her med rette spørge, om jeg ikke kunne have valgt en anden teoretisk indgang til fænomenet? Eftersom læseoplevelse knytter an til læseren, og læserens sind og psyke, kunne det måske have været hensigtsmæssigt med en psykologisk indgangsvinkel? Dertil er svaret jo. Litteraturforsker Jørgen Dines Johansen argumenterer i sit digre værk om litteratur som forskningsobjekt da også for, at et så komplekst fænomen som litteratur bør beskrives gennem en trefoldig tilgang: hhv. en semiotisk, en psykologisk og en kommunikativ tilgang. Derved indrammes litteraturen som tegn, som meningsdannelse i subjektet og som en særlig kommunikativ diskurs (Dines Johansen, 2007).

Imidlertid er det ikke litteraturen, der er mit undersøgelsesfelt, men læseoplevelsen, hvilket betyder, at jeg har et særligt fokus på subjektet og den meningsdannelse, som pågår i mødet mellem tekst og læser. Og som analysen af den anvendte teori vil vise, rummer den filosofiske æstetik i almindelighed og Mukařovskýs teorier i særdeleshed elementer fra såvel psykologien og semiotikken. Særligt semiotikken er fremherskende i Mukařovskýs begrebsapparat, som også tager farve af sociologi, fænomenologi og receptionsteori. Dermed også sagt, at jeg er bevidst om, at den teoretiske tilgang er en konstruktion, som bygger på de valg af teoretikere, jeg har foretaget. Andre indgange kunne have været valgt, hvilket givetvis ville have bragt mine analyser i andre retninger. Teorien er derfor ikke at forstå som en fast optik, men fungerer snarere som et empirisk materiale, der danner baggrund for den teoretisk funderede definition af læseoplevelsen. Trods dette blik på teorien vil jeg her i afhandlingen anvende betegnelserne teori og empiri om hhv. den forståelse, som grunder i filosofisk æstetik, og den forståelse, som grunder i de foretagne interviews.

Den empiriske indkredsning af begrebet læseoplevelse baseres på kvalitative interviews med en række voksne læsere. Informanterne er interviewet dels i grupper, og dels enkeltvis med fokus på læseoplevelsen og hvorledes denne bliver italesat af læsere. Det kvalitative interview er valgt som undersøgelsesmetode, da mit fokus i afhandlingens empiriske del netop er den subjektive verbale gengivelse af læseoplevelser.

Hensigten med at nærme sig læseoplevelsen fra disse to sider er som nævnt at etablere en undersøgelsesstrategi til undersøgelse af læseoplevelser, som er både teoretisk og empirisk funderet. Således både understøtter og supplerer teorien og empirien hinanden. Af samme grund er det et bevidst valg ikke først og fremmest at analysere empirien i lyset af teorien, men snarere at give plads til at mønstre og tendenser i det empiriske materiale, som ikke alene understøtter det teoretiske forståelse, kan komme frem. Ikke desto mindre er min analyse og mine gennemlæsninger af interviewudskrifterne præget af den teoretiske forståelse.

I analysen af det empiriske materiale er der lagt stor vægt på selve italesættelsen, på *hvad* og ikke mindst *hvordan* informanterne italesætter deres læseoplevelser. Det primære fokus på italesættelsen og det empiriske materiales status som ikke blot en kvalificering af teorien, men også som supplement, skyldes netop afhandlingens formål, formuleringen af en undersøgelsesstrategi. En undersøgelse af italesættelsen bidrager ikke alene med en indsigt i, hvad læsere fremhæver som væsentligt for læseoplevelsen, men også med indsigt i, hvilke niveauer og faser, der eksisterer i italesættelsen, elementer som alle er væsentlige i undersøgelsesøjemed.

På baggrund af disse valg og fravalg har jeg analyseret såvel det, der i afhandlingen er benævnt *den litterære æstetiske oplevelse* som det, der benævnes *den italesatte læseoplevelse*. Disse to begreber beskriver begge samme fænomen, men er hhv. teoretisk og empirisk funderet. Begge disse begreber har til formål, i forening, at bidrage til afhandlingens formål – *udviklingen af en strategi til undersøgelse af læseoplevelser*. Den overordnede hensigt med operationaliseringen af afhandlingens analyseresultater er altså dels at *opstille nogle retningslinjer for undersøgelser af læseoplevelser*, og dels at *sætte fokus på særlige omstændigheder ved undersøgelser af læseoplevelsen*.

1.5 Overordnet analysestrategi og videnskabsteoretisk ståsted

Afhandlingens udgangspunkt er som nævnt udviklingen af en teoretisk og empirisk baseret strategi til undersøgelse af læseoplevelser. Affødt af min erkendelsesinteresse har jeg valgt at benytte mig af en abduktiv tilgang til mit forskningsområde. Den abduktive tilgang kan beskrives som en dialektisk bevægelse mellem teori og empiri. Den æstetiske teori og min erkendelsesinteresse er således med til at præge analysen og mine valg

i forhold til undersøgelses- og analysestrategi, mens empirien på tilsvarende vis bidrager til både at præge mit syn på teorien og min forforståelse. Der er altså tale om et samspil, hvor empirien ses som ”en samtalepartner i en kritisk dialog” (Alvesson & Kärreman, 2005). Den norske sociolog, Tove Thagaard, beskriver den abduktive fremgangsmåde således:

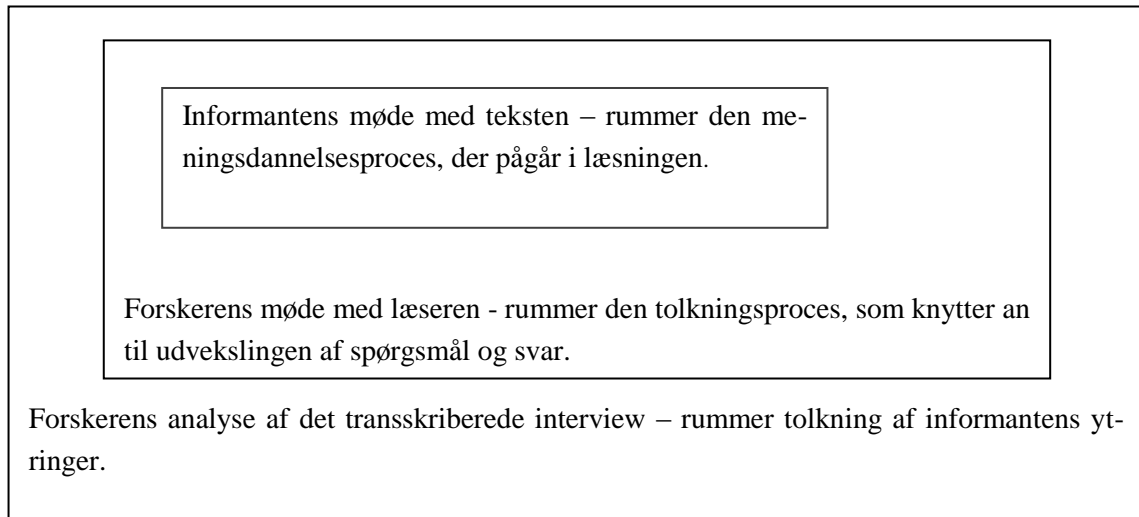
Den etablerede teori udgør et af forskningens udgangspunkter, og analyse af mønstre i dataene giver grundlag for nye teoretiske perspektiver. Det er vigtigt, at forskeren har antennerne ude i forhold til væsentlige tendenser i materialet og samtidig knytter empirien sammen med teoretiske perspektiver (Thagaard, 2004, p. 184).

Det kvalitative interview giver mulighed for at gå i dybden med og spørge ind til informanternes læseoplevelser, men rummer ligeledes en række problemstillinger, der knytter an til udvælgelses- og tolkningsprocessen, men også til selve interviewsituationen. Nyere metodelitteratur peger på, at et interview er at forstå som et kunstigt skabt socialt møde. Trods alle forbehold og strategier for det modsatte, kan man ikke tage informanternes svar for gode varer, enten fordi de kan formodes at sige det, som de mener, forskeren forventer, eller fordi man ikke kan stole på, at man ”taler samme sprog” (Schrøder et al., 2003, p. 17). Ligeledes er såvel transskriptionen som analysen af det kvalitative interview præget af en tolkningsproces.

I denne afhandling findes der imidlertid yderligere et tolkningsniveau, da undersøgelsen omhandler italesættelser af læseoplevelser. I selve læseprocessen, som ligger til grund for italesættelsen, sker der også en tolkning, nemlig læserens tolkning i forbindelse med den meningsdannelse, som finder sted i relation til læsningen. Interviewsituationen kan således betegnes som et dobbelt sprogligt møde, hvor læseren foretager en sproglig videregivelse af den sprogligt forankrede læseoplevelse til interviewer. Der finder altså en tolkning sted dels i læsningen (hvordan forstår læseren sin læseoplevelse?), dels i videregivelsen (hvordan formulerer læseren sin oplevelse?), dels i analysen af interviewene (hvordan tolker jeg læserens italesættelse af læseoplevelsen?).

I *Researching Audiences*, en metodologisk introduktion til publikumsstudier, opstiller de fire forfattere en model til forståelsen af den kommunikationsproces, som medieforskning udgør (Schrøder et al., 2003). Modellen tager udgangspunkt i studier af tv-modtagelse, men er også anvendelig i denne sammenhæng. Modellen, som her gengives i en form tilpasset læsesituationen, peger på de forskellige kommunikative lag, som

indgår mere eller mindre eksplicit i forskningssituationen, og hvor der finder tolkning sted:

Figur 1.1 Kommunikationsprocessens tolkningslag (Schröder et al, 2003)

De tre kommunikationslag er indlejret i hinanden. Forfatterne påpeger, at grundet de tre lag og deres grad af indbyrdes sammenhæng, kan forskningsmødet ikke opfattes som et vindue, hvorigennem forskeren kan erfare læserens læseoplevelse. Snarere er der tale om en delvis rekonstruktion, som er afhængig af informantens hukommelse, oplevelses- og meningsselektion samt villighed til at samarbejde og af den gensidige evne til at kommunikere hos informanten og interviewer (Schröder et al., 2003, p. 19). Dermed ikke være sagt, at man ikke kan udlede noget af de empiriske studier, men at det, der kan udledes er en tolket version af virkeligheden.

Det kvalitative interview har sin videnskabsteoretiske forankring i en fænomenologisk og hermeneutisk forskningstradition (Thagaard, 2004, p. 35). Fænomenologisk, fordi forskeren gennem interviewet som metode søger at opnå viden om fænomener, som informanten oplever dem. Hermeneutisk, fordi hele processen omkring interviews, fra udvælgelsen af informanter, over udformningen af interviewdesigns til analysen af de transskriberede interviews kan karakteriseres som en tolkningsproces, en tolkningsproces, der i høj grad er præget af forskerens forforståelse.

Den ovenstående beskrivelse peger på en grad af konstruktion, der præger såvel produktion og analyse af det empiriske materiale som forskningsprojektet som helhed. Min erkendelsesinteresse er således et produkt af min forforståelse og min faglige baggrund,

som endvidere har været styrende i mit valg af teoretisk udgangspunkt. Både mine teoretiske og metodiske valg er konstrueret omkring min interesse i læseoplevelser, som de verbaliseres af læserne selv. Ligeledes opfatter jeg forskningsprocessen, fra udlægningen af den valgte teori, over udformning af interviewguide og udførelse af interviews til analyse af de transskriberede interviews, som en tolkningsproces, der fordrer kritisk refleksion. Refleksionen har til formål at sikre gennemsigtighed både i forhold til de valg, jeg har foretaget, og i forhold til den valgte analysestrategi. Men refleksion handler også om at se sig selv i kortene, og være bevidst om, at ens forforståelse og erkendelsesinteresse influerer på alle led i processen. Dette bliver i særdeleshed tydeligt i forbindelse med de udførte interviews, hvor min forforståelse og min egen position som læser bliver udfordret af informanter med en anden forforståelse og opfattelse af fænomenet læseoplevelser.

Med andre ord er afhandlingen karakteriseret ved at rumme såvel første som anden ordens iagttagelser. Medieforsker Lars Qvortrup har defineret denne position som ”pragmatisk konstruktivisme”. Med pragmatisk konstruktivisme mener han en position, hvor den, der iagttager verden, også altid iagttager den måde, han iagttager verden på (Qvortrup, 2004, p. 43). Fordi verden ikke længere kan forstås ud fra én position eller ud fra ét system, men har udviklet sig til at være kompleks, ja sågar hyperkompleks, fordres der i dag en anden iagttagelsesmåde. Fordi verden kan iagttages og beskrives på mange forskellige måder, uden at nogle er mere eller mindre sande end andre, må man nødvendigvis og altid beskrive vilkårene for sine egne beskrivelser. Ifølge Qvortrup må man tage udgangspunkt i begrebet selv-refleksion:

Den eller det, der iagttager, gør det altid under specifikke forudsætninger, og eftersom disse forudsætninger ikke længere kan antages at være universelle, dvs. fælles for alle, må de sættes under iagttagelse (Qvortrup, 1998, p. 57).

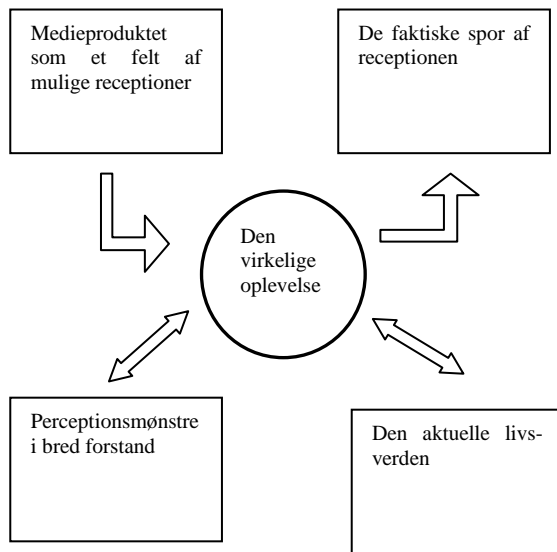
Pointen med den pragmatiske konstruktivisme er, at enhver iagttagelse afhænger af såvel det, der iagttages, som af den optik, der iagttages igennem. Anvendes der en anden optik, vil resultatet blive anderledes. Sandheden er altså iagttagelses-afhængig, men det er ikke det samme som at sige, at verden er iagttagelses-konstruktioner. Verden findes, også når vi lukker øjnene. Men det vi ser, er afhængig af måden vi ser det på.

1.6 Hvad er en læseoplevelse? Afhandlingens forforståelse

Hidtil har jeg omtalt læseoplevelsen som et fast fænomen, som om der er tale om en størrelse, som alle er enige om definitionen af. Imidlertid er det på dette punkt vigtigt at redegøre for den overordnede opfattelse af fænomenet læseoplevelse, som ligger til grund for denne afhandling. Dette er væsentligt, fordi min forforståelse har påvirket mine valg, og de veje jeg er gået, for at løse de problemer, jeg har mødt undervejs.

I min uddannelse inden for litteraturvidenskab blev jeg for første gang introduceret til *receptionsteori*, i første omgang i form af den tyske *Rezeptionsästhetik* repræsenteret ved Hans Robert Jauss og Wolfgang Iser. Siden blev også den amerikanske *reader-response-tradition* introduceret, særligt i form af Stanley Fish og dennes begreb om tolkningsfællesskaber. Min opfattelse af læseoplevelsen ligger i forlængelse af det receptionsteoretiske syn på læsningen som en meningsdannelsesproces, der udspiller sig mellem tekst og læser. Denne proces er til dels afhængig af teksten, og til dels afhængig af læseren og konteksten. På den skala som receptionsteorien tegner, fra teorier om teksten som den primære aktør i meningsdannelsen (fx Wolfgang Iser), til læseren som den primære tekstproducent (fx Norman Holland), sympatiserer jeg med dem, som så at sige befinder sig i mellem disse yderpunkter og mener, at meningsdannelsen finder sted som en udveksling mellem tekst og læser (fx Louise Rosenblatt, Jan Mukařovský).

Denne udveksling skal forstås som en dialektisk proces, der yder indflydelse på såvel tekst som læser. Læseoplevelsen er således afhængig af teksten, men i særdeleshed også af læseren og den særlige kontekst, som læseren befinder sig i i læseøjeblikket. Hermed menes både den livstilstand og livsfase, som læseren er i, og det samfund og det kollektiv, som læseren indgår i. Min forforståelse rummer ligeledes en opfattelse af læseoplevelsen som en *fænomenologisk proces*, præget af den udlægning af den menneskelige perceptionstilstand som teoretikere såsom Hans-Georg Gadamer og Maurice Merleau-Ponty repræsenterer. Dermed mener jeg, at læseoplevelsen på den ene side er en bevidst proces, men på den anden side en proces som også påvirkes af de geografiske, mentale, historiske, auditive etc. omgivelser, uanset om vi som læsere er bevidste om dette eller ej. Min forforståelse kan illustreres med en model, som er hentet fra mediereceptionsforskning. Modellen gengives her i en lettere forenklet udgave (Sørensen, 1989, p. 84):

Figur 1.2 Læseoplevelsens indplacering i dens sociale og kulturelle kontekst (Sørensen, 1989)

Modellen viser, at læseoplevelsen både er præget af værket, af overindividuelle betydningsbærende faktorer (mønstre) og af subjektets situation i bred forstand (livsverden). Ligeledes differentierer modellen mellem det, som benævnes *den virkelige oplevelse* og det, der undersøges empirisk, nemlig *sporet efter oplevelsen*. Her er vi tilbage ved spørgsmålet om bevidste og ubevidste elementer ved læseoplevelsen. Når man foretager kvalitative interviews, er der tale om, at man som interviewer beder læseren om at sætte ord på noget, som vedkommende måske aldrig tidligere har sat ord på. Den gengivelse af læseoplevelsen som man får, er netop – en gengivelse. Det er læseoplevelsen, som læseren erindrer den, ikke den oprindelige oplevelse, man får indblik i. Derfor er der i afhandlingen lagt vægt på, at det er *italesættelsen* af læseoplevelsen, der undersøges. Med afsæt i receptionsteorien kan man sige, at det, jeg ønsker at undersøge, er indholdet af relationen mellem tekst og læser. Dog mener jeg ikke, at indholdet og resultatet af læsningen kan adskilles. Læsningens 'her og nu' og læsningens spor er indvævet i hinanden, en opfattelse af læseoplevelsen, der viser sig at ligge i forlængelse af den teoretiske opfattelse af den æstetiske oplevelse og som også viser sig i analysen af det empiriske materiale. I forhold til figur 1.2. er fokus i denne afhandling særligt på perceptionsmønstre og på oplevelsens spor, ligesom læserens livsverden berøres i nogen grad. Det litterære værk er ikke inddraget som konkret analysegenstand i form af værkanalyser, da jeg har valgt at undersøge læseoplevelsen generelt. De empiriske erfaringer viser dog, at værket og værkets karakter har stor betydning i forhold til læseoplevelsen.

1.7 Fokus og begrebsafklaring

I afhandlingen anvendes en række forskellige begreber om det, vi læser. Begreber som litteratur, tekst, bog og værk er alle anvendt i afhandlingen, og ofte uden tydelig forskelssættelse. At alle fire begreber anvendes skyldes, at det er begreber, der udspringer af det materiale, afhandlingen bygger på. Inden for receptionsteorien tales der således oftest om *tekster*, som meget bredt kan dække såvel tekster i klassisk forstand som reklamer, film etc. Så bredt anvendes begrebet ikke her, hvor det alene henviser til skrevne tekster. *Litteratur*begrebet er et bredt og derfor problematisk begreb, som i denne sammenhæng dog defineres som skøn- og faglitteratur. Men læsere taler sjældent om litteratur, de taler om *bøger*. Ikke desto mindre benytter de stort set betegnelsen bøger som synonym for litteratur. Endelig er der begrebet *værk*, som sjældent tages i anvendelse af læsere, men som udspringer af den teoretiske diskussion og den filosofiske æstetik. Værkbetegnelsen henviser ikke til tekstens litterære eller kunstneriske kvaliteter, men knytter an til en teksts karakter af selvstændig helhed. I denne afhandling er begreberne brugt nærmest synonymt, men er ikke desto mindre alle bibeholdt som en understregning af læseforskningen som et forskningsfelt, der er præget af en række forskellige videnskabelige tilgange.

1.8 Afhandlingens struktur

Dette *første kapitel* i afhandlingen rummer en introduktion til emnefeltet og baggrunden for afhandlingen. Afhandlingens fokus, læseoplevelser, udspringer af en generel øget fokus på oplevelsesbegrebet inden for det kulturelle felt og en udvidet fokus på den subjektive læseoplevelse i litteraturformidlingen på de danske folkebiblioteker. Begrebet læseoplevelser kobles med begrebet æstetisk oplevelse og en diskussion af den æstetiske oplevelses relevans. I kapitlet præsenteres ligeledes de forskningsspørgsmål, der har været styrende for forskningsprocessen, samt forfatterens videnskabsteoretiske ståsted og forforståelse.

I *kapitel 2* præsenteres en gennemgang af nordiske læseundersøgelser udført i tidsrummet fra 1945 til i dag. Læseundersøgelserne gennemgås med henblik på at undersøge deres erkendelsesinteresse og teoretiske og metodiske afsæt. Ligeledes undersøges de inddragne læseundersøgelser for deres relevans i forhold til at indsamle viden om læseoplevelser. I gennemgangen diskuteres endvidere forandringer inden for læseundersø-

gelser, hvad angår erkendelsesinteresse og anvendte teorier og metoder, i relation til både kulturpolitiske og litteratursociologiske spørgsmål.

I *kapitel 3* præsenteres den teoretiske forståelse af fænomenet læseoplevelse. Med afsæt i filosofisk æstetik foretages en præsentation og diskussion af begrebet *æstetisk oplevelse*, dets opståen og udvikling, samt aktuelle diskussioner af begrebets kendetegn og anvendelighed. Begrebet sættes i relation til læsning gennem en introduktion til Jan Mukařovskýs begrebsapparat. Kapitlet ender ud med en definition af det, som benævnes *den litterære æstetiske oplevelse*.

I *kapitel 4* præsenteres den empiriske forståelse af fænomenet læseoplevelse. Kapitlet rummer således en analyse af afhandlingens empiriske grundlag, der udgøres af kvalitative interviews med voksne danske læsere. Indledningsvist præsenteres interviewformen og de udvælgelseskriterier, der har været taget i anvendelse til udvælgelse af informanter. Informanterne udgøres dels af medlemmer af en læsekreds bestående af ældre kvinder, dels af en gruppe studerende fra Danmarks Biblioteksskole. I kapitlet præsenteres først *italessættelsens hvad*, i form af en sammenstilling af de egenskaber ved læseoplevelsen, som informanterne fremhæver som væsentlige. Siden præsenteres *italessættelsens hvordan*, som peger på at *den italesatte læseoplevelse* har en tidslig såvel som en rumlig dimension.

Kapitel 5 indledes med en sammenholdning af de begreber, som den teoretiske tilgang til læseoplevelsen har tilvejebragt, og af den italesættelse, som er blevet tilvejebragt i den empiriske analyse. Dernæst diskuteres de udfordringer og problemstillinger, der knyttes til undersøgelse af læseoplevelser. Afsluttende tages erfaringer og resultater fra afhandlingens analyser i konkret anvendelse i formuleringen af en overordnet analysestrategi til undersøgelse af læseoplevelser. Analysestrategien struktureres omkring nogle af de figurer, som er blevet opstillet undervejs i afhandlingen. Således er analysestrategiens grundstruktur relateret til læseoplevelsens tidslige og rumlige dimension.

Kapitel 6 rummer en opsummering af afhandlingens resultater i relation til afhandlingens forskningsspørgsmål, samt den endelige konklusion.

2 Læseundersøgelser – oversigt og baggrund fra 1945 til 2009

2.1 Indledning

I indledningen påpeger jeg, at der ikke eksisterer substantiel viden om læseoplevelser i eksisterende læseundersøgelser. Dermed ikke være sagt, at der ikke findes en stor viden at hente i de mange undersøgelser, som er blevet udført gennem årene. Dog er de erkendelsesinteresser, som har været motiverende for disse andre undersøgelser, af mange grunde gået i andre retninger. I dette kapitel vil jeg udforske læseundersøgelsen som vidensform med særlig fokus på, hvilke teorier og metoder der har været taget i anvendelse, hvilken hensigt der ligger bag undersøgelserne, og hvilken relevans de har i relation til en undersøgelse af læseoplevelser.

Hensigten med dette kapitel er således at anskueliggøre forskellige undersøgelsesmetoder og analytiske redskaber, der har været anvendt på forskellige tidspunkter, samt at belyse hvilke erkendelsesinteresser, der har været styrende for udformningen af den enkelte undersøgelse. At foretage en altomfattende oversigt over læseundersøgelser er således ikke hensigten med dette kapitel³. Gennemgangen vil derfor vægte de inddragne undersøgelser forskelligt, alt efter deres betydning, og set i lyset af dels deres historiske placering og dels deres evne til at bidrage med viden om læseoplevelser.

Jeg har valgt at fokusere på nordiske undersøgelser og lade gennemgangen foregå inden for rammerne af årene 1945 til 2009. Det nordiske fokus er valg, da de nordiske lande på mange områder er sammenlignelige. Dette gælder dels for det kulturpolitiske område, hvor der er parallelle udviklingsforløb og dels på biblioteksområdet, hvor landenes bibliotekssystemer ligner hinanden. At gennemgangen ikke er begrænset alene til Danmark skyldes primært, at der særligt i 1970'erne blev foretaget en række interessante undersøgelser i de øvrige nordiske lande, som har relevans i forhold til en forståelse af feltet. Gennemgangen er afgrænset ved 1945, hvor opbygningen af velfærdsstaten og etableringen af de nationale kulturpolitikker påbegyndes, og hvorfra der vokser en øget

³ Sådanne oversigter er blevet foretaget, om end ikke for nylig (Se fx Nowak, 1971; Hertel, 1972; Purves & Beach, 1972).

politisk interesse i at skaffe sig viden om befolkningens kulturvaner frem. Tidsrummet 1945 til 2009 er endvidere inddelt i to faser: 1945 til 1970 og 1970 til 2009. At skillelinien er sat til 1970 skyldes, at dette årstal både står som indgangen til indførelsen af et bredere kulturbegreb i kulturpolitikken, og samtidigt repræsenterer den tid, hvor en mere læserorienteret litteraturforskning, i form af receptionsforskning, vinder indpas.

Læseundersøgelser kan groft sagt opdeles i to hovedgrupper: dem, der beskæftiger sig med læsefærdigheder (herunder Literacy), og dem, der beskæftiger sig med læsevaner og læseinteresser. I denne gennemgang vil fokus alene være på den sidstnævnte type. Dermed ikke sagt, at læseundersøgelser af denne type er en entydig størrelse. Som dette kapital vil vise, er læseundersøgelsers form og indhold præget af såvel det formål, der ligger bag undersøgelsen, som af den kulturelle og sociale samt historiske kontekst, undersøgelserne er foretaget i.

Læseundersøgelser er i valg både af metode og i indhold en del af en litteratursociologisk tradition. Dette kapitel vil indledningsvist skitsere litteratursociologien som forskningsområde og placere læseundersøgelser i denne faglige tradition. Den udvikling, der kan spores i relation til teoretiske og metodiske valg i læseundersøgelser, er i høj grad en spejling af den udvikling, som har fundet sted inden for litteratursociologien.

2.2 Litteratursociologiens opståen og udbredelse

Almindeligvis peger oversigter over litteratursociologiens opståen på værker af de franske tænkere Madame de Staël og Hippolyte Taine som nogle af de tidligste eksempler på litteraturen behandlet i et samfundsmæssigt perspektiv (se fx Furuland, 1997; Escarpit, 1971). Dog voksede en egentlig litteratursociologi først frem i kølvandet på udviklingen af en sociologisk metodologi i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor forskere som Georg Simmel, Max Weber, Georg Lukács og Arnold Hauser behandlede litteraturen sociologisk (se fx Lukács, 1994; Hauser, 1953). Her er der tale om sociologer, der beskæftiger sig med litteratur. Først med udgivelsen af franskmanden Robert Escarpits *Sociologie de la littérature* i 1958 vinder den sociologiske metode for alvor indpas blandt litterater. I Danmark vokser litteratursociologien frem i mellemkrigstiden repræsenteret ved navne som Harald Rue og Sven Møller Kristensen, men uden en egentlig forankring i de universitære forskningsmiljøer. En sådan institutionalisering af litteratursociologien finder først sted omkring 1970, hvor Sven Møller Kristensens *Litteratur-*

sociologiske essays (Møller Kristensen, 1970) står som en af de centrale udgivelser (Jørgensen, 1979, p. 29).

Selvom termen litteratursociologi anvendes flittigt inden for den gren af litteraturforskningen, som beskæftiger sig med de fænomener og omstændigheder, der udgør litteraturens kontekst, er der ikke tale om et snævert og skarpt afgrænset felt. Snarere er der tale om et område med diffuse grænser, en strukturløs ”amøbe”, der benytter sig af en række teorier og metoder i forskellige kombinationer (Griswold, 1997, p. 52). Som termen viser, er det et forskningsområde, der låner en lang række metoder og ideer fra sociologien, men som udspringer fra litteraturvidenskaben. Den svenske litteratursociolog Johan Svedjedal har passende betegnet denne forskningsretning som ”sociologisk indrettet litteraturforskning” (Svedjedal, 1997, s. 71).

Litteratursociologien beskæftiger sig groft sagt med produktion, distribution og konsumption af litteratur og mindre med analyser af selve værket. Dermed ikke sagt, at litteratursociologien ikke foretager tekstanalyser, idet der eksisterer en lang tradition for at undersøge sociale og samfundsmæssige forhold skildret i skønlitterære værker. Denne delvist marxistisk inspirerede del af litteratursociologien har fx udviklet den såkaldte spejlingsteori (Furuland, 1997, p. 30), forstået som en forestilling om, at litteraturen reflekterer samfundet⁴. Der er altså ikke tale om en tekstanalyse i formalistisk, æstetisk eller strukturalistisk forstand.

At litteratursociologien i mindre grad beskæftiger sig med den tekstnære analyse skal ses i lyset af, at litteratursociologien blandt andet opstod ud fra et behov om bredde i en tid, hvor litteraturvidenskaben havde indsnævret sit undersøgelsesområde. Ifølge Svedjedal opstod behovet for en bredere litteraturforskning i kølvandet på nykritikkens udbredelse i 1950’erne og 1960’erne (Svedjedal, 1997). Nykritikken opstod i 1930’ernes USA, stærkt inspireret af ideer fostret af teoretikere som I. A. Richards, William Empson og Cleanth Brooks, og blev snart den primære litteraturvidenskabelig optik også i Danmark. Nykritikken opstod som et opgør med historismen. Mens historismen hovedsageligt benyttede sig af komparative eller biografiske metoder i den litterære analyse,

⁴ Fx George Lukács litteraturtolkninger.

satte nykritikken fokus på tekstanalysen. Tekstanalysen er dels kendetegnet ved at være et mål i sig selv, dels ved dens nærlæsninger:

Modsat den historisk-genetiske forskning tolker den [nykritikken] ikke digtningen ved at opløse den i dens biologiske, biografiske, sociologiske og litterære forudsætninger, men søger direkte frem til teksternes æstetiske indhold (Fjord Jensen, 1966, p. 131).

Herhjemme prægede nykritikken det litteraturvidenskabelige felt i 1960'erne og 1970'erne ikke mindst pga. Johan Fjord Jensens *Den ny kritik* fra 1962, der på dansk præsenterede den nykritiske metode som et væsentligt redskab til at analysere den moderne lyrik.

Litteratursociologien står således i modsætning til denne meget snævre litteraturforskning. Qua sin kontekstuelle fokus er litteratursociologien mindre optaget af værkets æstetiske karakter og mere optaget af værkets udbredelse og betydning for læseren:

Det breda litteraturbegreppet är oftast förbundet med estetisk relativism i den meningen att litteratursociologiska undersökningar gärna väljer sine litterära objekt efter deras representativitet eller betydelse för breda publikgrupper snarare än efter föreställningar om ett givet, inherent estetisk värde (Svedjedal, 1997, p. 82).

Litteratursociologiens brede litteraturbegreb betyder endvidere, at der i forskningen indrages litterære former, som i den traditionelle litteraturvidenskab fravælges som forskningsobjekt i kraft af deres (påståede) manglende æstetiske eller stilistiske kvaliteter, fx kriminalromaner eller romantisk litteratur (formellitteratur).

Denne inkluderende holdning til populærkultur deler litteratursociologien med Cultural Studies traditionen, som den også er beslægtet med. Cultural Studies udsprang fra Centre for Contemporary Cultural Studies, der blev etableret i 1964 på Birmingham Universitet. I udgangspunktet var centeret inspireret af marxismens samfundssyn og Frankfurterskolens ideer, hvilket blandt andet indebar et kritisk syn på massekulturen som det kapitalistiske samfunds undertrykkelsesredskab. Gradvist er dette udgangspunkt blevet blødt op og afløst af et mere nuanceret syn på massekulturen og dens bru-

gere. Også i USA udviklede Cultural Studies sig, her endvidere præget af feministisk teori og teorier om etnicitet og seksualitet (Schrøder et al., 2003, p. 42).

Cultural Studies har en interdisciplinær tilgang til kulturstudier og anlægger et anderledes syn på populærkulturen og ikke mindst dens brugere. Populærkulturen eller massekulturen blev stadig i 1960'erne set som en underlødige kulturform, der i bedste fald var passiviserende for modtageren, i værste fald manipulerende og styrende. Denne holdning genfinder man fx i den kritik af kulturindustrien, som Th. W. Adorno og Max Horkheimer fremlægger i *Dialektik der Aufklärung* fra 1944, og den går igen i en lang række diskussioner op igennem 1950'erne og 1960'erne, i Danmark eksemplificeret med *Den kulørte debat*, om tegneseriers ødelæggende virkning på børn og unge samt deres tvivlsomme berettigelse på folkebiblioteket (Weinreich, 1996, p. 87). Samme holdning blev i slutningen af 1960'erne udfordret af unge danske bibliotekarer, der ønskede en udvidelse af kvalitetsbegrebet til ikke kun at dække litterær kvalitet, men også åbne for en kvalitetsbedømmelse af fx krimi, tegneserier og pornografi (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2006).

Cultural Studies og dele af litteratursociologien anlægger et andet syn på populærkulturen, der knytter an til et ændret syn på modtageren. Hvor den ideologikritiske litteraturforskning ser modtageren som en passiv og manipulerbar størrelse, betragter forskning inden for Cultural Studies modtageren som en aktiv aktør, der indgår i en medskabende relation med værket. Grundige studier af læsere af populærlitteratur, baseret på interviews, har fx gjort op med stereotype billeder af massekulturkonsumenter. Det gælder bl.a. Janice Radways studie af kvindelige læsere af romantisk litteratur og Gunnar Hanssons studie af læsere af populærlitteratur (Radway, 1984; Hansson, 1989). De to nævnte undersøgelser er netop eksempler på studier, der befinder sig i gråzonen mellem litteratursociologi og Cultural Studies. Dette overlap skyldes dels begge felters interesse for at undersøge modtagerens reaktion og syn på et givet kulturelt fænomen, dels at begge felter beskæftiger sig med kultur i bred forstand, og altså også kulturelle fænomener af mere populær karakter.

2.3 Læseundersøgelser fra 1945 til 2009

Læseundersøgelser er en del af den litteratursociologiske metode. Men dermed ikke være sagt, at læseundersøgelser først iværksættes fra og med slutningen af 1960'erne. I USA havde man fx allerede i begyndelsen af 1900-tallet fokus på at undersøge befolkningens kulturvaner, herunder læsevaner. En del af disse undersøgelser blev foretaget inden for rammerne af uddannelsesstudier og pædagogiske studier og omhandlede fx High School elevers læsevaner, forskelle i drenge og pigers læsning eller forskelle på læseaktivitet i forskellige stater. Fra 1900 til 1930 foretages der mere end 800 undersøgelser af læsevaner og -interesser alene i USA (Gray & Munroe, 1930, p. 4). Eksempelvis den landsdækkende amerikanske undersøgelse *The reading interests and habits of adults* fra 1930 (Gray & Munroe, 1930), der var en del af en større undersøgelse, som havde til formål at forbedre det amerikanske uddannelsessystem. Ud over at kortlægge befolkningens læsevaner, herunder læsning af aviser og magasiner, undersøges folks motivation for at læse. Et andet eksempel fra samme tid er undersøgelsen *What people want to read about* fra 1931 (Waples & Tyler, 1931), der sætter fokus på, hvad folk gerne vil læse. Begge undersøgelser udspringer af et folkeoplysningsmiljø repræsenteret ved The American Library Association (ALA) og The American Association for Adult Education (AAAE).

I Norden viste interessen for læsevaner sig for alvor efter anden verdenskrig med opbygningen af velfærdsstatsmodellen og etableringen af de nordiske kulturpolitikker. Men allerede i 1930'erne og 1940'erne er der fokus på især børns læsning, inspireret af den moderne ungdomspsykologi. De tidlige undersøgelser søger blandt andet at kortlægge forskellige stadier i børns læseudvikling samt at undersøge forskelle på drenge og pigers læseinteresser (Nowak, 1971, p. 87). At interessen for befolkningens kulturvaner øges efter 1945 skyldes ikke mindst, at staten sætter ind med en række kulturaktiviteter, og herunder også litteraturfremmende initiativer⁵. I forbindelse med disse initiativer var der dels brug for at øge viden om befolkningens kulturforbrug, så man vidste, hvor der var brug for initiativer, og dels havde man brug for efterfølgende at undersøge, i hvor høj grad de iværksatte aktiviteter havde den ønskede effekt.

⁵ Fx projektet "Dans mellem reolerne" fra 1960, der var målrettet de unge (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2008)

De tendenser, der kan spores i den tidlige fase af læseundersøgelser - fra 1945 til 1970 - peger i retning af at kortlægge et område og undersøge forskellige tendenser inden for læsning. Ofte peger erkendelsesinteressen i retning af en øget viden om børn og unges læsevaner og motivationer for at læse. Denne interesse hænger ikke overraskende sammen med den generelle interesse i at højne befolkningens uddannelses- og dannelsesniveau, hvilket før fremkomsten af nye medier såsom radio og TV primært blev søgt etableret gennem de skriftlige medier og væsentligst gennem bogen. I den sammenhæng har skønlitteraturen traditionelt stået som et medium, der bevarer og udvikler sproget, og læsningen er blevet set som noget, der udvider og nuancerer læserens sproglige kompetencer. Men skønlitteraturen har også stået som et rum for refleksion, debat og kritik af det bestående samfund, alt sammen en del af læserens dannelse og uddannelse, både som borger og som menneske (Worsøe-Schmidt & Pedersen, 2003).

I denne periode udføres en række undersøgelser af fx bogproduktion, bogsalg, udlån, læsevaner etc. med udgangspunkt i statistik eller spørgeskemaundersøgelser (fx *Fritidsvaner i Danmark*, 1966; *Kulturmiljø og oplysningsarbejde i to danske samfund*, 1959; se endvidere Hertel, *Det litterære system i Danmark*, tillæg til Escapit, (1972)). Men disse metoder er ikke uden problemer. Ifølge Escarpit var eksempelvis datidens biblioteksstatistik upålidelig, idet de færreste biblioteksafdelinger indsamlede tilstrækkelige data til at sammenligne og drage konklusioner ud fra. Ligeledes var de tekniske muligheder for at databehandle informationer ikke i nærheden af nutidens (Escarpit, 1991).

Nutidens biblioteksstatistik er stadig mangelfuld i relation til viden om læsevaner og læseoplevelser. Den del af folkebiblioteksstatistikken, der vedrører udlån af bøger, differentierer mellem udlån af børnematerialer og voksenmaterialer, ligesom der differentieres mellem forskellige materialetyper hhv. bøger, lydbøger, musikoptagelser, levende billeder, multimediematerialer, andre materialer og seriepublikationer⁶. Der differentieres ikke mellem skøn- og faglitteratur eller mellem forskellige genrer. Set i forhold til at skaffe viden om læsevaner er biblioteksstatistikken ikke anvendelig. Bogstatistikken, der offentliggøres af den danske bogbranche, går mere i detaljen og udgør derfor et mere velegnet redskab til at skaffe viden om læsevaner. Her differentieres der mellem forskellige bogtyper hhv. skønlitteratur, faglitteratur, skolebøger og B&U-bøger. Samme

⁶ Se Folke- og forskningsbiblioteksstatistikken 2007, www.bs.dk.

differentiering finder man i Forlagsstatistikken, som senest er blevet udbygget med *Bestsellerlisten*, der rummer detaljerede oversigter over de mest solgte bøger i Danmark uge for uge⁷. I disse statistikker kan man følge udviklingen af salg af skønlitteratur, hvilket kan fortælle noget generelt om danskernes læseintensitet. Men hvem køber og læser hvilke typer af bøger? Hvorfor vælger læserne nogen titler frem for andre? Læser de altid de samme typer bøger? Hvad får de ud af at læse? Denne type spørgsmål besvarer statistik ikke. Da det heller ikke er dens formål, vil produktions- og distributionsstatistik normalt ikke blive betragtet som læseundersøgelser. Ikke desto mindre kan de indikere forskellige overordnede udgivelses-, salgs- og udlånstendenser, der samlet set kan fortælle noget om læsevaner, og som sådan bliver de og er de ifølge Escarpit også tidligere blevet anvendt (Escarpit, 1991, p. 2).

2.3.1 1. fase 1945-1970 – Konsensus i kultur- og kvalitetsopfattelsen

Læseundersøgelser kan deles op i to hovedgrupper: kvantitative og kvalitative. Disse to hovedgrupper repræsenterer forskellige traditioner såvel som forskellige formål. Valg af metode til indsamling og analyse af data er afgørende for, hvilken viden om læsning, der bliver tilvejebragt. Den metode, som er mest udbredt i litteratursociologiens etableringsfase, er ikke overraskende den kvantitative. Den kvantitative metode har sine rødder i naturvidenskaben og i idealet om lovmæssighed og sandsynlighed. Formålet med at anvende en kvantitativ metode til at indsamle og analysere data er at kortlægge ”sammenhænge, som enten har universel gyldighed eller i det mindste generel gyldighed inden for en historisk og socialt afgrænset population.” (Bjerg, 2006, p. 17). At metoden søger en generel lovmæssighed betyder til gengæld, at de individuelle forhold udgrænses.

Et eksempel på en kvantitativ undersøgelse er en spørgeskemaundersøgelse. Denne metode vælges sædvanligvis, hvis man ønsker at indsamle viden om et repræsentativt udsnit af befolkningen eller om en bestemt defineret gruppe (fx læger eller forældre til teenagere). Den typiske kvantitative læseundersøgelse søger derfor at identificere forskellige grupper af læsere ud fra parametre som køn, alder, uddannelse, indkomst, erhverv og urbaniseringsgrad. I de tidlige undersøgelser af børn og unge er også forældres (fædres) erhverv en relevant indikator. En væsentlig forudsætning for at behandle data i

⁷ Se Bogbarometeret, Forlagsstatistikken og Bestsellerlisten på www.bogmarkedet.dk.

spørgeskemaundersøgelser er, at indsamlingen foregår systematisk og struktureret. Informationerne i undersøgelsens variabler skal være ens for at gøre en sammenligning mulig. Undersøgelsens data indsamles ved hjælp af to typer af dataindsamlingsinstrumenter, hhv. spørgeskemaer og semi-strukturerede interviews (en kombination af lukkede spørgsmål og uddybende spørgsmål). En spørgeskemaundersøgelse kan derfor i høj grad ses som et standardiseringsredskab, der bygger på den antagelse, at man kan finde frem til væsentlig information om et givet fænomen ved at generalisere på tværs af individer (Hesse, 2006, p. 43). På den ene side udgør spørgeskemaundersøgelsen et effektivt redskab til at undersøge fx forskelle i mænd og kvinders læsevaner, forskelle i læsevaner blandt forskellige grupper i befolkningen, forskelle i læsevaner i forhold til urbaniseringsgrad osv. På den anden side ligger spørgeskemaundersøgelsens begrænsning i, at den kun i mindre grad kan fortælle noget om de kausale sammenhænge i befolkningens læsevaner.

2.3.1.1 Kortlægning og opdragelsestænkning

At den kvantitative metode var udbredt i 1950'erne og 1960'erne skyldtes altså dels behovet for at kortlægge befolkningens læsevaner, dels en interesse i at undersøge effekten af de iværksatte litteraturfremmende aktiviteter. Et eksempel på en tidlig spørgeskemaundersøgelse med et kortlægningsformål er Ungdomskommissionens undersøgelse af ungdommens fritidsvaner. Ungdomskommissionen blev nedsat af regeringen i 1945 med det formål at ”lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag” som det hed i kommissionens kommissorium (Ungdomskommissionen, 1952, p. 8). Undersøgelsen *Den Danske Ungdom* fra 1951 er en af de mange betænkninger, som blev resultatet af Ungdomskommissionens arbejde. Der er to væsentlige årsager til det omfattende undersøgelsesarbejde som kommissionen foretog, dels at begrebet ”fritid” er opstået som et resultat af en kortere arbejdstid, og dels er der opstået en forståelse af ”de unge” som en særlig gruppe, man fra det etablerede samfunds side har brug for at vide mere om. Kommissionens arbejde er fokuseret på ungdommens stilling i det moderne samfund og de problemer, der er knyttet til de unges fritid. Undersøgelsen dækker således et langt bredere emne end blot litteraturvaner, hvilket ikke er sjældent blandt de kvantitative undersøgelser.

Ungdomskommissionens undersøgelser skal forstås i lyset af, at ungdom og fritid er relativt nye begreber, som set i sammenhæng dels er præget af en manglende viden og

dels er præget af et formynderisk blik på de unge. Ungdommen betragtes som en samlet gruppe, der har behov for at nogen sørger for at sætte nogle rammer for dens aktiviteter. Således indledes rapporten med følgende konstatering:

Ungdomsårene frembyder en række problemer af psykologisk art, idet de unges sjæleliv i mange henseender er særpræget både i forhold til børnenes og i forhold til de helt voksnes. (...) Ungdommens særlige psykiske situation indebærer en dobbelthed. Dels er de unge præget af deres mod på livet, deres tro på at kunne klare sig selv. Dels er de usikre og fra tid til anden besjælet af mindreværdsfølelser (Ungdomskommissionen, 1952, p. 13 og 15).

Det er for at få indsigt i såvel de unges sammensatte psykologi som i deres konkrete fritidsgøremål med henblik på at skabe de bedste muligheder for de unge, at undersøgelsen foretages.

Den Danske Ungdom er udformet som en kvantitativ undersøgelse med socio-demografiske variabler, der skaber mulighed for komparative studier på tværs af urbanitetsgrad. Undersøgelsen er foretaget ved hjælp af et spørgeskema, der veksler mellem lukkede spørgsmål og spørgsmål med kvalitative elementer, hvor respondenterne har mulighed for at komme med individuelle ytringer. Dette gælder fx afsnittet om boglæsning, hvor der spørges: ”Hvilke bøger har De læst den sidste måned, ud over hvad der forlanges på skoler eller kursus?” med mulighed for at anføre fire titler. Endvidere spørges der: ”Hvordan har De fået lyst til at læse de bøger De nævner?” samt ”Nævn to bøger, De særligt godt kan lide.” (Ungdomskommissionen, 1951, p. 221). Den kvantitative metode opfylder undersøgelsens formål i forhold til en kortlægning af et repræsentativt udsnit af de 15-25årige. Til gengæld viser metodens begrænsning sig i forhold til den indsamlede viden om de unges foretrukne litteratur. Ved spørgsmålet om, hvilke bøger respondenterne har læst den sidste måned, fremkommer en lang række titler, som i analysefasen er blevet inddelt i grupper efter deres art hhv. specielle børnebøger, skønlitteratur, kriminalromaner, poesi, underholdende faglitteratur (fx rejsebeskrivelser og biografier) og egentlig faglitteratur (Ungdomskommissionen, 1951, p.176). De titler, som er fremkommet ved spørgsmålet om, hvilke bøger de unge sætter særlig pris på, oplistes med de 30 oftest nævnte titler. Herved fremkommer muligheden for at sammenligne de nævnte titler i relation til køn og urbaniseringsgrad. De kvalitative elementer skaber

altså mulighed for, at respondenterne frit kan bringe en hvilket som helst forfatter på banen, hvilket er godt i forhold til at få et nuanceret billede af de unges litteraturpræferencer. Til gengæld går undersøgelsen ikke skridtet videre og spørger, hvorfor de enkelte titler tiltaler informanten i særlig grad. Årsagssammenhængen blotlægges således ikke.

2.3.1.2 Praktisk sociologi

Ungdomskommissionens kulturvaneundersøgelse blev udvidet og formaliseret i 1964 med den første undersøgelse af danskernes kultur og fritidsvaner *Fritidsvaner i Danmark* (Kühl et al., 1966). Undersøgelsen blev iværksat af Danmarks Radio og havde særlig fokus på anvendelsen af radio og tv, og blev udført af Socialforskningsinstituttet med støtte fra Danmarks Bibliotekstilsyn og Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Kulturvaneundersøgelsen havde som formål at kortlægge omfanget og anvendelsen af danskernes fritid. Det understreges, at der er tale om en adfærdsbeskrivelse, ikke en analyse af motiverne eller virkningen af de kulturelle aktiviteter (Kühl et al., 1966). Den første kulturvaneundersøgelse foretages i en tid, hvor arbejdstiden gradvist var blevet nedsat til 40 timer ugentligt, og ferietiden tilsvarende var blevet øget til fire ugers årlig ferie. 1960'erne var præget af voksende velstand og en øget fokus på befolkningens ve og vel, ikke kun økonomisk og helbredsmæssigt, men også kulturelt. Kulturvaneundersøgelsen var tilrettelagt som en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse.

Kulturvaneundersøgelsen er et eksempel på en bredt anlagt kvantitativ spørgeskemaundersøgelse med fokus på hvor ofte, hvornår, hvad, hvordan, hvem og hvorfra i forhold til kulturvaner og fritidsbeskæftigelse. På samme måde som Ungdomskommissionens undersøgelse skaber denne type undersøgelser basis for at drage sammenligninger på tværs af alder, køn, urbaniseringsgrad, uddannelsesniveau etc. Men også de helt konkrete tal for befolkningens kulturaktiviteter blotlægges. Fx viser undersøgelsen, at hver fjerde dansker var i gang med en bog på interviewtidspunktet. I undersøgelsen arbejder man med en inddeling af læserne i to læsegrupper: de lette læsere og de ivrige læsere. De to grupper defineres ved hjælp af antallet af læste bøger, mens der ikke foretages en egentlig kvalitativ vurdering af de læste bøger⁸. Undersøgelsen indkredser læsningen i

⁸ Denne vurdering bliver undersøgt i en supplerende undersøgelse *Læste bøger*, se nedenfor.

forhold til de nævnte variabler, men spørger endvidere til læsning i barndomshjemmet og til hvorvidt informanten taler om litteratur med sin familie. Resultatet af det første spørgsmål viste overraskende, at der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem personer i gruppen ”ivrige læsere” og hjem, hvor der blev læst bøger. Kulturvaneundersøgelsen rører her forsøgsvist ved formodede årsagssammenhænge, men går ikke videre og må blot nøjes med at konkludere, at ovenstående manglende sammenhæng er overraskende. På samme måde som tilfældet er ved ungdomsundersøgelsen, berøres årsagssammenhænge og de individuelle faktorer, der måtte spille ind på læsevaner, ikke for alvor. Ligeledes får man ikke svar på, hvorfor informanterne anvender de kulturtilbud, de nu gør, og hvad de får ud af dem.

Kulturvaneundersøgelsen er siden blevet foretaget med jævne mellemrum, således i 1975, 1987, 1993, 1998 og senest i 2004. Det unikke ved de danske kulturvaneundersøgelser er, at de er blevet foretaget med jævne mellemrum, hvilket skaber mulighed for sammenligning over tid. Undersøgelsen er i sagens natur over årene blevet udvidet med nye medie- og kulturtyper, og fra og med 1987 er også børn medtaget blandt respondenterne. Den seneste kulturvaneundersøgelse vil blive omtalt mere indgående nedenfor.

2.3.1.3 Den biblioteksfaglige kvalitetsvurdering

Læsevaner var kun en del af de nævnte kulturvaneundersøgelseres interesseområde. Det første rene litteraturstudie blev publiceret i *Læste bøger* fra 1967, en undersøgelse der blev udarbejdet i samarbejde med Socialforskningsinstituttet og Danmarks Biblioteksskoles sociologiske laboratorium (Elberling & Bruhns, 1967). Undersøgelsen blev foretaget i forbindelse med *Fritidsvaner i Danmark* som en todelt undersøgelse, der dels bestod af en spørgeskemaundersøgelse med fokus på læste bøger, dels en undersøgelse af muligheden for at inddele skønlitterære titler efter deres litterære kvalitet. Sidste del af undersøgelsen var delvist fremprovokeret af Slagelses-undersøgelsen fra 1959, en komparativ kulturvaneundersøgelse i stil med ungdomsundersøgelsen (Elberling & Jensen, 1959). Heri afvist en klassificering af bøger efter kvalitet, da det ”at skelne mellem god og dårlig, høj og lav, gavnlig eller skadelig litteratur frembyder uoverstigelige vanskeligheder for en ikke-specialist, og eksperterne? – de er slet ikke enige.” (Elberling & Jensen, 1959, p. 58). Biblioteksskolens sociologiske laboratorium tog udfordringen op og viderebearbejdede de data, som de modtog fra Socialforskningsinstituttet. I spørgeskemaundersøgelsen spurgte man til, om folk var i gang med en bog for tiden. I fald svaret var positivt bad man endvidere om forfatter og titel. Et supplerende spørgs-

mål lød: ”Har De læst andre bøger inden for det sidste årstid?” med mulighed for at opliste tre titler. Undersøgelsen fokuserede således på den aktuelle læsning og ikke på den læsning, som har betydet mest for læseren. Dette skyldes netop, at spørgsmålene var en del af kulturvaneundersøgelsen, der afsøgte de aktuelle kulturaktive tendenser. I kulturvaneundersøgelsen blev de indkomne svar anvendt til at konkludere på læsningsaktivitet i forhold alder, urbaniseringsgrad, uddannelsesniveau og erhverv.

I det sociologiske laboratoriums viderebearbejdning foretog man først og fremmest en oplistning af de indkomne titler opdelt i en skønlitterær og en faglitterær del. Ud for hver bog anførtes endvidere, hvor mange gange den enkelte titel var blevet nævnt i interviewene, samt hvor mange gange titlen var blevet lånt på biblioteket. Endelig indikerede man den litterære bedømmelse af titlen gennem et bogstav.

Anden del af det sociologiske laboratoriums bearbejdning, og det som gør undersøgelsen særlig interessant i denne sammenhæng, handler om den litterære vurdering. Indledningsvis problematiserer forfatterne selve det at bedømme litteratur og citerer centrale litteraturforskere for at sige, at der ikke eksisterer en fast norm for den litterære vurdering (Sven Møller Kristensen), samt at årsagen til forskellige litteraturoplevelser kan være vanskelige at sige noget om (Alf Henriques) (Elberling & Bruns, 1967, p. 43-44). Ikke desto mindre påpeger forfatterne, at man gennem blandt andet undervisning kan erhverve sig viden om bøgernes litterære kvalitet, også uden at have læst dem. Forfatterne underbygger dette udsagn med erfaringer fra laboratoriets eksperimenter, hvor biblioteksskolestuderende er blevet sat til at sortere skønlitteratur i kvalitetsgrupper. Resultaterne fra disse eksperimenter er så ensartede, at det konkluderes, at der er tale om en væsentlig grad af konformitet blandt uddannede bibliotekarere (Elberling & Bruns, 1967, p. 45). På baggrund af disse erfaringer anvender man samme metode til at kvalitetsvurdere de oplistede titler fra kulturvaneundersøgelsen. De studerende bliver bedt om at vurdere titlerne ud fra følgende skala:

- A: de bedste bøger
- B: de gode bøger
- C: de middelhøje bøger
- D: de ringe bøger
- E: de sletteste bøger.

De studerende bliver endvidere bedt om, at deres bedømmelse skal være *biblioteksfaglig*, og ikke baseret på deres personlige mening (Elberling & Bruhns, 1967, p. 113). Endelig bliver de bedt om at notere, hvorvidt de har læst den pågældende bog eller ej. Resultaterne viser, at det er relativt sjældent, at de studerende er enige om at placere en bog i en enkelt kvalitetsgruppe. De fleste vurderinger strækker sig over 2 eller 3 grupper. Resultaterne viser endvidere, at der er en sammenhæng mellem, at de studerende bedømmer en bog som god og at de selv har læst den.

Danmarks Biblioteksskoles sociologiske laboratorium foretog efterfølgende en sammenlignende undersøgelse mellem en del af de oplistede titler og dagbladskritikere bedømmelser. Sammenligningen viste, at de studerende generelt var hårdere i deres bedømmelse end kritikerne, men at der i høj grad var overensstemmelse mellem de vurderingerne, som de studerende foretog sammenlignet med de vurderinger, som kritikerne foretog. På den baggrund konkluderer forfatterne, at de studerendes vurderinger er gode.

Der er flere interessante ting på spil i *Læste bøger*. For det første er undersøgelsen foretaget med fokus på formidlingsleddet, her i form af (kommende) bibliotekarer. Det er dem og deres evne til litterær vurdering, der er i fokus, og som sådan tager man udfordringen op fra Slagelse-undersøgelsen. Selvom der er tale om bibliotekarer in spe, forholder man sig til dem som eksperter i modsætning til lægfolk. Det præciseres ikke mindst i og med de studerende i vejledningen til kvalitetsbedømmelsen bliver bedt om at kvalitetsbedømmelsen skal være biblioteksfaglig. For det andet bygger undersøgelsen på den præmis, at forlag og boghandlere alene er kvantitetsorienterede, mens bibliotekerne er kvalitetsorienterede.

Bibliotekerne går ikke fallit, hvis de disponerer forkert, men det forlanges af dem, at de forvandler knappe (økonomiske) goder til frie under hensyntagen til, at den litteratur, der købes, skal have kvaliteter, som gør den skikket til at befordre de ønskede formål (Elberling & Bruhns, 1967, p. 15).

Bibliotekarerne ses som forvaltere af denne position, som eksperter der qua deres uddannelse ved noget om litterær kvalitet.

Undersøgelsen sætter den æstetiske vurdering i centrum, men alene den som foretages af eksperter og ikke af almindelige læsere. Den æstetiske ekspertvurdering foretages kvantitativt uden mulighed for supplerende bemærkninger. At de studerende bliver bedt om at se bort fra deres personlige mening, blotlægger undersøgelsens fundament: at der eksisterer etablerede æstetiske normopfattelser, som kan læres. Det er derfor ikke overraskende, at forfattere som J. P. Jacobsen og Johannes V. Jensen er blandt topscorerne, mens Sven Hazels bøger alle placeres i kvalitetsgruppen E. Undersøgelsen kan derfor ses som en understøttelse af Danmarks Biblioteksskole som uddannelsesinstitution og danske bibliotekarer som kvalificerede til at foretage materialevalg, men den fortæller os ikke noget om læseoplevelsen. Snarere fortæller den os noget om det syn på litterær kvalitet, som var fremherskende i slutningen af 1960'erne⁹.

At spørgeskemaundersøgelser som de ovennævnte ikke kommer nærmere et svar på hvilke forhold, der påvirker den individuelle læsning, skyldes dels metodens rationale, som fokuserer på det verificerbare og udgrænsningen af det individuelle, dels skyldes det, at åbne spørgsmål af mere kvalitativ karakter kan være vanskelige at behandle statistisk. Den kvantitative metode tilstræber netop at man ser bort fra det individuelle som det usammenlignelige (Bjerg, 2006, p. 17). Udgrænsningen af det individuelle betyder på den ene side, at forskerne fx kan opstille en liste over de 20 mest læste forfattere blandt unge læsere, som det gøres i ungdomsundersøgelsen. På den anden side betyder det, at tolkning af data vanskeliggøres og en række forbehold, fx geografisk betingede forskelle på bibliotekernes bogbestand og forskelle i aldersfordelingen, må tages inden forskellige tendenser i det statistiske materiale kan udledes.

2.3.1.4 Receptionsstudie med fokus på den individuelle oplevelse

Læseundersøgelser fra 1950'erne og 1960'erne er dog ikke alene kvantitative. Et eksempel på en tidlig kvalitativ undersøgelse er svenskeren Gunnar Hanssons receptionsstudie *Dikten och läsaren* fra 1959. Hansson tager her traditionen fra litteraturteoretikeren I. A. Richards op. Richards foretog allerede i slutningen af tyverne sit berømte re-

⁹ Måske har de studerende ikke svaret helt ærligt. Således er der uoverensstemmelse i de studerendes bedømmelser af samme titler ved to forskellige tests foretaget med 2 måneders mellemrum. Fx angiver nogle studerende ved den første prøve at have læst bøger, som de ved den anden prøve angiver som ikke-læst (Elberling & Bruhns, 1967, p. 49).

ceptionsstudie, som han præsenterede i bogen *Practical Criticism* (Richards, 1929). Her søgte Richards svar på følgende spørgsmål: "What is a meaning? "What are we doing when we endeavour to make it out?" "What is it we are making out?" (Richards, 1929, p. 180). For at undersøge disse spørgsmål præsenterede han sine studerende for en række anonymiserede digte af svingende kvalitet, som de skulle kommentere på skriftligt. Hans metode var meget enkel: ved sine ugentlige forelæsninger efterlod han en række digte, og indsamlede kommentarer den følgende uge. I den efterfølgende analyse af de studerendes kommentarer stødte Richards på, hvad han anså for mistolkninger, altså fejl i opfattelsen af digtets mening. Richards opdagede, at selv gode læsere ikke kunne læse indenad, at de manglede indsigt i sprogets betydningslag, at deres fordomme, ideologiske som æstetiske, influerede deres tolkning, at deres tolkning var påvirket af private associationer etc. Richard mente, at det var manglende indsigt og analytisk skoling, der gjorde, at læseren måtte ty til rutinetolkninger og forudindtagede opfattelser. Hans kur i forhold til den manglende evne til at analysere tekster korrekt var en øget indsats i retning af det, han kaldte "a Theory of Interpretation" (Richards, 1929, p. 337), altså en mere indtrængende tekstforståelse og en øget analytisk skoling i litteraturundervisningen.

Hansson adopterede denne ide og præsenterede unge læsere fra forskellige uddannelsessteder og -niveauer for digte, som de siden blev bedt om at kommentere skriftligt. Men han modificerede sin undersøgelse ved at inddrage fire forskellige grupper: litteraturstuderende, psykologistuderende, 3. g'ere og højskoleelever. Efterfølgende blev informanterne inviteret til at diskutere de forelagte digte i grupper eller de blev præsenteret for en skriftlig analyse og siden bedt om at udforme endnu en kommentar. I alt deltog 225 læsere, som blev præsenteret for digte af blandt andre Carl Michael Bellman, Gunnar Ekelöf og Andres Österling. Formålet med Hanssons studie var at undersøge, hvordan forskellige digte tog sig ud for læserne, hvordan de studerende opfattede dem, og hvad de lagde i dem. Endvidere ønskede han at undersøge, hvorledes andres mening om et digt forandrede læserens opfattelse (Hansson, 1959, p. 27). Eksempelvis fik en gruppe til opgave at studere Olof Lagercrantz' meget kritiske kommentarer til Anders Österlings *Fantasi vid ett sydländsk hav*, hvilket påvirkede deres oplevelse af digtet i negativ retning.

I og med Hanssons fokus er digtopplevelsen, bevæger han sig ikke alene inden for et snævert litteraturvidenskabeligt felt, men undersøger ligeledes læsningen på baggrund

af såvel psykologi og æstetik som sprogforskning. Han erkender, at der ikke eksisterer et fælles teoretisk fundament, at det, der mangler i diskussionen omkring digtoplevelser, er en fælles terminologi og teori, der kan forene de forskellige niveauer i diskussionen (Hansson, 1959, p. 50). Ligeledes understreger han, at en undersøgelse af læserens oplevelse ikke kan forkaste visse reaktioner som værende private eller irrelevante (Hansson, 1959, p. 18).

I sin konklusion betoner Hansson, at han ikke kan genkende Richards billede af studerende som dårlige læsere:

(...) 50-talets svenska studenter och gymnasister i sina kommentarer har visat sig besitta ett kulturellt arv, en allmän mognad, en intellektuell rörlighet och en poetisk känslighet, som är imponerande och som ibland ställar även fachmännens recensioner och analyser i skuggan (Hansson, 1959, p. 272).

Han peger på, at det dels kan skyldes, at universitetsstuderende i Sverige generelt er ældre end i England, og at de unge er mere modne i slutningen af 1950'erne, end de var i 1920'erne. Men en anden væsentlig forskel på de to undersøgelser, som Hansson selv fremhæver, er at Richards i sin fremstilling er fokuseret netop på vanskelighederne og fejltolkningerne ved digtlæsning. Ligeledes sammenligner han de studerendes tolkninger med sine egne. I stedet for at undersøge, hvad de unge rent faktisk får ud af digtlæsningen, holder han så at sige en facitliste op foran deres kommentarer, hvilket ikke falder ud til de studerendes fordel. Hansson er mere åben over for den enkelte læsers oplevelser:

En läsares kommentarer till en dikt är ett uttryck för hans upplevelse och för hans personliga uppfattning om dikten. Kommentarens formuleringar och metaforer är ofta avsedda som beskrivningar och karakteriseringar av det han har upplevt mer än som direkta tolkningar av dikten. De mest komplicerade och finstämda egenskaperna i upplevelserna är naturligtvis svårast att fånga in i ord, och beträffande dem tvingas läsaren att gripa till antydande formuleringar och metaforer, som kan uttrycka åtminstone något av det han har upplevt inför dikten. I sådana situationer är det naturligt, att olika läsare ofta finner helt olika språkliga uttryck för

samma eller liknande egenskaper i sina upplevelser. För att inta bli missförstådda måsta dessa kommentarer tolkas inom ramen för hela den personliga diktupplevelsen (Hansson, 1959, p. 273f).

Hansson rører her ved to meget centrale ting ved læseoplevelsen: For det første at læseoplevelsen er individuel og uafhængig af kritikere eller fagfolks tolkninger. Men læseoplevelsen kan også udskilles i forskellige stadier, der i praksis kan være vanskelige at holde ude fra hinanden. Ud fra sit materiale mener Hansson at kunne pege på mindst tre stadier: Den *umiddelbare oplevelse* med en ureflekteret stillingtagen til digtet, den *mere reflekterede granskning* af oplevelsen og af digtets forhold til læserens egen personlighed samt den *gennemtænkte diskussion* af digtet i forhold til andre digte, moralske principper, værdisystemer etc. (Hansson, 1959, p. 361). Det sidste stadie fordrer ikke kun refleksion, men også det som Hansson kalder en kvalificeret litteraturkritisk udrustning: analyseredskaber, principper og kriterier for en æstetisk vurdering (Hansson, 1959, p. 363). Alt efter hvilket stadie, vi ønsker at vide noget om, må vi forme vores undersøgelser forskelligt. Hansson har ikke haft brug for at differentiere mellem disse stadier, mens det synes, som om Richard har været mest interesseret i at undersøge det sidstnævnte og mest refleksive stadium. Hanssons iagttagelser indikerer snarere, at det kan være hensigtsmæssigt at skelne mellem tolkninger og oplevelser. For det andet sætter han fokus på noget, som også Escarpit er inde på i sine metodiske overvejelser i forhold til læseundersøgelser, nemlig sproget.

Escarpit fremhæver flere komplikationer i forbindelse med at foretage læseundersøgelser. I artiklen "Methods in Reading Research" erindrer Escarpit sig sine første delvis mislykkedes forsøg med læseundersøgelser. I forbindelse med en spørgeskemaundersøgelse af franske rekrutters læsevaner fra 1962 endte han ud med uendelige mængder papir, som han ikke kunne udlede meget fra, fordi variablerne ikke var præcist defineret fra begyndelsen. Erfaringerne lærte ham endvidere to ting, der begge er knyttet til sproget: dels at man ikke kan stole mere på folk ytringer, når det gælder læsevaner, end når man spørger til deres seksuelle vaner. Dels at læsning er en meget kompleks og individuel beskæftigelse, som er vanskeligt at gribe sprogligt. Dette skyldes ikke mindst, at sproget også fungerer subjektivt:

When a person says "I have read a book", it may mean that he has painstakingly deciphered the text without getting much sense out of it, or that he

has leafed through it, or that he has long pored over it, or that he has rushed through it to get more quickly to the end of the story, or that he has lingered and dreamt over some passages, ignoring the rest, in fact it may mean anything, including that he has never read the book at all but kept it by his bedside long enough to believe he has read it after seeing the film drawn from it on television (Escarpit, 1991, p. 6).

Escarpit beskriver, hvordan han først vendte sig mod sociologien og psykologien i et forsøg på at finde en adækvat metode til at undersøge fænomenet læsning, men at han hver gang måtte erkende, at de kendte metode ikke var tilstrækkelige. I stedet vendte han sig mod kommunikationsteori. Men han understreger i samme åndedrag, at der ikke er tale om én teori, men om en række forskellige tilgange, som kan applikeres på læsning. Problemet med læsning i tilknytning til kommunikationsteori er, at læsning ikke blot er et budskab, der skal modtages. Læsning handler ifølge Escarpit heller ikke blot om at skabe mening ud af ord: "It is a purposeful act intergreted to the whole psychological, sociological, political, economical strategy of the individual" (Escarpit, 1991, p. 10). Læsning er aldrig blot afslapning eller tidsfordriv. Der er altid noget på spil, mener han. Men hvad er det der er på spil? Hvad er læserens motivation, bevidst som ubevidst? Disse spørgsmål åbner ifølge Escarpit helt nye forskningsområder.

Den manglende fokus på de individuelle forhold skyldtes altså dels, at man i denne periode havde brug for at kortlægge de generelle mønstre i forhold til en kulturpolitisk bestræbelse, dels skyldtes fokus på kvantitative metoder, at den videnskabelige diskurs frem til 1960 var domineret af det positivistiske synspunkt. Først i slutningen af 1960'erne, i særdeleshed i kraft af marxismens udbredelse, blev positivismen udfordret især af retninger som strukturalisme, hermeneutik og fænomenologi. Fælles for disse retninger er en positivismekritik og en opfattelse af virkeligheden som et udtryk for eller tegn på dybereliggende fænomener. Den iagttagne virkelighed er altså ikke alt, hvad der findes. Snarere er det muligt at gå bagom og afsløre mere fundamentale lag (Alvesson & Sköldberg, 2008, p. 33)

Endelig kan man søge en årsag i det faktum, at efterkrigstiden, hvor de nationale kulturpolitikker opbygges, er præget af en enhedskulturel opfattelse og en konsensus omkring definitionen af den gode litteratur og den gode kultur. Det er denne holdning, der ligger til grund for kvalitetsbedømmelsen i *Læste bøger*. Kvalitet, og dermed definitionen af

den gode bog, er et spørgsmål om ekspertise. Fagfolk, herunder litterater og bibliotekarer, har den nødvendige ekspertise til at kvalitetsvurdere genrer og bogtyper, og der hersker ingen tvivl om kvalitetslitteraturens positive indflydelse på befolkningen. Kulturpolitikken var set med vor tids øjne topstyret og autoritær, og det samme var litteraturformidlingen. Interessen for hvad den enkelte læser fik ud af en given bog var tilsvarende mindre. Til gengæld var det væsentligt i samtiden at få bekræftet, at uddannelse og læseintensitet hang sammen, idet det kunne gælde som argumentation til en yderligere udbygning af befolkningens uddannelsesniveau.

2.3.2 2. fase 1970-2009 – Stigende diversitet og vekslende kvalitetsopfattelser

Denne konsensusprægede kulturopfattelse og ditto kvalitetsopfattelse blev udfordret omkring 1970, der står som begyndelsen på den udjævningsproces, der i dag betyder, at den enkelte læser i høj grad er sin egen ekspert og smagsdommer. Hvor kulturpolitikken hidtil havde været fokuseret på en demokratisering af kulturen, udvides den nu med ideen om det kulturelle demokrati, der betød at folk selv skulle have lov til at vælge, deltage og udfolde sig i deres egne kulturelle aktiviteter. Kultur blev ikke længere alene opfattet som den professionel finkultur, som noget man mere eller mindre passivt modtog, men var også aktiv amatørvirksomhed. Det brede kulturbegreb fandt vej ind i dansk kulturpolitik i løbet af 1970'erne i kølvandet på den samfundsudvikling, som betød opløsningen af traditionelle værdier og normer, og en større grad af medbestemmelse for den enkelte borger. Kulturpolitikken skulle ikke længere være præget af envejskommunikation, folk skulle i højere grad selv tage initiativ til og deltage i de kulturelle aktiviteter.

Denne ændring forårsagede også et begyndende skred i kvalitetsdefinitioner og syn på autoriteter, samt en voksende interesse i at spørge til den subjektive læseoplevelse. Derfor ser man i læseundersøgelser fra denne periode inddragelse af kommunikationsteori, der sætter modtagerens oplevelse i centrum, og inddragelse af receptionsteorier, som den amerikanske litteraturforsker Louise Rosenblatts (1904-2005), der fokuserer på den individuelle læseoplevelse. De kvantitative undersøgelser fortsætter, men nu ofte med fokus på litteraturens plads i forhold til nye medier. De kvalitative undersøgelser løsriver sig fra den tekstbundne litteraturanalyse, som den udføres ses hos Richards, og spørger i stedet generelt til læseoplevelsen.

2.3.2.1 Teori vinder indpas i læseundersøgelser

Escarpit idé med at anvende kommunikationsteori som en mulig metode til at gribe læsningens kompleksitet finder man allerede anvendt i en norsk undersøgelse fra 1974. Undersøgelsen *Lesere og lesing* iværksættes i 1971 af Den norske Bokklubben som en såkaldt læsersociologisk undersøgelse, der havde til formål at kortlægge læsevaner, holdninger til læsning og læsernes vurdering af udvalgte romaner. De udvalgte romaner var Knut Hamsuns *Sult*, Olav Duns *Medmenneske* og Vilhelm Mobergs *Udvandrende I*. Undersøgelsen tilrettelægges som en repræsentativ interview-undersøgelse gennemført i samarbejde med Gallup. Inden udformningen af det anvendte spørgeskema udførte man en forundersøgelse på 80 personer ansat ved hhv. en industrivirksomhed og en handelsvirksomhed. Deltagerne fik udleveret en af de nævnte romaner og blev efterfølgende interviewet om deres oplevelse af romanen. Udformningen af spørgsmål til forundersøgelsen bød ifølge Øystein Noreng, leder af projektet, på store problemer, da der ikke på forhånd fandtes en analysemodel, der tog højde for, at romanerne kunne blive læst forskelligt. Man valgte derfor en såkaldt kontradiktorisk metode. Forskellige holdninger til og analyser af de udvalgte bøger blev indsamlet og anvendt i forhold til udarbejdelsen af spørgsmål. Erfaringerne fra forundersøgelsen blev siden anvendt til at udforme det endelige spørgeskema. For overhovedet at kunne behandle læseoplevelser kvantitativt valgte man at fokusere på få detaljer i romanerne og spørge om læsernes holdninger til disse. Noreng peger indledningsvist på de problemer og begrænsninger, der knytter sig til den kvantitative metode, og peger på at denne er velegnet til at kortlægge adfærdsmønstre og holdninger, men at den bør følges af mere intensive undersøgelser.

I den del af undersøgelsen, der omhandlede holdninger til litteratur og indholdet af romanerne benyttede man sig af en skaleret spørgeteknik, hvor respondenterne blev præsenteret for en bestemt holdning fx ”Romaner bør ende godt” eller ”Jeg læser romaner for morskabens skyld, for underholdningen,” som de siden blev bedt om at forholde sig mere eller mindre enig i. De indsamlede data blev efterfølgende behandlet i forhold til en teoretisk ramme, hvor Noreng definerer læsning som modtagelse og kommunikation: ”Vårt hovedpoeng er her at lesing er en del av en kommunikasjonsprocess, og således en del av en sosial process, og derfor et sosialt og politisk problem.” (Noreng, 1974, p.4). Ud over kommunikationsteori diskuteres hhv. læsningens brugsværdi (litteratur som kommunikation) og dens nytteværdi (litteratur som vare). Endvidere inddrages forskellige teorier om læsningens funktion.

I gennemgangen af undersøgelsens kommunikationsteoretiske forståelsesramme indskrives produktion, formidling og brug af æstetisk og litterær kommunikation i en social og politisk sammenhæng, der blandt andet knytter an til magtfordeling blandt forskellige klasser. Der skelnes mellem personlig kommunikation og massekommunikation, hvor læsning af bøger hører til sidstnævnte. Ifølge Noreng bestemmes modtagerens kommunikationsbehov af både sociale faktorer, modtagerens forhold til samfundet, kommunikationssituationen og af individuelle faktorer såsom bevidsthed og forskellige holdninger (Noreng, 1974, p. 92). I forhold til litteratur handler kommunikationssituationen om udbud af læsestof fx i form af en boghandel eller et bibliotek i modtagerens nærmiljø. I databehandlingen analyseres læsningen i forhold til de gængse variable: socialgrupper, køn, alder, uddannelse, indtægt, husstandsstørrelse og urbaniseringsgrad.

I analysen af læsningens funktion inddrages den danske litteratursociolog Sven Møller Kristensen og hans tredelte funktionsbegreb. Møller Kristensen opererer med hhv. den konfirmative funktion, den formative funktion og den diversive funktion. Den *konfirmative* funktion:

(...) drejer sig om kunsten og specielt digtningen som et udtryk for traditionen, det vedtagne, det selvfølgelige og sikre som man ikke nærer nogen mistro til, det pågældende samfunds idealforestilling som betinger dets eksistens (...) Det er en funktion der må være dominerende i det forholdsvis statiske samfund og i øvrigt afhængig af en mere eller mindre autoritær orden, mens den nødvendigvis må blive genstand for tvivl og opløsning i samfund under udvikling og indre konflikter (Møller Kristensen, 1970, p. 40).

Den *formative* funktion opfatter kunsten som udtryk for forandring, vækst og ny erkendelse og knytter an til den moderne epokes foranderlige samfund:

Kunsten bliver en af mulighederne for at orientere sig på en ny måde, i takt med forandringerne, og til at udtrykke netop de forskellige retninger i tiden. Man bruger den da, ifølge teorien, til at "erkende" det nye, til at forstå det og optage det i sig, sådan at man selv forandres derved, udvider sin bevidsthed om verden, ser på verden på en ny måde, eller hvordan man nu vil formulere det (Møller Kristensen, 1970, p. 40).

Den *diversive* funktion drejer sig om den læsning der skaber virkelighedsflugt, som tilfredsstiller ønskedrømme:

Den tilskynder os ikke til nogen form for aktivitet, idet den hverken bekræfter en vedtaget tradition og livsform eller bringer os videre gennem tvivl og ny erkendelse, men i stedet virker neutraliserende, afledende – deraf ordet "diversiv" – på vores følelser og behov (Møller Kristensen, 1970, p. 46).

Det er væsentligt i forståelsen af Møller Kristensens funktionsbegreber, der i parentes bemærket ikke er empirisk funderede, at de knytter an til læsemåder og ikke til læsere eller litteratur. Møller Kristensen understreger, at man i praksis vil finde læsere, der skifter mellem forskellige læsemåder, alt efter tid og sted, sågar under læsning af den samme bog. For at teste Møller Kristensen teori, og for at undersøge andre mulige holdninger og nuancer, foretog Noreng en såkaldt faktoranalyse. Faktoranalysen, der er en videreføring af en korrelationsanalyse, viste relationen mellem forskellige variabler. Analysen blev baseret på de tidligere nævnte skalerede spørgsmål. Disse 47 spørgsmål blev gennem faktoranalysen reduceret til 11 faktorer, altså *11 forskellige indstillinger til læsning*. De 11 faktorer er her gengivet i forkortet form (jf. Noreng, 1974, p. 359):

1. En kritisk underholdende indstilling til læsning (Afkæfter teorien om en diversiv funktion).
2. En styrkende og udviklende indstilling til læsning (Falder sammen med den konfirmative og formative funktion).
3. En bogvenlig indstilling til læsning (Læsning er for alle).
4. En spændingssøgende indstilling til læsning (Falder sammen med den diversive funktion).
5. En politisk bevidst indstilling til læsning (Falder sammen med den formative funktion).
6. En film- og fjernsynskritisk indstilling til læsning (Bøger er bedre end andre medier).
7. En usentimental indstilling til læsning (Afstand til kærlighedsromaner).
8. En adspredende indstilling til læsning (Falder sammen med den diversive funktion).
9. En selv-identificerende indstilling til læsning (Falder sammen med den konfirmative og formative funktion).
10. En bevidst psykologiserende indstilling til læsning (Foretrækker romaner med hovedvægt på menneskelige og psykologiske forhold).
11. En begrænsende indstilling til læsning (Holder sig til én bestemt type romaner).

De 11 forskellige holdninger blev efterfølgende fordelt i forhold til de nævnte variable (socialgruppe, køn, alder, udbaniseringsgrad etc.). På baggrund af rapportens analyser konkluderede Noreng, at læsningens funktion, som han definerede som brugen og virkningen af læsestof, udgør et meget kompliceret problem (Noreng, 1974, p. 533). Faktoranalysen blotlægger også et mere nuanceret forhold til læsning end hvad de tre funktioner opstillet af Møller Kristensen viser. Dog skal man huske på Møller Kristensens understregning af modellens forenklede verdensbillede. Norengs undersøgelse viser, at den mest udbredte holdning til læsning i Norge er den kritisk underholdende, en holdning som Møller Kristensens teori ikke umiddelbar rummer:

Denne innstillingens sammensetning og styrke skulle kunne slå fast at lesing for underholdningens og atspredelsens skyld ikke er det samme som virkelighedsflukt og kompensasjon. (...) Således finner vi en formativ komponent i denne innstillingen: den kan bidra til ny og kritisk erkjennelse; men den kan også være konfirmativ: den kan bekrefte et kritisk syn på bestående forhold; den kan også være diversiv: den kan omfatte et enkelt ønske om underholdning og atspredelse (Noreng, 1974, p. 534).

Citatet viser et mere nuanceret syn på læsning end undersøgelser hidtil har tilvejebragt. Undersøgelsens resultat piller ved nogle af de normative opfattelser af læsning og læsere, der blandt andet har afstedkommet den traditionelle opdeling i lyst- og nyttelæsning. Selvom undersøgelsen selv stiller informanterne netop det spørgsmål ("Leser De bøger mest for hygge eller nytte?" (Noreng, spørgeskema, spørgsmål 24)), viser resultatet, at læsning udgør en så kompleks aktivitet, at spørgsmål af denne type bør gentænkes.

Lesere og lesing er et tidligt eksempel på en undersøgelse med en stærk teoretisk ramme, og kan ses som en del af en udvikling, hvor man sætter en teoretisk defineret ramme om det emne, der undersøges for at kunne udlede noget, som ikke tidligere er blevet udledt. Repræsentative, komparative undersøgelser, fx som den stort anlagte svenske udredning *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen* fra 1968 (Björk et al., 1972), hvis hovedformål var at belyse sammenhængen mellem bogudbud og forskellige befolkningsgruppers boglæsning som grundlag for kulturpolitik, synes at have nået en grænse for, hvad kvantitative undersøgelser kan vise uden anvendelse af en særlig teoretisk optik. Til gengæld sætter den valgte teori også grænser for analysen af de indsamlede data. Teori kan altså på den ene side hjælpe til at kaste nyt lys over et kendt emne, fordi

teorien kan bidrage til en bedre forståelse af den anvendte empiri. På den anden side kan en for stram anvendelse af en teoretisk optik risikere at tvinge stoffet ned i en form, som kun fortæller én side af historien.

2.3.2.2 Læserens genkomst

Ud over at repræsentere en mere teoretisk tilgang til læseundersøgelser kan *Lesere og lesing* også ses som en del af den tendens til at undersøge den subjektive læseoplevelse, der vokser frem omkring 1970. Som nævnt opstår litteratursociologien og dens insisteren på en kontekstuel tilgang til læsning og litteratur blandt andet som en reaktion på den smalle litteraturforskning, repræsenteret ved nykritikken. Men også inden for det man kan kalde den rene litteraturforskning reagerer man på den tekstnære tilgang til litteraturen som nykritikken repræsenterer. Sideløbende med litteratursociologien begynder man derfor at kunne spore en forskningsretning, der sætter fokus på relationen mellem tekst og læser, på læseprocessen og på forståelses- og tolkningsprocessen. Den læserorienterede modbevægelse, der kendes under samlebetegnelsen receptionsforskning¹⁰, opfatter læseren og læsningen som en meget aktiv del af meningsdannelsen og lægger afstand til centrale nykritiske tekstopfattelser:

(...) the swerve to the reader assumes that our relationship to reality is not a positive knowledge but a hermeneutic construct, that all perception is already an act of interpretation, that the notion of a 'text-in-itself' is empty, that a poem cannot be understood in isolation from its results, and that the subject and object are indivisibly bound (Freund, 1987, p. 5).

Receptionsforskningen søger at frigøre læseren fra sin anonyme rolle og skænke ham eller hende identitet og autoritet. Ved at sætte fokus på læseren åbner receptionsforskningen op for en mere subjektivistisk og psykologisk tilgang til litteraturen og modtagelsen. Receptionsforskningen undersøger den fortolkningsproces, meningsdannelse eller interaktion, der udspiller sig i mødet mellem en tekst og en modtager. Hvad sker der i mødet mellem tekst og læser? Hvor sker det, der sker? Hvad igangsætter det, der sker? Og hvad kommer der ud af denne proces? Det ville dog være forkert at påstå, at

¹⁰ Andre betegnelser er receptionsæstetik og reader-response (se fx Olsen & Kelstrup, 1981; Freund, 1987).

der før 1970 ikke eksisterer forskning og teoridannelse med fokus på læseren. Førnævnte I. A. Richards og Gunnar Hansson er levende eksempler på, at det gjorde der. Læserens genkomst synes ikke desto mindre først for alvor at manifestere sig fra 1970 og frem.

Den øgede fokus på den subjektive læseoplevelse præger det metodiske valg i læseundersøgelser. Hvor interessen i at kortlægge generelle tendenser peger på anvendelsen af en kvantitativ metode, synes en interesse i den subjektive læseoplevelse at fordre en kvalitativ metodisk tilgang. Den kvalitative metode er karakteriseret ved at stræbe efter at undersøge ”hvordan undersøgelsessubjekterne selv forstår deres livssituation.” (Thaagaard, 2004, p. 19). Det er altså lægmands, i dette tilfælde læserens, egen udlægning af læseoplevelsen, der er i centrum. Og det er ikke læsningen, som den blev oplevet i læseøjeblikket, der er i fokus, men hvordan læseren husker den og italesætter den. Det er derfor væsentligt at genkalde sig den problematik, der ifølge Escarpit ligger i enhver empirisk undersøgelse: dels at mennesket har en selektiv erindring, og dels at sproget er flertydigt, hvilket vanskeliggør en analyse af de svar, en læser måtte give i forhold til læsning. Hvor den kvantitative undersøgelse kan være bygget op omkring enkle spørgsmål med få svarmuligheder, og er baseret på mange informanter, bygger den kvalitative undersøgelse oftest på dybdeinterviews med færre informanter, hvor informanten har mulighed for med egne ord at beskrive sin læseoplevelse. Bearbejdningen af interviewdata får i højere grad karakter af tolkning, og forskeren må træde varsomt i forhold til at konkludere på den baggrund.

2.3.2.3 Fra sociologi til psykologi

Et eksempel på en undersøgelse med en teoretisk ramme, og hvor man har anvendt den kvalitative metode er det fællesnordiske SKRIN-projekt. SKRIN står for Skriftkultur og mediebrug i nordiske familier. Projektet blev indledt i 1989 og blev gennemført nogenlunde parallelt i Norge, Sverige og Danmark¹¹. I Danmark blev projektet varetaget af Psykologisk Institut, Århus Universitet bistået af Danmarks Biblioteksskole, og hovedresultaterne blev fremlagt i *Læsningens former*.

¹¹ Projektet blev dog aldrig fuldført i Norge.

Projektet havde tre overordnede formål: at undersøge de skriftlige medier i forhold til nye medier, at undersøge videregivelsen af holdninger til læsning inden for familien samt at belyse forskellige forventninger og udbytte af at læse. Undersøgelsens fokus på den individuelle læsning fordrer ifølge forfatterne en psykologisk tilgang:

Som baggrund for at forstå folks registrerbare adfærd og generaliserbare udtalelser (f.eks. om deres "holdninger") er det nødvendigt at inddrage det psykologiske niveau: de enkelte menneskers oplevelser og erfaringer, motiver og tanker, samt deres udvikling gennem livet (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p.8).

Undersøgelsen tog udgangspunkt i kernefamilien, fordi den blev anset som en social enhed, hvor barnets holdninger og interesser formes. Ligeledes blev bedsteforældregenerationen inddraget for ikke kun at undersøge udviklingen hos den enkelte, men også en eventuel videregivelse af holdninger til læsning generationerne imellem. Undersøgelsen blev derfor tilrettelagt som en kvalitativ interviewundersøgelse med halvstrukturerede spørgsmål. Analysen byggede på interview med 80 personer fordelt på tre forskellige generationer.

Udgangspunktet for undersøgelsen er, at enhver læsning giver et udbytte. Derved søgte man at gøre op med en normativ forståelse af læsning, som sonderer mellem nyttelæsning og fornøjelselæsning. I stedet blev læserudbyttet anskuet som den relation, der eksisterer mellem tekst og læser. "Læserudbyttet bliver dermed et spørgsmål om måden, hvorpå man læser – om læsemåden – frem for primært at handle om et resultat, som kan uddrages af læseprocessen" (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p.15).

Undersøgelsens teoretiske ramme udgjordes dels af føromtalt Louise M. Rosenblatt og hendes begreb om læsning som transaktion, og dels af en teori om læseudbytte. Ifølge Rosenblatt betyder læsning som transaktion, at tekstens mening opstår som en vekselvirkning mellem tekst og læser. De mange forskellige faktorer, der spiller ind på læseren i læsningen - tidligere sprog- og livserfaringer, erindringer om tidligere oplevelser, nuværende behov og interesser, en bestemt stemning knyttet til tid og sted, den fysiske tilstand etc. - er bestemmende for, hvordan værket virker på ham eller hende. Læsningen åbner derved for en variation af betydninger, også for den enkelte, der oplever, at

samme tekst kan have forskellig værdi og mening på forskellige tidspunkter eller under forskellige omstændigheder (Rosenblatt, 2002, p. 36).

På den baggrund konkluderede forfatterne til *Læsningens former*, at relationen mellem tekst og læser er et psykologisk fænomen, der ikke optræder andre steder end i læserens oplevelse, og følgelig må undersøgelsens genstand nødvendigvis være læserens beskrivelse.

Undersøgelsen hviler som nævnt på læsernes egne udtalelser om læseudbytte. Ofte møder man indvendinger i forhold til den grad af validitet, der kan opnås igennem den kvalitative metode i og med den bygger på informanternes udtalelser. Argumenterne lyder blandt andet, at udtalelserne kan være præget af normer eller være utilstrækkelige, idet læserens egentlige motiv for læsning er læseren ubevidst. Imidlertid understreget forfatterne, at undersøgelsens formål netop har været at afdække, hvad læseren selv mener at få ud af læsningen:

Formålet med denne undersøgelse har ikke været at afdække, hvad interviewpersonerne faktisk har fået ud af at læse de tekster, de har læst igennem deres liv. (...). Vi har i stedet ønsket at undersøge, hvordan udbyttet af at læse fremtræder hos den enkelte og om der kan spores en sammenhæng mellem den enkeltes nuværende opfattelse af læseudbyttet og hans eller hendes brug af andre medier samt forhold til læsning i barn- og ungdom (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p. 97).

Dette syn på læseren er interessant i forhold til ældre undersøgelsers manglende interesse i at høre læseren selv. *Læsningens former* er således et eksempel på en undersøgelse, hvor læserens læseoplevelse for alvor er *mål* for forskernes erkendelsesinteresser, hvilket ikke mindst understreges af deres brug af receptionsteori.

Kategoriseringen af læserne sker på baggrund af læsernes egne beskrivelser, men baseres på en eksisterende taksonomi. Grundstrukturen i denne taksonomi bygger på en kognitionpsykologisk videnstaksonomi udarbejdet af Steen Folke Larsen. I den oprindelige taksonomi kombineres dimensionerne situationel versus ikke-situationel med dimensionerne personlig versus ikke-personlig. I overførelsen på læsning udvides taksonomien i overensstemmelse med den transaktionistiske tilgang, hvorved sondringen

mellem situationel og ikke-situationel byttes ud med en sondring mellem en oplevelsesorienteret tilegnelse over for en instrumentel tilegnelse:

Hvis genstanden for et subjekts erkendelse er en situation, da vil den erkendelsesmæssige relation, som subjektet indgår i, være oplevelsesorienteret frem for instrumentel. Hvis derimod erkendelsen søger at abstrahere fra den situationelle kontekst, da vil erkendelsesrationalet være instrumentelt (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p. 38)

De fire forskellige kategorier for læseudbytte bliver da:

- Personlig/oplevelsesorienteret
- Upersonlig/oplevelsesorienteret
- Personlig/instrumentel
- Upersonlig/instrumentel

Forfatterne understreger, at elementerne i taksonomien ikke er nye i forhold til læsning, og peger på, at særligt sondringen mellem oplevelseslæsning og instrumentel læsning anvendes hyppigt, ikke mindst i den opdeling mellem nytte- og lystlæsning, som de selv søger at lægge afstand til. Deres pointe er, at det nye består i kombinationen af de anvendte distinktioner.

Personlig oplevelseslæsning bestemmes som den læsning, hvis primære udbytte er oplevelser, og hvor læseren som person spiller en aktiv rolle i læsningen. Dvs. at læserens identitet i form af erindringer, værdier, erfaringer etc. danner forståelsesrammen for læsningen. Læseren læser teksten ”med nogle bestemte briller på”, som det hedder (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p. 26). I tilegnelsen af teksten oplever læseren så at sige noget af sig selv, indlever sig i teksten.

Upersonlig oplevelseslæsning bestemmes ligeledes som en læsning, hvis udbytte er oplevelser, men snarere end at indleve sig i teksten, oplever læseren sig selv som en udenforstående betragter til de hændelser, der udspiller sig i teksten. I beskrivelserne henviser informanten ikke på noget tidspunkt til sig selv og sit eget liv. Forfatterne sonder mellem to forskellige betydninger af oplevelsesbegrebet: oplevelse som erfaring og oplevelse som adspredelse. Det er sidstnævnte betydning, der er på spil i den upersonlige oplevelseslæsning.

Personlig instrumentel læsning er den læsning, der har en redskabsfunktion i forhold til læserens identitet som person. Læsningen kan siges at have en terapeutisk funktion, i og med at læsningen kan fungere som et redskab for læseren i form af selvrefleksion, holdningsbearbejdning, trøst eller distancering fra virkeligheden.

Upersonlig instrumentel læsning er den læsning, der har en redskabsfunktion for læseren, som ikke er knyttet til læserens identitet som person. Læseren erhverver sig en viden, der ikke hidrører læserens selvforståelse eller identitet. Forfatterne knytter termen objektiv viden på denne læsning. Oftest forbinder vi denne type læsning med læsning af faglitteratur, men interviewene har afsløret, at den også kan være et resultat af læsning af skønlitteratur. Det kan fx være viden om andre mennesker og deres livsvilkår.

Forfatterne understreger, at de forskellige udbytteformer kan optræde i samme læseoplevelse, samt at forskellige tekster fremkalder forskellige former for udbytte. Ligeledes er der eksempler på det, som i undersøgelsen benævnes generativ læsning, altså hvor en læseform fører til en anden læseform. I praksis er grænserne mellem de opstillede kategorier altså ikke så skarpe, hvilket peger på den læsningens kompleksitet, som nævnes i flere andre undersøgelser.

Ikke desto mindre er dele af taksonomien problematisk. Således resulterede tolkningen af undersøgelsens materiale i, at langt størstedelen af de interviewede børns læseudbytte blev kategoriseret som upersonligt (Berntsen & Folke Larsen, 1993, s. 103). Dette skyldes, at undersøgelsen sidestillede evnen til at reflektere over og verbalisere læseoplevelsen og læserindlevelsen med en personlig læsning. Fordi børnene var ordknappe i deres svar, og ude af stand til at reflektere over deres læsning på samme måde som voksne læsere, blev deres læsning kategoriseret som upersonlig. Kategorien ”upersonlig læsning” forekommer i det hele taget uhensigtsmæssig at koble med Rosenblatts receptionsteori, som netop pointerer den gensidige påvirkning mellem læser og tekst i læsningen.

I *Læsningens former* sætter den valgte teori en ramme for behandlingen af interviewene, men med plads til de undtagelser og overlap, som det empiriske materiale rummer. Ikke desto mindre kan man også her se eksempler på, at den teoretiske optik styrer analysen og farver resultatet. Eksemplet fremdrages af forfatterne selv: ingen af de opstillede

kategorier omhandler det rent æstetiske udbytte af læsningen, altså tekstens formmæssige karakter i form af sprog, stil, struktur etc. Dette skyldes netop, at kategorierne er en videreudvikling af en taksonomi knyttet til vidensformer og derfor knyttet til indhold. I forlængelse af denne konstatering af teoriens begrænsning sætter forfatterne spørgsmålstegn ved, om det overhovedet er muligt at skille form og indhold, når man taler om læseoplevelsen. Til dette argument inddrager de førnævnte Rosenblatt, samt den kendsgerning, at næsten ingen af de interviewede nævner et æstetisk udbytte af teksten (Berntsen & Folke Larsen, 1993, p.34). Der er ingen tvivl om argumentets berettigelse, men eksemplet viser desuagtet at den valgte teori (taksonomien) sætter grænser for analysen.

2.3.2.4 Praktisk sociologi og livsstilsteori

Den seneste udgave af kulturvaneundersøgelsen er gennemført i 2004 i samarbejde mellem AKF, amternes og kommunernes forskningsinstitut og Gallup og med økonomisk støtte fra Kulturministeriet. Undersøgelsen er en opfølgning på de kulturvaneundersøgelser, der er blevet foretaget i 1964, 1975, 1987, 1993 og 1998. Igennem årene har man dels arbejdet med en ensartethed, hvad angår udformningen af spørgsmål og svaremuligheder for at tilstræbe sammenlignelighed, og dels med fornyelse for at kunne opsamle de nyeste tendenser inden for kulturelle aktiviteter. *Danskerne kultur- og fritidsaktiviteter 2004* er tilrettelagt som en repræsentativ kvantitativ undersøgelse med deltagere fra 7 år og opefter, og rummer spørgsmål om alle væsentlige aktiviteter inden for forskellige kulturområder. Undersøgelsen fra 2004 er således udvidet med aldersgruppen 7-15 årige i forhold til tidligere undersøgelser. Undersøgelsen baseres derfor på to forskellige spørgeskemaer – et for de 7-15 årige og et for 16+. De 7-10 årige besvarer spørgsmålene sammen med deres forældre.

Undersøgelsen fra 2004 er udvidet med det såkaldte Gallup Kompas, et segmenteringsredskab udviklet af Gallup siden 1996. Gallup Kompas bygger på et værdikort med i alt 32 værdier. En værdi fremkommer ved at svar på flere spørgsmål lægges sammen og derved udtrykker en holdning. Det kan fx være holdninger til ny teknologi, indvandring, økologi, kultur etc. Gallup Kompas inddeler befolkningen i otte segmenter i forhold til dimensionerne moderne versus traditionel og fællesskabsorienteret versus individorienteret. I *Danskerne kultur- og fritidsaktiviteter 2004* begrundes inddragelsen af Gallup Kompas med, at de traditionelle demografiske og socioøkonomiske kriterier ikke længere har samme forklaringskraft som tidligere i forhold til befolkningens valg og handling.

ger. I dag er holdninger og værdier af voksende betydning for vores adfærd, herunder også den kulturelle (Bille et al., 2005, p. 321).

Inddragelsen af Gallup kompasset peger på, at anvendelsen af livsstilsteorien er blevet udbredt og accepteret som et redskab til at analysere befolkningen kulturvaner. Livsstilsbegrebet bygger på den franske sociolog Pierre Bourdieus (1930-2002) analyser af sammenhængen mellem smag og social baggrund. På baggrund af Bourdieus teori om habitus, kulturelt kapital og det sociale rum etableres en livsstilsteori, hvor subjektet kan placeres i forhold til den samlede mængde af kapital. Bourdieus teorier er blevet videreudviklet i retning af en segmentopdeling, der anvendes flittigt i markedsføring og modtageranalyser, både inden for kommercielle og ikke-kommercielle institutioner. Men teorien er også kendt ikke mindst på grund af kultursociologen Henrik Dahl og hans velformidlede populærvidenskabelige udlægninger af teorien i bogen *Hvis din nabo var en bil* (Dahl, 2001). Også inden for biblioteksforskningen er teorien blevet taget i anvendelse i bogen *Gør biblioteket en forskel?* (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen, 2000). Livsstilsteorien udgør et illustrativt redskab til inddeling af befolkningen, men risikerer ikke desto mindre at skabe et forenklet og unuanceret billede af befolkningens kulturforbrug.

2.3.2.5 Folkebibliotekarers litterære smag

Et aktuelt eksempel på en læseundersøgelse er den norske biblioteksforsker Jofrid Karner Smidts afhandling om norske bibliotekarers litterære smag *Mellom elite og publikum* fra 2002. Karner Smidts undersøgelse er som forskningsafhandling essentiel anderledes end mange af de hidtil gennemgåede undersøgelser. Den er teoretisk funderet og endvidere af et omfang og en grundighed som de færreste undersøgelser kan leve op til. Undersøgelsen er ikke desto mindre medtaget i denne gennemgang, fordi den på mange måder opfanger flere af de erfaringer, metodiske såvel som teoretiske, som de foregående undersøgelser har tilvejebragt.

Karner Smidts overordnede formål er at undersøge norske bibliotekarers litterære smag, deres holdninger til skønlitteratur og hvordan disse holdninger giver sig udslag i deres litteraturformidling (Karner Smidt, 2002). Til dette formål benytter hun sig af metode-triangulering, dvs. en kombination af kvantitative og kvalitative metoder. Denne strategi er ikke sjældent anvendt i nyere forskning som en tilkendegivelse af, at hhv. den kvantitative og den kvalitative metode kan tilvejebringe forskellige resultater, som kan berige

hinanden i en undersøgelse af et givet emne. Karner Smidt peger netop på et behov for både at kunne generalisere og beskrive bibliotekarer som en samlet gruppe, og at kunne gå i dybden og få kendskab til den enkelte bibliotekars holdninger til litteratur. Dette behov dækker hun ved at kombinere en spørgeskemaundersøgelse med en kvalitativ interviewundersøgelse (Karner Smidt, 2002, p. 59)¹². Spørgeskemaundersøgelsen dækker alle folkebibliotekarer i Norge (små 1000 personer). Blandt de bibliotekarer, der indvilligede i at lade sig interviewe, udvalgte Karner Smidt ni informanter til kvalitative interviews

Karner Smidt anvender en teoretisk ramme som kombinerer teori om smagsdannelse med teori om reception og kommunikation. Til dette inddrager hun ud over Pierre Bourdieus teori om feltdannelse og smagsdannelse også Mikhail Bakhtin og dennes sprogteori, samt endelig den tjekkiske semiotiker Jan Mukařovský og hans æstetiske teori. Denne teoretiske triade peger dels på afhandlingens kommunikationsmæssige fundament (forskerens kommunikation med informanten, læserens kommunikation med teksten, bibliotekarens kommunikation med kollager og lånere), dels på afhandlingens undersøgelses af den litterære smag samt endelig på Karner Smidts interesse i at analysere bibliotekarernes arbejde inden for det sociale felt, som biblioteket udgør. Karner Smidt peger på, at afhandlingen er funderet på sproglige ytringer, hvorfor et teoretisk fundament, der kan forklare mangfoldigheden i sproglige handlinger, er vigtig. Afhandlingens teoretiske ramme bruges således på forskellige niveauer og til forskellige formål i forhold til den problemstilling, som forfatterens søger at blotlægge.

I spørgeskemaundersøgelsen undersøges dels bibliotekarernes baggrund (deres sociale baggrund, holdninger til skønlitteratur i barndomshjemmet), dels deres motivation for at læse skønlitteratur og deres litterære præferencer, og endelig deres holdninger til litteraturformidling og til indkøb på biblioteket. I undersøgelsen forsøger Karner Smidt at indkredse litterære oplevelser gennem spørgsmålet: "Hvis du blev bedt om at nævne ti titler fra vores århundredes litteratur som har betydet specielt meget for dig, eller som du specielt godt kunne lide, hvilke ti ville du da vælge?" Resultatet bliver en liste over de mest nævnte titler. På samme måde som andre lister i andre undersøgelser efterlader

¹² Samme metodiske tilgang er anvendt i dansk biblioteksforskningssammenhæng, se Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen (2000).

en sådan kvantitativ funderet liste en uvished om, *hvorfor* netop disse titler udpeges som kilde til store læseoplevelser.

En dybere indsigt i bibliotekarernes litterære smag søges i de kvalitative interview, hvor de ni informanter udvælges efter alder og smagsprofiler. Inddelingen i smagsprofiler er baseret på Bourdieus klassificering: den dominerende smag, den småborgerlige smag, den folkelige smag (Bourdieu, 1995). Hos Karner Smidt bliver disse til: sansen for det *eksperimentelle*, sansen for det *seriøse* og sansen for det *populære*. Karner Smidt understreger, at smagsprofilerne ikke er klart afgrænsede, snarere er der tale om tyngdepunkter i informanternes præferencer. Den kvalitative undersøgelse falder i to dele: dels en undersøgelse, der fokuserede på informanternes læserbiografi og deres litteraturformidlende praksis, dels et egentligt receptionsstudie. På baggrund af sine undersøgelser konkluderer Karner Smidt, at norske bibliotekarers litterære smag er bred, og at de fleste orienterer sig inden for den anerkendte litteratur mellem høj og lav litteratur (Karner Smidt, 2002, p. 311). Karner Smidt benævner den ”smaken på midten”. Samtidig konkluderer hun, at der ikke kan spores afgørende forskelle i bibliotekarernes litterære smag i relation til køn og social baggrund, hvilket kan skyldes, at bibliotekarernes litterære smag homogeniseres i uddannelsesforløbet.

Karner Smidts undersøgelse udgør en grundig læseundersøgelse, som forener kvaliteterne ved den kvantitative og den kvalitative metode. Endvidere anvender Karner Smidt receptionsanalyse i sine interviews, hvorved hun supplerer den overordnede viden om læsning med en konkret viden om informanternes meningsdannelse i forhold til en konkret tekst. Undersøgelsen er foretaget inden for en bred teoretisk ramme, som i sin sammensætning søger at rumme den bredde, som en undersøgelse af litterær smag og litteraturformidling fordrer.

2.3.2.6 Fra sociologi til biologi – de seneste tendenser

De seneste tendenser inden for receptions- og kulturvaneundersøgelser er neurologiske og biologiske undersøgelser af befolkningen for at blotlægge hjernens aktiviteter under påvirkning af forskellige visuelle udtryk. I 2008 forsvarede Mette Kramer sin ph.d. fra Institut for medier, erkendelse og filosofi ved Københavns Universitet med titlen *Romancing the Mind: Women, Emotion, Cognition and Film*, hvor hun med afsæt i biologien peger på, at den naturlige selektion har formet den kvindlige og den mandlige hjer-

ne. På den baggrund forklarer hun, hvorfor der er forskel i den mandlige og den kvindelige smag i relation til film.

Inden for litteraturforskningen er en forskningsretning, som kaldes Litterærdarwinisterne vokset frem. En af de centrale skikkelser er den amerikanske litteraturforsker Joseph Carroll, der i 2004 udgav bogen *Literary Darwinism: Evolution, Human nature, and Literature* (Carroll, 2004). Med udgangspunkt i biologien læser de litterære darwinister bøger med henblik på at afdække medfødte mønstre i den menneskelige adfærd. De litterære darwinister bryder med de tendenser i litteraturvidenskaben, som har været dominerende de seneste årtier, hvor litteraturen læses i en social, intertekstuel, strukturalistisk eller semiotisk kontekst.

Endelig er der meget opmærksomhed på neurovidenskaben som et nyt redskab til at afdække befolkningens smagspræferencer. Dette ses fx inden for markedsføring, hvor hjernescanninger og EEG-målinger afløser segmentanalyser i bestræbelsen på at gøre markedsføringen mere effektiv. Et eksempel herpå er bogen *Buyology*, en neuromarketingundersøgelse foretaget af den danske marketingsmand Martin Lindstrom (Lindstrom, 2008). I samme retning har den amerikanske receptionsteoretiker Norman N. Holland bevæget sig. I sin seneste bog *Literature and the Brain* (2009) undersøger han, hvordan hjernen fungerer og reagerer, når vi er optaget af et kunstværk. Samme tendens ses inden for dansk forskning i læsning og læsepædagogik, hvor neurovidenskab og pædagogik kobles med henblik på at øge forståelsen af læsningen (Se <http://www.videnomlaesning.dk/81.aspx>).

2.4 Sammenfatning

I dette kapitel gennemgås udviklingen inden for læseundersøgelser i årene 1945 til 2009. Gennemgangen viser, at der overordnet er tale om to forskellige traditioner eller spor inden for dette forskningsfelt. På den ene side interessen for at kortlægge befolkningens læsevaner og -interesser set i lyset af sociokulturelle parametre – altså den mere generelle læsning, på den anden side interessen i at undersøge receptionsprocessen og svare på spørgsmålet om, hvad det er, der sker mellem tekst og læser i løbet af læsningen – altså fokus på den individuelle læsning. Disse to tendenser udgør omdrejningspunktet for den inddeling i to faser, som præger kapitlet.

1. fase (1945 – 1970) er præget af opbygningen af velfærdsstaten og etableringen af de nationale kulturpolitikker, som betød en øget fokus på befolkningens kulturvaner og iværksættelsen af en række undersøgelser, der skulle skabe en øget viden om dette område. I denne fase er undersøgelserne ofte planlagte som kvantitative undersøgelser initieret af staten eller andre offentlige aktører. Undersøgelserne er præget af en grundlæggende idé om en enhedskultur og et delvist formynderisk blik på befolkningen. Dog kan man i disse år også se eksempler på en anden tendens, som dog først for alvor slår igennem i 2. fase, nemlig en interesse i at undersøge læsningen med udgangspunkt i læserens egne ytringer.

2. fase (1970 – 2009) er præget af en større grad af diversitet, som blandt andet kan forklares med det opgør med ideen om enhedskulturen, som leder til en bredere forståelse af kulturbegrebet og en øget fokus på subjektet og subjektets egen forståelse. Ligeledes er disse år præget af en øget brug af teori i læseundersøgelserne, der spænder fra kommunikationsteori over receptionsteori til psykologi og livsstilsteori. Disse tendenser betyder, at undersøgelserne dels får et større præg af forskningsarbejder, dels at der sker en spredning såvel i den bagvedliggende hensigt som i de teorier og metoder, der tages i anvendelse. Perioden rummer både kvantitative undersøgelser med fokus på befolkningens kulturforbrug og kvalitative receptionsstudier med fokus på den enkelte læsers meningsdannelse og litteraturmodtagelse.

Gennemgangen af udviklingen inden for læseundersøgelser viser yderligere, at læsningen er en yderst kompleks størrelse, og at feltet for læseundersøgelser er både teoretisk og metodisk bredt. Ligeledes viser gennemgangen, at såvel den valgte teori som den bagvedliggende erkendelsesinteresse har betydning for undersøgelsens udformning og resultat.

Trods kompleksiteten søger flere af forfatterne til undersøgelserne at opstille en form for kategorisering. Gunnar Hanson taler om læsningens tre stadier gående fra den umiddelbare ureflekterede læseoplevelse til den reflekterede og kvalificerede litterære analyse. Noreng opstiller 11 forskellige indstillinger til litteratur, hvor den såkaldte kritisk underholdende indstilling er den mest udbredte. Berntsen og Folke Larsen arbejder med fire forskellige kategorier for læseudbytte i spændet mellem personlig/upersonlig og oplevelses/instrumentel, mens Karner Smidt arbejder med en tredeling, som hun benævner sansen for det eksperimentelle, sansen for det seriøse og sansen for det populære.

re. I alle tilfælde følges kategoriseringer af et forbehold, hvor der peges på, at ingen læser eller læseoplevelse entydigt kan placeres inden for én kategori.

De fleste af disse forsøg på kategoriseringer er hentet fra kvalitative studier, som netop er dem, der sætter fokus på det komplekse og det subjektive ved læsningen. Kategoriseringerne skal derfor også forstås som et analytisk greb til at nedbryde kompleksiteten. På denne baggrund kan man konkludere, at en kategorisering i snæver forstand ikke eller kun i sjældne tilfælde er mulig. Ikke desto mindre kan kategoriseringerne anvendes til at udvide vores viden om læsning, og kan tjene som udgangspunkt for diskussioner, refleksioner og strategier i forhold til produktion, distribution og konsumtion af bøger.

3 Den litterære æstetiske oplevelse – en teoretisk forståelse

3.1 Indledning - Hvad er en æstetisk oplevelse?

Indledningsvis redegjorde jeg for min erkendelsesinteresse, der kredser omkring læseoplevelsen og udviklingen af en strategi til at undersøge læseoplevelsen empirisk. I dette kapitel vil jeg derfor først afsøge begrebet *æstetisk oplevelse* for siden at undersøge det, jeg har valgt at kalde den *litterære æstetiske oplevelse*. Med andre ord vil jeg i dette kapitel bevæge mig fra en mere overordnet begrebsdefinition, til en mere specifik begrebsdefinition knyttet til litteratur og læsning.

En æstetisk oplevelse kan meget kort beskrives som en oplevelse, der har en æstetisk funktion for individet¹³. Men hvorledes kan vi nærmere indkredse den æstetiske oplevelse? Er det alene en oplevelse, der kan erfares i forbindelse med kunstneriske objekter, eller skal æstetisk oplevelse forstås bredere? Er den æstetiske oplevelse især et resultat af det perciperede objekt eller af det perciperende subjekt? Hvad betyder det, at noget har en æstetisk funktion for subjektet? Er det at forstå noget rent fænomenologisk i betydningen ren momentan sansning, eller er det noget, som ydermere sætter sig spor i form af en forandring eller en erkendelse?

At afsøge begrebet æstetisk oplevelse viser sig at være en opgave af et vist omfang. Begrebet *det æstetiske* knytter an såvel til en række forskellige objekter og hændelser, som til en særlig form for bevidsthed hos subjektet, der søger at begribe disse objekter og hændelser. Selve termen æstetik stammer fra den tyske filosof Alexander Baumgarten (1714-1762), der i 1750 første gang anvendte det som begrebsliggørelse af sanselige erkendelse. Siden er begrebet blevet diskuteret, debatteret og udviklet, ikke mindst i retning af kunstteori. Begrebet *oplevelse* er af en noget ældre oprindelse, og også her er der tale om et begreb med flere betydninger og tolkningsmuligheder. Oplevelsesbegrebet rummer ligeledes en dobbelthed i forholdet til objektet og subjektet, da det både kan knytte an til oplevelsen som objekt i sig selv og til måden, der opleves på af et subjekt

¹³ Funktionsbegrebet er lånt fra den tjekkiske semiotiker Jan Mukařovský og vil blive uddybet i det følgende.

(Shusterman, 2008, p. 79). Der er således tale om begreber, som både hver for sig og sammen er betydningsladede, og som har påkaldt sig ikke blot diskussioner men også egentlige territorielle kampe.

I dette kapitel vil jeg derfor indledningsvist afsøge æstetikken oprindelse og udvikling med nedslag hos Alexander Baumgarten og Immanuel Kant. Dernæst vil jeg inddrage de aktuelle diskussioner inden for den filosofiske æstetik. Kernen i diskussionen er spørgsmålet om, hvorvidt æstetikken skal beskæftige sig med demarkeringen af kunstens domæne eller med effekterne af den æstetiske oplevelse. Inden for sidstnævnte standpunkt diskuteres der ligeledes, hvorvidt en æstetisk oplevelse er en umiddelbar følelsesfuld oplevelse (fænomenologisk) eller en kognitiv erkendende oplevelse (filosofisk, kognitiv). Overordnet kan man sige, at diskussionerne bunder i forskellige placeringer af subjekt og objekt, samt i forskellige opfattelser af det perciperende subjekt.

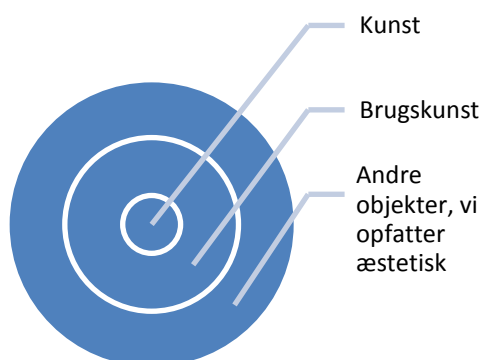
De filosoffer, som gennemgangen og diskussionen bygger på, er for en stor del teoretikere, der arbejder ud fra et bredt æstetikbegreb. Der er tale om filosoffer og kunsthistorikere, som dels søger at bryde med den æstetiske oplevelse snævre tilknytning til kunstfeltet, og som dels har en særlig interesse i at fremhæve kunstens og det æstetiskes erkendelsespotentialer. Dette gælder i særdeleshed for folk som den amerikanske filosof Richard Shusterman og den danske filosof Carsten Friberg, som begge sætter den æstetiske erfaring i spil i forhold til hverdagsæstetisering, og de danske filosoffer Søren Kjørup og Ole Thyssen, som begge afsøger kunstens erkendelsespotentialer.

Ligeledes er der for en stor dels vedkommende tale om tænkere, som lægger særlig vægt på subjektets rolle i forhold til at bestemme objekters grad af æstetisk funktion, og som anerkender, at subjektet er intersubjektivt, og at subjektets æstetiske normer og værdier derfor til dels er et resultat af de kollektive æstetiske normer. Blandt de aktuelle teoretikere er der derfor stor sympati for Baumgartens oprindelige formulering af æstetikken område, ligesom flere af de inddragne som nævnt er orienteret mod den (sen)moderne verdens voksende grad af hverdagsæstetisering. Med andre ord henholder denne teoretiske gennemgang og diskussion sig til teoretikere, som er udvalgt, fordi de harmonerer med min grundidé, og det, jeg gerne vil undersøge i denne afhandling.

De udvælgelseskriterier, jeg har anvendt i forhold til at etablere den teoretiske forståelse for afhandlingen, knytter an til tre overordnede tendenser: Dels filosofisk æstetik og

teori, som anerkender, at den æstetiske oplevelse er historisk og socialt bestemt og derfor foranderlig, dels teori, der anerkender (det kollektive) subjekts aktive rolle som skaber af den æstetiske oplevelse og dels positioner, der anerkender den æstetiske oplevelses potentielle tilstedeværelse også uden for kunsten i snæver forstand. At det sidste punkt er vigtigt i denne sammenhæng skyldes, at jeg beskæftiger mig med den æstetiske oplevelse i forbindelse med læsning. Litteratur er en særlig kunstform forstået på den måde, at ikke al litteratur, der bliver udgivet, og som er tilgængelige på biblioteker og i boghandlere, bliver anerkendt som kunst. Som kunstform er litteraturen bredere end fx billedkunsten, og rummer både værker, der traditionelt er blevet klassificeret som høj og som lav litteratur. Med denne distinktion menes spændet mellem de mere eksperimenterende litterære formudtryk og den kanoniserede litteratur over for den mere underholdende formellitteratur. I denne afhandling vil der ikke blive skelet til dette hierarki, men som nævnt alene blive fokuseret på subjektets læseoplevelse. Bredden spiller ikke desto mindre en betydelig rolle for måden vi betragter litteraturen og læsningen, og for diskussionerne omkring æstetiske oplevelser i forbindelse med læsning.

På denne baggrund vil jeg nærme mig den litterære æstetiske oplevelse ved hjælp af den tjekkiske semiotiker Jan Mukařovský og dennes begrebsapparat. Der er mange grunde til, at valget er faldet på Mukařovský. For det første formulerer Mukařovský en samlet æstetisk teori, som er altomfattende i betydningen, at den rummer alle kunstformer og æstetiske udtryk. For det andet opererer han med et meget bredt æstetikbegreb, hvor den æstetiske oplevelse potentielt kan manifestere sig overalt. Mukařovský forståelse af det æstetiske felt kan illustreres ved følgende figur:

Figur 3.1 Jan Mukařovskýs forståelse af det æstetiske felt

Kunstfeltet rummer den finkulturelle, institutionaliserede kunst, brugskunstfeltet rummer objekter, som har kunstnerisk karakter, men også praktiske eller andre funktioner (fx glas og keramik), mens den yderste del af feltet gælder alle objekter, som vi potentielt opfatter som æstetiske (fx mad, tøj, arkitektur). Mukařovský understreger, at der i praksis er tale om glidende overgange og at mange objekter vil kunne placeres forskelligt i feltet alt efter historisk kontekst og anvendelse.

En tredje grund til at inddrage Mukařovský er, at hans teori også rummer en egentlig receptionsteori. Der er ikke tale om en teori, som entydigt er rettet mod litteraturen, men Mukařovský anvender dog en række litterære eksempler, som understreger anvendeligheden i forhold til modtagelsen af litteratur. Endelig, og som måske den vigtigste grund, introducerer Mukařovský et firdelt funktionsbegreb, som kan bidrage til en forståelse af den kompleksitet, der kendetegner læsning som kulturel aktivitet, og som derfor tilbyder sig som et frugtbart redskab til at undersøge læseoplevelser.

3.2 Æstetik – kort begrebsudviklingshistorie

Begrebet æstetik stammer som nævnt fra Alexander Baumgarten og dennes publikation *Aesthetica* fra 1750. I den defineres æstetik som videnskaben om den sanselige erkendelse, en videnskab, der blandt andet angår de frie kunster og den skønne tænkningskunst. I sin bog *Æstetiske erfaringer*, hvor æstetikens funktion i det moderne undersøges, peger filosofen Carsten Friberg på, at Baumgarten i sin begrebsdefinition anvendte begrebet ”arts liberales” frem for ”beaux arts”. Der er altså tale om en æstetik, som ikke alene angår de skønne kunster, men også intellektuelle kundskaber såsom retorik, astronomi og grammatik (Friberg, 2007). Derved pointeres det, at Baumgartens æstetik ikke har kunsten som sin genstand, men netop den sanselige erkendelse.

At det er væsentligt at fremdrage netop dette aspekt ved Baumgartens æstetik skyldes, at Baumgarten skrev i en tid, hvor kunsten for alvor begyndte at løsrive sig som selvstændigt felt, og hvor den ny videnskab sideløbende var i fremgang. Før kunstens selvstændiggørelse havde den tjent såvel politiske som religiøse formål, men blev ikke betragtet som noget, der havde værdi i sig selv. Et samlet kunstbegreb, som vi kender det i dag, eksisterede ikke. Først gradvist op igennem historien, begyndende i renæssancen, etableres kunsten som et selvstændigt felt.

Den ny videnskab søgte at løsrive sig såvel fra fortidens overtro som fra religionens dogmatiske verdensbillede, og den legitimerede sig gennem begreber som sandhed, objektivitet, bevis og praksis (Brier, 2006). Den ny videnskab stræbte således mod en fornuftsbaseret gengivelse af verden, som var rensat for det sanselige og det vilkårlige. Ifølge Friberg kan den ny videnskabs fornuftsstræben spores helt ned på sprogplanet, hvor det videnskabelige sprog renses for metaforik og æstetik. Problemet med æstetiske virkemidler er nemlig, at deres flertydighed slører og skaber uklarhed i forhold til sagen. Gradvist igennem denne proces udskilles kunstarterne derfor som ikke-videnskab, idet de ikke kunne indfri de krav til sandhed og objektivitet, som udgjorde den ny videnskabs målestok. Groft sagt kan man altså sige, at der sideløbende med opdelingen mellem kunst og videnskab skete en tilsvarende opdeling mellem sansning og tænkning, mellem følelse og fornuft.

Det er her værd at dvæle kort ved begrebet sansning. At den ny videnskab ikke benyttede sig af metoder som rummede sansning, er ikke sandt. Tværtimod er der i høj grad tale om sansning, når videnskabelige undersøgelser baseres på empiriske metoder som fx observationer. Man må altså her skelne mellem (mindst) to former for sansning – den man i mangel af bedre kunne kalde den videnskabelige sansning, der kendetegnes ved bevidste præcise observationer og iagttagelser af verden, og den man kunne kalde æstetisk sansning, som kendetegnes ved en mere umiddelbar og følelsesfuld oplevelse af verden. Det er sidstnævnte forståelse af begrebet sansning, som diskussionen her står omkring. At det her ikke kun er vanskeligt at være præcis i betegnelserne, men også at lave en klar distinktion mellem den ene og den anden type sansning, peger lige ned i centrum af diskussionen om den æstetiske oplevelse. Uden at foregribe for meget kan man sige, at forestillingen om den æstetiske oplevelse, som den vil blive udfoldet igennem afhandlingen, netop er, at den bygger bro mellem forskellige opfattelser af sansning.

At det sanselige, i betydningen æstetisk sansning, blev betragtet som noget, der skabte uklarhed frem for klarhed, er ikke en ny problematik. Men problemet blev forstærket i takt med, at den ny videnskab vandt frem og prægede synet på verden. Ny viden og ikke mindst ny viden, der kunne skabe ny erkendelse, kunne bedst opnås ved at udelukke alle forstyrrende elementer, alle uklarheder og flertydigheder og alene basere sig på systematik og fornuft. Konsekvensen af denne arbejdsdeling blev, påpeger Friberg, at kunstens erkendelsespotentialer blev nedtonet: ”De æstetiske-retoriske virkemidler bliver sat

uden for erkendelsens selskab af en fornuft, der mener sig i stand til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt og i stand til at styre det uvæsentlige.” (Friberg, 2007, p. 83). Resultatet blev, at subjektet og verden blev skilt ad, og at subjektet i højere grad blev betragtet som en iagttager end en deltager.

Imidlertid pegede flere kritikere blandt datidens tænkere på, at en tænkning rensset for æstetik og metaforik, rensset for følelser og sansning, risikerede at tabe i såvel præcision som i refleksion. De mente, at det fornuftsbaseerede perspektiv simpelthen blev for snævert. En af disse kritikere var Baumgarten, som mente, at den logiske erkendelse var funderet på et tab. Friberg påpeger:

Den videnskabelige erkendelse, som Baumgarten betegner som den logiske erkendelse, baserer sig på et tab af fænomenernes fylde, et tab som for Baumgarten vitterligt er et tab og ikke at betragte som det nødvendige og værdifulde afkald på fænomenernes fylde for som gevinst at få sagens klarhed (Friberg, 2007, p. 86).

Baumgartens æstetik kan derfor ses som et løsningsforslag til, hvordan tabet kan overvindes. Frem for at tale om klar erkendelse, i betydningen videnskabelig erkendelse, og uklar erkendelse, i betydningen sanselig erkendelse, og at se disse som hinandens modsætninger, beskrev han dem som to sider af samme mønt. Med Søren Kjørups ord spaltede Baumgarten erkendelsens stige, så der bliver to forskellige måder, hvorpå man kan forfine erkendelsen. Den ene måde er den klare, intensive videnskabelige analyse, der går i dybden og bliver stadig mere abstrakt, mens den sanselige, den ekstensive, går i bredden, og bliver stadig mere konkret (Kjørup, 2000, p. 17).

Baumgarten betragtede altså sansningen som en erkendeevne, der fungerer analogt med den logiske erkendelse. Dog benævnte han den sanselige erkendelse den nederste erkendeevne, mens den logiske erkendelse benævnes den øverste erkendeevne. Dette greb betyder, at Baumgarten nok fremhævede den sanselige erkendelse, men placerede den i en underordnet position i forhold til den logiske erkendelse. Imidlertid mente han, at erkendelsen opnår størst mulig fuldkommenhed, når de to erkendeevner forenes. Der er altså ikke tale om sanselig erkendelse forstået som en tilstand, hvor man er i sine følelsers vold, men en erkendelse, som ligger i forlængelse af den logiske erkendelse. Forskellen på det, man kan kalde forstandserkendelsen og sanseerkendelsen, er således ikke

det, som subjektet retter opmærksomheden mod, snarere erkendes de samme genstande på forskellige måder alt efter erkendelseform (Raffensøe, 1996, p. 30).

Baumgarten søgte gennem sin teori at pege på den sensitive erkendelses potentiale, men løsrev den ikke fra forstandserkendelsen, tværtimod sammentænkte han de to erkendelsesmåder og så dem som overensstemmende aspekter ved erkendelsen (Raffensøe, 1996, p. 30). Men mens forstandserkendelsen behandles inden for den traditionelle logik, synes denne ikke at kunne rumme den sensitive erkendelse. Baumgartens æstetik kan derfor ses som en erkendelsesteori for den lave eller sensitive erkendelse, men uden at den etableres som modsætning til forstandserkendelsen.

At Baumgarten formulerede æstetikken netop midt i 1700-tallets oplysningstid, er ikke tilfældigt. Gradvist viste det sig, at den ny videnskabs snævre perspektiv ikke kunne rumme de paradokser og efterfølgende orienteringsproblemer, som *det moderne* forårsagede. Æstetikken opstod i høj grad som en fornuftskritik, men ikke i form af en afvisning af fornuften, snarere i form af en kritik af udgrænsningen af den sensitive erkendelse. Og Fribergs fremhævelse af, at Baumgarten taler om ”arts liberale” frem for ”beaux arts” peger samtidig på, at æstetikken i sit udgangspunkt ikke alene var knyttet snævert til kunsten og kunstens erkendelsespotentiale, men til den sensitive erkendelse i bred forstand. Friberg formulerer det således:

Dermed er kunstens begyndende selvstændiggørelse ikke en sag, som Baumgarten vil give filosofisk legitimering; for ham drejer det sig snarere om at fastholde dens integrerede plads i en samlet beskrivelse af vores erkendelse. Derfor er der med æstetik tale om en samlet beskrivelse af vores erkendelse, på trods af at kunst og videnskab synes at være blevet adskilt; men adskillelsen skyldes en for snæver opfattelse af, hvad videnskab omfatter. Det peger også på, at kunst ikke er æstetikens eksklusive genstand ved æstetikens begyndelse; men at det er erkendelse – og yderligere den sanselige erkendelse, som er det (Friberg, 2007, p. 63).

Imidlertid udviklede æstetikken sig fra Baumgarten og frem i retning af en egentlig kunstfilosofi i takt med kunstens voksende autonomi og institutionalisering. Æstetikens omdrejningspunkt blev i højere grad den æstetiske dom, altså vurderingen af kunstværker. Ligeledes omhandlede megen æstetik spørgsmålet om demarkeringen af

kunstens domæne, altså hvorvidt det er muligt at opstille et regelsæt eller en målestok for, hvad der kan gælde som kunst eller ej, et spørgsmål som også diskuteres i dag.

Gennemgangen af æstetikens oprindelse og den temmelig sort/hvide skildring af opdelingen mellem kunst og videnskab skal ses i lyset af de inddragne fremstillingers erkendelsesinteresser og positioner, hvoraf mange har interesse i at genskabe mødet med kunsten og den æstetiske oplevelse som en væsentlig del af den nutidige menneskelige erkendelses- og erfaringsdannelse. Derved risikerer skildringen at blive unuanceret. Imidlertid er Baumgartens udgangspunkt og historiske placering vigtig for at forstå de aktuelle diskussioner af den æstetiske oplevelse. Og han åbner, uanset i hvilken sammenhæng han bliver udlagt, for en bredere forståelse af den æstetiske oplevelses position og potentiale, som også inden for rammerne af denne afhandling er væsentlig.

En central person i æstetikens udvikling efter Baumgarten var den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804), der i sin æstetik *Kritik af dømmekraften* (1790) søgte at svare på, hvordan man med udgangspunkt i subjektive vurderinger kan sige noget alment om et værks kvaliteter. Det, der forandrede sig i forholdet mellem Kant og Baumgarten, var et opgør med troen på, at det var muligt at finde ind til sandheden om naturen og væren. Kants udgangspunkt var, at det eneste sted sandheden er at finde, er i subjektet og dets forestillinger (Raffensøe, 1996, p. 31). Herved flyttes fokus, ifølge Ole Thyssen, fra det som iagttages til den som iagttager (Thyssen, 1998, p. 13). Udgangspunktet for Kant var følgelig, at den æstetiske dom intet siger om det kunstneriske objekt, men er baseret på en subjektiv følelse og erfaring. Æstetikken hos Kant løsrev sig således fra den fysiske realitet, fra moral og principper og blev baseret på den subjektive iagttagelse.

Som hos Baumgarten var det hos Kant væsentligt, at erkendelse beror på sensitivitet eller følelse. Det essentielle er den særlige følelse, der vækkes i mødet med det skønne. Denne definition betød, at æstetikken ikke kun skulle omfatte kunsten, men alt hvad kunne vække denne følelse. Kants æstetik er derfor heller ikke at forstå som en kunstfilosofi, men som en filosofi om denne særlige følelse (Gadamer, 2004, p. 47). Den æstetiske afhænger således ikke af egenskaber ved objektet, men af en subjektiv sensitivitet hos iagttageren.

Den æstetiske følelse opstår, når subjektets behov for sammenhæng og helhed opfyldes. Derved opstår en følelse af velbehag, som er funderet i en forståelse af komplekse

sammenhænge eller i evnen til at skabe en helhed ud af mangfoldige delelementer. Thyssen peger på, at denne følelse opstår spontant, og at vi ikke på forhånd kan vide, hvad der vil vække lystfølelsen. Følelsen udspringer således af sanseindtryk, som siden indordnes under begreber: ”Lysten opstår i tidsforskellen mellem sansning og dom, hvor fantasien har frihed til at spille sammen med de begreber, som allerede er aktiveret for at vi overhovedet kan iagttage, at vi står over for et kunstværk” (Thyssen, 1998, p. 17). Når vi anskuer hverdagens ting, oplever vi ikke denne lystfølelse, da ”vanen har nedslidt lysten” (Thyssen, 1998, p. 16). Står vi derimod over for komplekse eller usædvanlige genstande, som fx kunstværker, vil lystfølelsen vækkes i kraft af vores begær efter at skabe sammenhæng og forståelse. Bemærk, at Thyssen her knytter lystfølelsen til iagttagelsen af kunstværker. Det gør han på baggrund af den alliance, der opstår mellem kunsten og æstetikken efter Kant, og fordi hans udlægning af Kant netop er taget fra hans bog om kunstiagttagelse.

Lysten hænger altså ikke mindst sammen med glæden ved *at kunne* skabe sammenhæng. Lystfølelsen er således mindre afhængig af materialet, objektet, end det er afhængig af subjektets præstation. Det er subjektets indsats og rolle som er væsentlig. På baggrund af sin præstation i forhold til at skabe sammenhæng er subjektet siden i stand til at foretage sin æstetiske dom. Den æstetiske dom er kendetegnet ved det frie velbehag. Væsentligt for den æstetiske følelse hos Kant er, at den er interesseløs, forstået som, at den ikke knytter an til moralske eller fysiske behov. Med Pierre Bourdieus eksempel kan man pege på den følelse, som vækkes i os, når vi står foran et stilleben med frugt. Bemærker vi, at vi er sultne (vækker maleriet vores lyst til mad?), er der ikke tale om et interesseløst behag, men et fysisk behag (Bourdieu, 1995, p. 13). Interesseløst behag betyder med andre ord, at vi finder behag i noget, som ikke har vores umiddelbare interesse.

Problemet for Kant lå i at komme fra det individuelle til det almene. Thyssen påpeger, at det for Kant var vigtigt, at den subjektive sensibilitet ikke blev ramt af subjektiv vilkårlighed. Selvom den æstetiske følelse er subjektiv, er den ikke privat. Smagsdommen hos Kant fordrede med andre ord almen tilslutning, hvilket forudsætter, at vi alle er del af en *fællessans* – *sensus communis* (Friberg, 2007, p. 98). Friberg definerer fællessansen som evnen til i sin dom at forholde sin egen dom til den almene fornuft og til at reflektere over andres forestillingsevner. Fællessansen forhindrer således, at subjektet oplever sin dom som objektiv. Når Kant talte om en subjektiv følelse, var der altså i

højere grad tale om noget almen-subjektivt, en substantiel menneskelig subjektivitet, og derved noget som opleves af ethvert subjekt i kraft af dets status som subjekt (Thyssen, 1998, p. 39).

Kant skrev i en tid, hvor naturen, som Guds skaberværk, stadig blev set netop som et værk af stor skønhed, der potentielt kunne vække den sensitive erkendelse gennem følelse. Først med Guds død og kunstens fortsatte autonomi indsnævres æstetikken til at blive en kunstteori. Æstetikken bevægede sig væk fra Baumgartens udgangspunkt, men manifesterede sig til gengæld så meget desto stærkere som en egentlig kunstfilosofi med fokus på kunstens særegenhed og de rammer og regler, der konstituerede kunst som et særligt domæne. Udgangspunktet - at æstetikken hidrører fra den sensitive erkendelse - var det centrale greb, som blev videreudviklet og gjorde det muligt at løsrive kunsten fra dens tidligere position som formålsbundet. Udviklingen af æstetikken som en kunstteori var således en medvirkende faktor til kunstens autonomi. Fra og med det 19. århundrede blev kunsten æstetikens vigtigste fokus. Imidlertid fik dette fokus konsekvenser for det sanselige. Hvis kunstgenstanden bliver det væsentlige, bliver det kunsten og ikke det æstetiske, der er i fokus (Friberg, 2007, p. 115).

Æstetikens udgangspunkt, at man må vende sig mod subjektet for at forklare verden, blev gradvist op igennem den moderne epoke vanskeliggjort af det, der kaldes subjektets opløsning. Ved indgangen til det 20. århundrede betragtes menneskelig subjektivitet ikke længere som noget substantielt og uforanderligt, men som noget, der formes af sociale og intersubjektive forhold (Raffensøe, 1996, p. 246). I kølvandet på dette sættes begreber som æstetik og i særdeleshed æstetisk oplevelse under kritik. Begreberne kritiseres for at være for brede, for mangefacetterede, for subjektive og for relativistiske. Aktuelt argumenteres der imidlertid for et nyt æstetikbegreb, eller måske snarere en genlancering af det brede begreb, der bunder i den senmoderne tænknings afvisning af entydige sandheder, klare klassifikationer og tydelige definitioner. I de aktuelle æstetiske diskussioner sættes der spørgsmålstegn ved den begrebsdualisme og brug af autonome kategorier, som har præget æstetikken.

En af fortalernes for et nyt æstetikbegreb er den amerikanske filosof Richard Shusterman. Shusterman udgår fra den pragmatiske filosofi, men er ligeledes inspireret af Bourdieu og den franske filosofiske tradition, ligesom han er inspireret af asiatisk filosofi. Shusterman er en stærk fortaler for det, man kan kalde populær æstetik, hvor han

eksempelvis argumenterer for rapmusiks æstetiske værdi. Senest har han formuleret en ny filosofisk disciplin, somaæstetik, der sætter fokus på kroppens rolle i æstetisk erfaring. Ifølge Shusterman har vor tids øgede fokus på kroppen ikke fundet et adækvat modstykke i filosofien, hvilket han søger at rette op på gennem somaæstetikken.

Overordnet mener Shusterman, at æstetikken bør være funderet i sin oprindelige betydning fra Baumgarten. I sin artikel "The End of Aesthetic Experience" (Shusterman, 1999) opstiller han dels fire overordnede egenskaber ved den æstetiske oplevelse, som blotlægger begrebets bredde, dels argumenterer han for begrebets videre anvendelse netop i kraft af dets mange forskellige betydninger. Inden en mere grundig præsentation af Shustermans synspunkt, er det imidlertid hensigtsmæssigt at se nærmere på begrebet oplevelse.

3.3 Oplevelse – kort begrebsanalyse

Som nævnt indledningsvist har begrebet oplevelse en ældre oprindelse end begrebet æstetik. Tilbage i det antikke Grækenland blev det anvendt som modsætning til absolut viden (Shusterman, 2008, p. 79). Begrebet fik en opblomstring i den tyske romantik i form af begrebet "Erlebnis", hvor det blev anvendt som modsætning og reaktion på oplysningstidens fornuftsdyrkelse (Stigel, 2007; Jantzen, 2007). I modsætning til oplysningsidealets mere rationalistiske, objektive og analytiske syn på verden, knyttes oplevelse i betydningen "Erlebnis" an til et mere helhedsorienteret syn på verden, som blev forbundet med en subjektiv erfaring af verden. "Oplevelser blev anset for at være spontane og suveræne livsytringer, som bringer den oplevende i kontakt med sit uforvanskede substratum" (Jantzen, 2007, p. 142). Oplevelse bliver her knyttet til den subjektive følelsesfulde og sanselige erfaring af en hændelse, som skiller sig ud som værende usædvanlig. Oplevelser knytter an til noget autentisk, noget betydningsfuldt, der peger ud over hverdagen og den enkeltes liv. Efter gennemgangen af æstetikbegrebets oprindelse, bliver det klart, at oplevelsesbegrebet og æstetikbegrebet forenes i kritikken af en entydig fornuftsdyrkelse, samt i en insisteren på subjektets sanselige tilgang til verden som et væsentligt aspekt ved den menneskelige erfarings- og erkendelsesdannelse.

Begrebet Erlebnis' dialektiske modstykke er "Erfahrung" (erfaring). Mens begrebet oplevelse på engelsk og fransk (Experience) både rummer betydningen: 1) en hændelse, som knyttes til hændelsesøjeblikket (oplevelse) og 2) en ophobning af viden og kompe-

tencer, som en konsekvens af deltagelse i hændelser (erfaring), så rummer det danske og tyske begreb ikke denne dobbelthed. I og med begrebet oplevelse i den tyske og danske tradition udvikles som et modstykke til oplysningstidens rationalismetanke, adskilles følelser og fornuft i et begrebspar frem for at forenes i ét begreb, som tilfældet er i England og Frankrig. Dualismen mellem følelse og fornuft, som ligger til grund for formuleringen af æstetikken, er således også åbenbar i begrebsudviklingen inden for de germanske sprog.

Kommunikationsforsker, Jørgen Stigel, inddrager Max Horkheimer og Th. W. Adornos *Dialektik der Aufklärung* (1944) og historien om Odysseus fra den græske mytologi til at illustrere splittelsen mellem en rationel og en sanselig erfaring af verden. For at forhindre sig selv og sit mandskab i at lide druknedøden mod klippekysten på grund af sireners lokkende sang lod Odysseus sig binde fast til masten, mens mandskabets ører blev fyldt med voks. Mandskabet var nu i stand til at sejle forbi sirenerne, uberørt af sangen, mens Odysseus oplevede den sanselige påvirkning af sangen og dens forførende virkning. Fortællingen bruges som et billede på, at beherskelse i forbindelse med sansoplevelser er ensbetydende med, at man netop afskærer sig fra oplevelserne. Samtidig understreger eksemplet, at en total overgivelse i oplevelsesøjeblikket kan have fatale konsekvenser i form af tab af fornuft. I historien om Odysseus er det beherskelsen af naturen som er central, en naturbeherskelse som vel at mærke også dækker den del af den menneskelige natur, som hidrører fra det følelsesmæssige og sanselige. I Odysseus tilfælde er naturbeherskelse derfor ensbetydende med selvbeherskelse (Stigel, 2007, p. 122). Som hos Baumgarten peger Horkheimer og Adorno på, at naturbeherskelsen, i form af en fremherskende vestlig beherskelsesrationalitet, der adskiller tænkning og sansning, medfører en forarmelse af begge områder.

Det oplevelsesbegreb, som udgik fra romantikken, adskilte følelse og fornuft, oplevelse og erfaring. Konsekvensen af denne dualisme blev, at oplevelsen blev tildelt rollen som en ren umiddelbar sansoplevelse. Flere retninger inden for den moderne tænkning, herunder hermeneutik, fænomenologi og dekonstruktion, har udfordret den skarpe dualisme, der blev konsekvensen af opdelingen mellem følelse og fornuft (Tomlin, 2008, p. 2). Dette sætter sig spor i den moderne definition af oplevelsesbegrebet. Således fremhævede den tyske filosof Hans-Georg Gadamer (1900-2001) i sit hovedværk *Wahrheit und Methode* om oplevelsen: ”Noget bliver en oplevelse, såfremt det ikke blot opleves, men i kraft af at være oplevet får et særligt eftertryk, der giver det varig betydning”

(Gadamer, 2004, p. 63). Her ser man, at Gadamer udvider oplevelsesbegrebet fra alene at være knyttet til den umiddelbare oplevelse til også at være noget, vi tager med os, noget varigt. Gadamer peger på, at ordet oplevelse bliver moderne i en tid med oplevelsesfravær og oplevelseshunger. Som en reaktion på dels en civilisation, som bygger på rationalitet og fornuft, dels en åndsvidenskab, som læner sig op af naturvidenskaben og baserer sig på forskning, opstår en tendens til at fokusere på oplevelse. Med afsæt i den tyske filosof Wilhelm Dilthey (1833-1911) og dennes brug af begrebet oplevelse påpeger Gadamer, at begrebet oplevelse indeholder såvel oplevelsen som dens resultat. Oplevelser er således ikke blot knyttet til det flygtige og det umiddelbare, men danner også varig betydning i erindringen.

Dualismen mellem Erlebnins og Erfahrung kan altså overvindes. Stigel peger desuden på, at netop æstetikken tilbyder os en vej ud af dilemmaet mellem fravalg og tilvalg. Gennem en æstetisk tilgang til verden kan såvel den menneskelige sansning som den menneskelige fornuft bringes i spil i dialektisk samklang. Stigel taler om en *oplevelsens dialektik*. Brugen af begrebet dialektik henviser til den dobbelte rolle, som en oplevelse spiller for subjektet: på den ene side lever subjektet sig ind i en fiktiv verden, fortaber sig i betydningen at miste sig selv. På den anden side skaber oplevelsen en mulighed for selvrealisering, i og med oplevelser peger ud over hverdagen, og tillader subjektet at udleve sit ægte selv (Stigel, 2007, 122ff). Men der er tale om en fortabelse under kontrollerede vilkår, eller en laden som om, hvor mennesket kan udsætte sig selv for alskens følelser og derigennem opleve og udleve sider af sig selv, men i en afsikret kontekst. Stigel siger: "Det er derfor ikke urimeligt at bestemme fx digtningen som et laboratorium for eksperimenteren med følelser, erfaringer, oplevelser og deres formidling." (Stigel, 2007, p. 123) Stigel fortsætter: "Oplevelser i form af "Erlebnis" er dermed en dialektisk konsekvens af, at der findes et modstykke i et mere rationel konciperet "Erfahrung", som er akkumulationen og den bearbejdede sammenfatning af Erlebnis" (Stigel, 2007, p. 125). Dualismen mellem Erlebnis og Erfahrung synes at ophæves, når begreberne knyttes sammen med æstetikken.

Diskussionen af oplevelsesbegrebet og dets betydning blotlægger ikke, i hvilken grad bearbejdningen af det oplevede alene foregår på et bevidst plan, eller om oplevelsen og den efterfølgende erfaringsdannelse også udspiller sig på et ubevidst plan. Dog skal man huske på, at den oprindelige udelukkelse af den sanselige oplevelse af verden, som den fandt sted i etableringen af den moderne videnskab, netop skete som en reaktion på fø-

lelsernes og sansningens ukontrollerbare og uforudsigelige karakter. Følgelig må oplevelsen derfor forstås som noget, der er knyttet til menneskelig sansning i bred forstand, bevidst såvel som ubevidst.

3.4 Æstetisk oplevelse

Men hvad er så forskellen på en almindelig oplevelse og en æstetisk oplevelse? Ifølge Gadamer er den æstetiske oplevelse ikke kun en form for oplevelse ved siden af andre oplevelser, men repræsenterer selve oplevelsens væsen. Om den æstetiske oplevelse hedder det:

Ligesom kunstværket som sådan er en verden for sig, således er også det æstetisk oplevede som oplevelse rykket ud af enhver virkelighedssammenhæng. Det synes ligefrem at være en definerende egenskab ved kunstværket at blive til æstetisk oplevelse, dvs. at dets magt med ét slag rykker den oplevende ud af hans livssammenhæng, samtidig med at den fører ham tilbage til hans tilværelse som helhed. I kunstoplevelsen findes en betydningsrigdom, der ikke kun er en del af dette særlige indhold eller denne særlige genstand, men tværtimod repræsenterer livet som en meningshelhed. En æstetisk oplevelse rummer altid erfaringen af en uendelig helhed. Dens betydning er uendelig, netop fordi den umiddelbart repræsenterer helheden og ikke smelter sammen med andre oplevelser til en åben erfaringsstrøm (Gadamer, 2004, p. 71).

Gadamers udlægning af en æstetisk oplevelse kan synes lige vel højstemt, men som denne afhandling vil vise, er den æstetiske oplevelse en særlig oplevelse, netop i kraft af dens særlige status og indhold. Til gengæld vil Gadamer's udlægning af den kunstneriske genstand, som noget, der per definition er knyttet til den æstetiske oplevelse, blive stillet i tvivl.

Den amerikanske filosof John Dewey (1859-1952), som førte Shusterman er inspireret af, skelnede ikke klart mellem en oplevelse og en æstetisk oplevelse. Snarere mente han, at man bør undersøge den almindelige oplevelse for at opdage den æstetiske karakter, som findes der. Den æstetiske oplevelse defineredes hos Dewey derfor ikke som en oplevelse i forbindelse med et æstetiske objekt, men som en særlig kvalitet ved en

oplevelse. I et levet liv, hvor mennesker kontinuerligt interagerer med hinanden og omgivelserne, oplever vi hele tiden. Men der er forskel på at opleve noget, og at have *en* oplevelse. En oplevelse er kendetegnet ved at danne en helhed, der skaber en demarkering i forhold til det øvrige oplevede liv. En oplevelse rummer sin egen individuelle kvalitet og selvstændighed, hvor alle elementer mister deres individuelle status og løber sammen i en helhed:

An experience has a unity that gives it its name, that meal, that storm, that rupture of friendship. The existence of this unity is constituted by a single quality that pervades the entire experience in spite of the variation of its constituent parts. This unity is neither emotional, practical nor intellectual, for these terms name distinctions that reflection can make within them (Dewey, 2005, p. 38).

I en efterfølgende gengivelse af oplevelsen har vi måske brug for at fremhæve nogle elementer frem for andre, eller at skelne mellem emotionelle, praktiske og intellektuelle elementer ved oplevelsen, men i oplevelsesøjeblikket eksisterer disse distinktioner ikke. Alle oplevelser, som udgør en helhed, er æstetiske oplevelser: ”(...) no experience of whatever sort is a unity unless it has esthetic quality” (Dewey, 2005, p. 42)¹⁴. Også praktiske og intellektuelle oplevelser er æstetiske oplevelser, mener Dewey. Det er der ved hverken det praktiske eller det kognitive, som forhindrer en æstetiske oplevelse. Det er derimod det monotone og det konventionelle. Det er ved at etablere balance og harmoni i en verden præget af forandring og uorden, at oplevelser opstår. At have en oplevelse er således en vital og aktiv ting, som etablerer en gensidig gennemtrængning mellem selvet og virkelighedens objekter og fænomener.

Der er således tale om en helhedsoplevelse, hvori vi interagerer med verden omkring os og føler en tilfredsstillelse netop i kraft af, at alle vores evner bidrager til helheden. Det er følgelig ikke det som oplevelsen er rettet imod, som er afgørende. Igennem sin definition søger Dewey at løsrive æstetikken fra dens snævre tilknytning til kunsten. Kunstens essens og værdi ligger ikke i selve kunstværket, men i den dynamiske aktivitet, hvorved det skabes og perciperes.

¹⁴ I *Art as Experience* skrives esthetic uden a (G.B.)

Art is a quality that permeates an experience; it is not, save by a figure of speech, the experience itself. Esthetic experience is always more than esthetic. In it a body of matters and meaning, not in themselves esthetic, become esthetic as they enter into an ordered rhythmic movement towards consummation (Dewey, p. 337).

Richard Shusterman (Shusterman, 1999, p. 2) bygger videre på Deweys definition i sin analyse af begrebet æstetisk oplevelse. Med afsæt i begrebets udviklingshistorie, som den er blevet formet frem til det 21. århundrede, udleder han fire karakteristika, som er centrale for begrebets tradition og hvis samspil præger de aktuelle diskussioner:

- Den æstetiske oplevelse er essentiel værdifuld og nydelsesfuld – dens evaluerende dimension.
- Den æstetiske oplevelse føles levende og opsluger os følelsesmæssigt, kræver vores umiddelbare opmærksomhed og skiller sig ud fra andre mere rutineprægede oplevelser – dens fænomenologiske dimension.
- Den æstetiske oplevelse er en meningsfuld oplevelse og ikke blot sansning – dens semantiske dimension.
- Den æstetiske oplevelse er en særlig oplevelse tæt forbundet med kunsten og repræsenterer kunstens særlige hensigt – dens demarkerende - definerende dimension.

Disse fire karakteristika er indbyrdes divergerende, hvilket ifølge Shusterman netop er det som skaber forvirring og sætter gang i diskussionerne omkring begrebets anvendelsesmuligheder. Han fremhæver, at kombinationen af emotionel kraft og meningsdannelse i den æstetiske oplevelse er forklaringen på dens evne til at forvandle os, og peger endvidere på, at Deweys begrebsdefinition, som han bestemmer som evaluerende, fænomenologisk og transformerende, gradvist er blevet fortrængt af en ren deskriptiv semantisk opfattelse, hvis hovedopgave har været at støtte op om kunstens demarkering fra andre menneskelige domæner. Med andre ord er det særligt de to sidste karakteristika, som er blevet fremhævet i diskussionerne om den æstetiske oplevelse og som har været definerende for æstetikbegrebet. I sin fremhævelse dels af Baumgartens æstetikdefinition, dels af Deweys begreb om æstetisk oplevelse, søger han at genetablere begrebet i dets fulde potentiale. En æstetisk oplevelse er således både nydelse og mening, følelse og tænkning.

Shusterman ønsker med sin definition af æstetisk oplevelse at gøre op med grænsedragningen mellem den finere kunst og den såkaldte populærkultur ("popular arts") og andre kulturelle fænomener (Shusterman, 2003, p. 290). Det nye brede æstetikbegreb skaber rum for, at den æstetiske oplevelse kan manifestere sig i en bredere kontekst end den snævert finkulturelle¹⁵. Den æstetiske oplevelse er således ikke primært afhængig af objektet, men i højere grad af subjektet og af konteksten. Shusterman eksemplificerer med to identiske personer, som iagttager de samme kunstværker. Den ene er et menneske, og den anden er en cyborg. Mennesket er begejstret over, hvad han ser og tolker. Cyborgen, derimod, føler ingen begejstring eller nydelse, men udfører blot en mekanisk registrering af objektets data. Selvom cyborgen kan give en mere nøjagtig beskrivelse af værkerne end mennesket, forstår den i virkeligheden ikke værkerne, da en væsentlig del af kunstopplevelsen netop er at føle og skabe mening. Forestil jer så, fortsætter Shusterman, en verden uden æstetisk oplevelse, en verden, hvor vi alle var blevet til cyborgs. Hvad ville der ske med kunsten? Den ville uddø, for hvad ville være formålet med at skabe kunst, hvis den ikke frembragte en berigende fænomenologisk følelse eller nydelse? (Shusterman, 1999, p. 11) Bemærk, at netop det fænomenologiske aspekt ved den æstetiske oplevelse står centralt hos Shusterman. Det drejer sig altså ikke alene om at kunne skabe mening og tolke kunst, men samtidig også om at den æstetiske oplevelse ikke må reduceres til en hermeneutisk eller semantisk oplevelse.

Imidlertid ser Shusterman en tendens til, at samtidskunsten afviser den æstetiske oplevelse, i og med at værkerne tematiserer det komplekse, abstrakte, fragmenterede og konceptuelle. Kunsten bliver på mange måder sin egen kunstteori. I mødet med denne type kunst har beskueren svært ved at skabe sammenhæng og indlevelse. Og når den traditionelle form for æstetisk oplevelse og nydelse ikke kan opnås i mødet med samtidskunsten, så resulterer det i, at beskuerne vender sig mod populærkulturen. Populærkulturen har nemlig endnu ikke mistet evnen til at skabe nydelse, affekt og meningsfuld sammenhæng, mener Shusterman. Populærkulturen med dens underholdningsværdi er traditionelt blevet sat som modsætning til kunst og kunstens erkendelsespotentiale. Gennem en etymologisk analyse af de ord, der knytter sig til underholdning (rekreation, distraktion, tidsfordriv etc.), søger han at vise, at den underholdende kultur ikke alene

¹⁵ Også i Danmark er der aktuelle forsøg på at revitalisere den æstetiske oplevelse. Se fx Friberg (2007); Kyndrup (2008).

kan klassificeres som tidsfordriv, men samtidig også skaber rum for selvets udvidelse og forbedring gennem den fortabelse, som underholdningen frembyder: "Real growth means letting go of what one already is in order to embrace something greater" (Shusterman, 2003, p. 299). Den selvforglemmelse og fortabelse, som ofte bliver negativt vurderet i den traditionelle filosofiske æstetik, fremhæves hos Shusterman som noget af det særligt værdifulde ved populærkulturen. Hvorvidt noget er "underholdende" og står i modsætning til kunst er ligeledes kontekstuel bestemt. Hvad der gælder som ren underholdning i en kultur eller i en periode, kan opfattes som kunst i andre.

Shusterman mener desuden, at det er et vilkår ved den senmoderne tidsalder, at vi mister kapaciteten til dyb oplevelse og følelse. Netop derfor er den æstetiske oplevelse så vigtig. Den æstetiske oplevelse kan fungere som en "empathy box", hvor det senmoderne menneske kan genopbygge sin evne og lyst til levende, bevægende oplevelser (Shusterman, 1999, p. 13). Denne evne og lyst kan finde sted i forbindelse med allehånde kulturelle fænomener, uanset deres status inden for en given kultur. Shusterman søger derved at gøre op med den underordnede position, som populærkulturen har fået, og peger på, at hvorvidt noget er underholdende ikke i sig selv er diskvalificerende i forhold til et erkendelsespotentiale.

3.5 Den æstetiske oplevelses kendetegn

Konkluderende kan man sige, at der hersker enighed langt ind i rækken af filosoffer om, at den æstetiske oplevelse er en mangefacetteret og tvetydig betegnelse. Som Shustermans analyse af den æstetiske oplevelses egenskaber viser, er der tale om egenskaber, der kan synes kontradiktoriske. Imidlertid er det hans pointe, at netop bredden og variationen i begrebet gør det levedygtig i en senmoderne diskussion af subjektets møde med æstetiske objekter og hændelser. Såvel Shusterman som Friberg peger på, at den moderne tid fordrer en øget opmærksomhed på den æstetiske oplevelse, da hverdagen i voksende grad æstetiseres. De taler begge for en udvidelse af æstetikens genstandsområde, og peger på, at æstetiske oplevelser kan finde sted alle steder, også uden for kunstens afgrænsede domæne. For at fremholde denne pointe, understreger Shusterman også, at det er væsentligt at skelne mellem en æstetisk oplevelse og en kunstoplevelse.

På baggrund af denne korte gennemgang af begrebet æstetisk oplevelse kan man på et overordnet plan konstatere:

- at den æstetiske oplevelse i høj grad forstås i relation til kunsten, og at æstetikken derfor traditionelt er blevet set som en kunstteori.
- at der aktuelt foregår flere forsøg på at revitalisere begrebet æstetisk oplevelse, som kort kan defineres som *den æstetiske oplevelse tilbage til livet*.

Trods forskellige forsøg på at definere den æstetiske oplevelse nærmere, hvor Shusters liste synes at være blandt de mest konkrete, forekommer der ikke en egentlig differentiering mellem forskellige former for æstetiske oplevelser. Den filosofiske æstetiks diskussion og definition af den æstetiske oplevelse forbliver, naturligvis kunne man tilføje, på et overordnet abstrakt plan. Den overordnede lære af udlægningen af begrebsudviklingen er, at der i den æstetiske oplevelse kan finde noget sted, som rummer såvel oplevelsen som erfaringen, mens der hersker mindre enighed om, hvorvidt denne hændelse kan finde sted alene i forbindelse med kunstobjekter, eller også i forbindelse med andre objekter og hændelser. Det væsentligste, som de aktuelle genoplivningsforsøg bidrager med, er som nævnt at løsrive den æstetiske oplevelse fra kunstens domæne. Denne bestræbelse skal forstås i sammenhæng med den aktuelle samfundsudvikling, hvor der finder en øget grad af hverdagsæstetisering sted, som kalder på en udvidelse af æstetikens råderum. Trods disse forsøg anvender mange af de citerede teoretikere den bildende kunst i snæver forstand som deres referenceramme, hvilket vanskeliggør en anvendelse overført til læsning og litteratur.

Ikke desto mindre kan man sammendragende opliste følgende egenskaber, som kan siges at være kendetegnende for den æstetiske oplevelse:

- Den æstetiske oplevelse opstår, når modtageren er i stand til at skabe sammenhæng og mening i det oplevede¹⁶. Modtageren sammenbinder alle delelementer i det oplevede til en meningsfyldt helhed.
- Den æstetiske oplevelse opstår, når subjektets følelser aktiveres. Den æstetiske oplevelse er til dels fænomenologisk, men er ikke ren sansning.

¹⁶ I denne forbindelse ville vi tale om en tekst, men da den æstetiske oplevelse potentielt kan opstå overalt anvendes her betegnelsen ”det oplevede”.

- Den æstetiske oplevelse er knyttet til subjektet og subjektets attitude over for objektet eller hændelsen. Det er subjektet (det kollektive), der skaber den æstetiske oplevelse i kraft af sin aktivitet.
- Den æstetiske oplevelse skaber tilfredshed, nydelse, i kraft af at subjektet gennem den hermeneutiske og fænomenologiske proces har løst den spænding, som rummes i det oplevede.
- Den æstetiske oplevelse præger. I kraft af at subjektet i den meningsdannende proces trækker på egne erfaringer og følelser, vil det oplevede i større eller mindre grad blive præget af subjektet, og subjektet vil i større eller mindre grad blive præget af det, der opleves.
- Den æstetiske oplevelse er ikke snævert knyttet til kunstens domæne, men kan opstå inden for alle områder af menneskets tilværelse.

Denne definition tager delvis afsæt i Shustermans definition, men eftersom han i høj grad er fokuseret på at forkaste ideen om den æstetiske oplevelse som demarkering, og i stedet at fremhæve det fænomenologiske aspekt ved den æstetiske oplevelse, synes han at underspille det erkendelsespotentiale, som særligt Gadamer fremhæver. Ligeledes rummer Shustermans definition ingen særlig angivelse af subjektets position, og af hvilken subjektoplevelse hans definition hviler på. Listen må derfor udvides i retning af Kants fokus på (det almene) subjekts fremtrædende rolle, som i en moderne udgave bliver afløst af et socialt subjekt.

Imidlertid er der flere problemer knyttet til ovenstående indkredsning af kendetegn ved den æstetiske oplevelse i forhold til denne afhandlings erkendelsesinteresse. Således efterlader definitionen af den æstetiske oplevelse på baggrund af den her anvendte filosofiske æstetik en række spørgsmål:

Hvad er forskellen på en æstetisk oplevelse knyttet til naturen og en æstetisk oplevelse knyttet til kunsten? Kan fx en ulykke eller en fødsel også være en æstetisk oplevelse?

Skal man kende kunstens koder for at have en æstetisk oplevelse i forbindelse med et kunstobjekt?

Kan der skelnes mellem grundlæggende forskellige former for æstetiske oplevelser, fx auditive, visuelle og sproglige æstetiske oplevelser?

Kan den variation i æstetiske oplevelse, der er blandt forskellige mennesker i forhold til forskellige objekter, forklares?

For at komme nærmere en bestemmelse af den litterære æstetiske oplevelse er det nødvendigt med en udvidelse af den teoretiske horisont. Eftersom den æstetiske oplevelse både aktiverer følelser og fordrer meningsdannelse, er det nærliggende at skele til receptionsteorien og dennes udlægning af, hvad der sker i mødet mellem tekst og læser¹⁷. Dog er det receptionsteoretiske felt præget af en tilsvarende bredde og flertydighed som præger diskussionen omkring den æstetiske oplevelse. Man kan sige, at receptionsforskerne er enige om at fokusere på den meningsdannende proces, men her hører lighederne også op. Selvom al receptionsteori har fokus på modtageren, er der nemlig forskel på, i hvor høj grad man fokuserer på modtageren eller teksten. På samme måde kan man inddele feltet i en teoretisk og en empirisk del, hvor den teoretiske del forholder sig til en ideallæser, men uden empirisk grundlag, mens den empiriske del er funderet i analyser af faktiske læsers meningsdannelse. I den empiriske tradition er det således læsernes sproglige formuleringer af læseoplevelsen, der udgør undersøgelsesmaterialet. At modtageren spiller en væsentlig rolle i receptionsteorien, skyldes en generel enighed blandt forskerne om tekstens flertydighed. Man taler om ”tomme pladser”, om ”åbne og lukkede tekster”, om ”intentionalitet og ikke-intentionalitet” etc. Tekstens flertydighed skaber rum for tolkning, og det er her læseren kommer ind. Læseren er den, der udfylder de tomme huller, den der stykker tekstens dele sammen til en helhed, den som danner mening af det læste. Visse positioner inden for receptionsforskningen vil mene, at denne tolkningsproces har sin grænse, nemlig ved teksten (se fx Iser, 1978) og at der er en meningsstruktur indlejret i teksten, som kan aktiveres, men som ikke kan lede til en hvilken som helst tolkning. Andre forskere mener, at teksten er totalt åben, og at der ingen grænser er for tolkningen (se fx Holland, 1975).

Ud over de oplistede forskelle, er der ligeledes forskel på, hvorvidt receptionsforskningen har fokus på læseoplevelsen eller på den meningsdannelse, der finder sted i forbindelse med læsningen. Nu kan man mene, at en læseoplevelse uden meningsdannelse i en eller anden grad ikke er mulig, hvilket da også er en pointe, som vil blive udfoldet og diskuteret i det følgende. Ikke desto mindre er der forskelle på, hvilket fokus de enkelte teoretikere har i forhold til ovenstående dikotomi. En af de teoretikere som i særlig grad

¹⁷ Dele af det følgende har været publiceret i artikelform (Balling, 2008).

har fokus på læseoplevelsen, er den tjekkiske semiotiker Jan Mukařovský (1891-1975). Mukařovský arbejder dels med den æstetiske oplevelse i en praktisk kontekst, konkret knyttet til subjektets omgang med verden, dels beskæftiger han sig med den æstetiske oplevelse i relation til læsning, hvilket gør ham særlig velegnet i denne sammenhæng. Som gennemgangen af hans teoretisk begrebsapparat vil vise, er han ikke kun relevant at inddrage i forhold til den generelle diskussion af definitionen af begrebet æstetiske oplevelse, han er også særdeles anvendelig i forhold til en indkredsning af den *litterære* æstetiske oplevelse. Endelig vil det vise sig, at Mukařovský begrebsapparat i høj grad kan bygge bro mellem sansning og erkendelse i den æstetiske oplevelse.

3.6 Jan Mukařovský

Mukařovský udgik fra den tjekkiske strukturalisme, også kendt under navnet Pragerskolen, der ligeledes talte folk som Roman Jacobsen. Pragerskolen var inspireret af franskmanden Ferdinand de Saussures sprogteori, men også sociologi og fænomenologi var væsentlige inspirationskilder for kredsens medlemmer. Pragerskolens forskere betegnede sig selv og deres tegnteori som funktionalisme, hvilket peger på deres opfattelse af tegnet som et socialt fænomen (Gammelgaard, 2003, p. 18). Ligeledes var deres forskning præget af en dynamik og en modstand mod statiske systemer, der til gengæld betyder, at man i læsningen af deres publikationer kan støde på indre modsætningsforhold og sågar selvmodsigelser. At medlemmerne af Pragerskolen forbeholdt sig retten til hele tiden at revurdere deres positioner og så deres arbejde som en foranderlig erkendelsesproces, ses også hos Mukařovský. I sit videnskabelige arbejde bevægede han sig fra at beskæftige sig med lingvistik og litteraturteori i snæver forstand til at etablere en generel æstetik, der fokuserer på meningsdannelse i en social og historisk kontekst (Wellek, 1977). Det er derfor hverken i sin egenskab af strukturalist eller lingvist, at Mukařovský her inddrages, men på grund af sin æstetiske teori. Trods Mukařovskýs tilknytning til den tjekkiske strukturalisme, er der tale om en teori, som overskrider en traditionel udlægning af strukturalisme. Mukařovskýs tænkning kan således inddeles i tre faser, hvor han gradvist flytter opmærksomheden fra det kunstneriske objekt til det perciperende subjekt. Undervejs opgiver han inspirationen fra de russiske formalister, og udvikler op igennem 1930'erne og 1940'erne sin æstetik inden for rammerne af en altomfattende tegnteori, der også rummer relationen mellem værk og modtager og mellem værk og den sociale og samfundsmæssige kontekst (Wellek, 1977). Hans teoretiske begrebsapparat ender således med at være inspireret af såvel en sociologisk som en fænomenolo-

gisk tænkning. Som nævnt må man opfatte hans grundbegreber som fænomener, der er i stadig udvikling, og som også påvirker og gensidigt definerer hinanden (Gammelgaard, p. 30).

3.6.1 Mukařovskýs receptionsteori

Mukařovský udvikler sit æstetiske tegnbegreb gradvist igennem årene og udfolder det i forbindelse med det, man kan kalde hans receptionsteori. Denne fremlægges i essayet ”Intentionality and Unintentionality in Art” fra 1943, men berøres også andre steder. I essayet hedder det:

All of this follows from the fact that a work of art is not a “thing” but a sign designated to mediate among individuals. In fact, it is an autonomous sign lacking an unequivocal relation to reality so that its mediating task is all the more striking (Mukařovský, 1977, p. 94).

Mukařovskýs æstetik bygger på den antagelse, at alle menneskeskabte fænomener er skabt med intention, hvilket vi må forholde os til i vores perception af dem. Hvad angår praktiske fænomener, fx redskaber, må vi forholde os til en kontekst for at forstå, hvad intentionen med dem er. Også kunstværker er skabt med intention. Men i al kunst er der også elementer, som udfordrer intentionaliteten, og som overskrider den givne intention. Et kunstværk er nemlig ikke blot en ting, det er også et autonomt tegn uden relation til virkeligheden, uden referent. Det er ikke det samme som, at værket kun refererer til sig selv, men det betyder at alle værkets referencer alene er potentielle. For at blive reelle skal de passere igennem modtageren og brydes gennem de mange facetter, som findes i modtagerens bevidsthed. Den virkelighed, som værket refererer til, er altså ikke en fast virkelighed, men en variabel virkelighed som er modtagerens virkelighed. Virkeligheden er derfor ikke en del af værket, men udgør en komponent i modtagerens oplevelse. Værkets potentielle referencer aktiveres alt efter modtager, men modtagerens hele virkelighed påvirkes også som et resultat af mødet med værket.

Intentionaliteten i et værk er den kraft, der søger at binde værkets semantiske dele og komponenter sammen til en enhed, som giver mening. I forhold til intentionaliteten er kunstneren sekundær, det er modtageren (bevidst eller ubevidst), som beslutter, hvilke komponenter i værket han vil gøre til fundamentet i den semantiske enhed. Modtageren har en frihed i meningsdannelsen, men intentionalitetens binding til værkets komponenter

ter betyder ikke desto mindre, at ikke alle tolkninger er mulige. Værkets indre organisering er med til at styre den meningsdannende proces.

Alt i værket, som gør modstand, dvs. det der 'stritter' i forhold til at skabe semantisk enhed, opleves af modtageren som ikke-intentionalitet¹⁸. Modtagelsesprocessen er en evig bevægelse mellem disse to poler. Hvis en læser for eksempel møder et ord i et digt, som han finder vulgært, vil han enten kunne inkorporere denne uoverensstemmende komponent i sin opfattelse af digtet, eller han vil føle, at modsætningen mellem værket og det uoverensstemmende element (det vulgære ord) er for stor, hvorfor elementet vil blive opfattet som ikke-intenderet. Ikke-intentionaliteten vil føles som et brud, som en splittelse af oplevelsen af værket i to. Dette vil ofte være tilfældet i avantgardistisk kunst, som bevidst søger at bryde med eksisterende genrer og former. Men hvad er da forholdet mellem intentionalitet og ikke-intentionalitet i et værk? Ganske kort kan man sige, at man i modtagelsen af et værk søger at skabe sammenhæng i værkets dele (intentionalitet), og at denne sammenhæng giver os en æstetisk nydelse. Det som stritter, de elementer, som umiddelbart ikke passer ind i værkets helhed (ikke-intentionaliteten), vil irritere os. Men Mukařovský understreger, at forskellige elementer i et givet værk vil føles som ikke-intentionelle til forskellige tider og i forskellige grupper. Æstetiske normer ændrer sig, ligesom forskellige grupper i samfundet kan have forskellige æstetiske normer, der påvirker subjektets opfattelse og modtagelse.

Samtidig er ikke-intentionaliteten det, der kan gøre værket mystisk for modtageren, det, der kan tirre modtageren ved at modstå bestræbelsen på at skabe mening:

Only unintentionality is capable of making the work as mysterious for the perceiver as is a mysterious object, the purpose of which we do not know;

¹⁸ Begrebet *unintentionality* er i afhandlingen oversat med *ikke-intentionalitet*. Denne oversættelse anvendes ligeledes i den norske udgivelse *Moderne litteraturteori* fra 1991 (Kittang et al., 1991) og i Karner Smidts afhandling fra 2002 (Karner Smidt, 2002). I Gammelgaards udgivelse *Tekstens mening* fra 2002 om Pragerskolen anvendes termene *tilsigtet* og *utilsigtet*. Gammelgaard problematiserer dog selv termen *utilsigtet*, da denne synes at være bundet til forfatterens hensigt, mens Mukařovskýs begreb *unintentionality* kan have en række forskellige årsager, også årsager som ikke er knyttet til forfatteren (se Gammelgaard, 2003, p. 50).

only unintentionality is able to exasperate the perceiver's activity by its resistance to semantic unification; only unintentionality, which paves the way to the most varied associations in its unregulated nature, can set into motion the perceiver's entire existential experience, all the conscious and subconscious tendencies of his personality, upon his contact with the work (Mukařovský, 1977, p. 121f.).

For at forstå den modtagelsesproces, som finder sted mellem fx en læser og en tekst, er det vigtigt at inddrage Mukařovskýs definition af det æstetiske tegn. Kunstværket er i Mukařovskýs optik et æstetisk tegn, et autonomt tegn, som leder fokus hen på dets intenderede organisation. Denne organisering er selvfølgelig både intentionel fra skaberen og modtagerens synspunkt, og intentionaliteten er derfor fundamentet i modtagelsen af værket. Så længe modtagelsesprocessen så at sige finder sted inden for værkets univers og indre logik, optræder værket som et tegn. Så længe vi altså som læsere kan få en fortællings elementer til at give mening *inden for fortællingens egne rammer*, er værket at opfatte som et æstetisk tegn. Men Mukařovský gør opmærksom på, at værket også altid rummer det ikke-intenderede. Og med ikke-intentionaliteten, det som undslår sig den semantiske enhed, åbner værket sig til gengæld mod virkeligheden. Det ikke-intenderede element fordrer nemlig af modtageren, at han trækker på sine personlige oplevelser, billeder, følelser etc. i forsøget på at få det strittende komponent til at passe ind i helheden. Den norske biblioteksforsker Jofrid Karner Smidt sammenfatter det meget klart, når hun siger: ”Opfattet som tegn, rettes oppmerksomheten mot verkets oppbygning, oppfattet som direkte meddelelse om virkeligheten, rettes oppmerksomheten mot leserens erfaringsverden” (Karner Smidt, 2002, p. 31).

Intentionaliteten og ikke-intentionaliteten er altså begge uomgængelige elementer i modtagelsen af et værk, og relationen mellem dem er dialektisk og skaber hhv. nydelse og mishag. Imidlertid er Mukařovský ikke tydelig i sin begrebsliggørelse af receptionsprocessen. På den ene side skaber læseren mening og sammenhæng, og etableringen af denne sammenhæng skaber en følelse af nydelse (pleasure). På den anden side oplever læseren brud i receptionsprocessen, elementer som udfordrer forståelsen og kræver, at læseren må arbejde mere med at etablere mening og sammenhæng. Denne ikke-intenderede del af receptionsprocessen beskrives på den ene side med ord som mishag (displeasure), modstand (resistance) og sågar krænkelse (violation). Som læser af Mukařovskýs receptionsteori får man derfor umiddelbart fornemmelsen af receptionsproces-

sen som en kamp, der udkæmpes kontinuerligt under læsningen. På den anden side understreger Mukaróvsky, at alene den dialektiske forening af nydelse og mishag kan intensivere den æstetiske oplevelse. Det, der sætter sig spor, det, som gør varigt indtryk på modtageren, er de ikke-intenderede elementer:

On the other hand, since a semantically unregulated thing (which the work is because of its unintentionality) acquires the capacity to attract to itself the most varied images and feelings, which need not to have anything in common with its own semantic charge, the work thus becomes capable of being closely connected to the entirely personal experiences, images, and feelings of any perceiver – capable of affecting not only his conscious mental life but even of setting into motion forces which govern his subconscious. The perceiver's entire personal relation to reality, whether active or contemplative, will henceforth be changed to a greater or lesser degree by this influence. Hence the work of art has such powerful effect upon man not because it gives him – as the common formula goes – an impression of the author's personality, his experience, and so forth, but because it influences the perceiver's personality, his experiences, and so forth (Mukařovský, 1977, p. 106-107).

Citatet viser med al tydelighed, at ikke-intentionaliteten er en meget afgørende del af læseprocessen i forhold til læseoplevelsens karakter af erkendelsesproces. Men er læsningen da at forstå som en kamp? Hvordan skal vi forstå begreberne intentionalitet/ikke-intentionalitet og nydelse/mishag? Jo, vi skal forstå læseprocessen, som Karner Smidt fremhæver, som noget, der på den ene side gør os opmærksomme på værket som æstetisk tegn - det vil sige, som fiktion, som kunstværk, som sproglig konstruktion. På den anden side åbner læsningen, ja sågar kræver den, at vi forstår værket i relation til vores egen virkeligheder. Mukařovský pointerer, at læseren i læsningen vil føle værkets tilknytning til virkeligheden, ikke kun i form af den virkelighed, som skildres i værket, men også i form af de virkeligheder, som læseren er bekendt med. I læsningen rummer værket således ikke kun én virkelighed, men mange. Og jo dybere læseren er fordybet i læsningen, jo større er den del af læserens aktuelle og betydningsfulde virkeligheder, som værket skaber en forbindelse til. Og i denne proces ændres også værket:

The deeper the work has absorbed the reader, the greater is the area of current and vitally important realities of the reader to which the work attaches a material relationship. The change which the material relationship of the work – the sign – has undergone is thus simultaneously its weakening and strengthening. It is weakened in the sense that the work does not refer to the reality which it directly depicts, and strengthened in that the work of art as a sign acquires a direct (figurative) tie with realities which are vitally important to the perceiver, and through them to the entire universe of the perceiver as a collection of values. Thus the work of art acquires the ability to refer to a reality which is totally different from the one which it depicts, and to systems of values other than the one from which it arose and on which it is founded (Mukařovský, 1970, p. 75).

Mukařovský fremhæver her det æstetiske tegns særstatus i kraft af dets dobbelte funktion som både ting og virkelighed. Og han kommer også med en forklaring på, hvorfor endog meget forskellige læsere kan læse sig selv ind i de samme værker. Bemærk ligeledes, at Mukařovský taler om modtagerens virkeligheder i flertal, og taler om de virkeligheder, som i læseøjeblikket er aktuelle og betydningsfulde. Dermed sætter han fokus på subjektets og sindets grad af mangfoldighed og kompleksitet, en mangfoldighed der ligeledes kan anvendes som forklaringsramme i forhold til subjektets bredde i litteratursmag, og fokus på at subjektet kan have divergerende oplevelser med samme værk til forskellige tider i sit liv.

Samtidig bliver det tydeligt, at begrebet ikke-intentionalitet i Mukařovskýs udlægning rummer to meget forskellige og tilsyneladende modsatrettede betydninger. På den ene side kan man forstå ikke-intentionaliteten som en sten i skoen, som noget, der tvinger opmærksomheden hen på værkets formale egenskaber og på dets værkkarakter. Denne forståelse kan sammenlignes med Brechts Verfremdungs-begreb. I mødet med de ikke-intenderede elementer tvinges læseren til bevidst at forholde sig til værket som kunstnerisk konstruktion. I denne betydning er det vigtigt, at ikke-intentionaliteten hverken er for stor eller for lille. Hvis læserens opgave er for nem, svækkes værkets indflydelse på læseren. Hvis udfordringen er for stor, er læseren måske ude af stand til at skabe sammenhæng i værket. Det er altså vigtigt, at der er tilpas udfordring i et givet værk til, at læseren udfordres, men dog er i stand til at skabe sammenhæng (Mukařovský, 1970, p. 92).

På den anden side åbner de ikke-intenderede elementer for, at læseren så at sige kan bryde værkets karakter af tegn. De ikke-intenderede elementer, som i parentes bemærket er forskellige hos forskellige læsere, skaber en sprække i den semantiske helhed, som tillader læserens virkeligheder at trænge ind i værket og påvirke det. Denne proces betyder, at enhver læser har mulighed for at indlæse forskellige virkeligheder i et værk og dermed påvirke værket i forskellige retninger. Det er endvidere denne proces, som skaber en følelse af opslugthed hos læseren (jf. Karner Smidt, 2002, p. 31).

Diskrepansen i Mukařovskýs begrebsapparat er dog ikke diskvalificerende, men peger netop på den grad af kompleksitet, som kendetegner læsningen og meningsdannelsen. Ligeledes er det netop det æstetiske værks karakter af tegn, som tillader, at læseren trækker på egne erfaringer og virkeligheder, i og med det æstetiske tegn er løsrevet fra en konkret livsverden. Da det æstetiske tegns referencer ikke er konkrete, men alene potentielle, gives der plads til læserens egen tolkning og læsning. Endelig er begrebsparret intentionalitet/ikke-intentionalitet et tydeligt eksempel på et teoriapparat, som dels er dynamisk, og derfor kan virke ufærdigt, dels er præget af den gensidige påvirkning begreberne imellem, som blev påpeget indledningsvist. Således griber Mukařovskýs receptionsteori ind i hans overordnede æstetik, den er tæt forbundet til hans definition af det æstetiske tegn og ligeledes knyttet til hans opfattelse af æstetisk værdi. Således må vi forstå ikke-intentionalitet som et fænomen, der har flere udgange, eller man skulle måske snarere sige, som skaber forskellige indgange for læseren i værket.

3.6.2 Det kollektive subjekt

Mukařovský understreger, at aktiveringen af modtagerens virkelighedsopfattelse og erfaringsverden ikke leder til æstetisk subjektivisme. Mukařovský skelner derfor mellem en individuel betragtning og en social kontekst. Såvel det æstetiske tegn (værket) som subjektet er resultater af de sociale og historiske sammenhænge, som de indgår i. Den attitude, som subjektet anlægger i forhold til virkeligheden, er derfor ikke alene individuel, da subjektet altid er delvist bestemt af de sociale relationer, som individet indgår i. Således er samfundet opdelt i en lang række grupper (lande, byer), hvor der eksisterer forskellige æstetiske normer, som påvirker subjektets attitude. Inden for disse grupper eksisterer der yderligere grupperinger, fx knyttet til generation og køn. Disse grupperinger kan interagerer, således at man fx kan opleve, at medlemmer af det samme samfundslag har divergerende smag, og modsat at medlemmer af forskellige samfunds-

lag, men tilhørende den samme generation har meget ens smag. Selvom der kan spores individuelle æstetiske perceptioner afhængig af personens alder, livstilstand og sindstemning, vil der også eksisterer nogle ganske stabile æstetiske normer (Mukařovský, 1970, p. 4). De æstetiske normer er ifølge Mukařovský de regler, som fællesskabet har skabt konsensus omkring. Individet kan være uenig og sågar prøve at ændre eksisterende æstetiske normer, men må ikke desto mindre anerkende deres eksistens. Forskellige æstetiske normer kan eksistere side om side, ligesom forskellige samfundsgrupper også kan have forskellige æstetiske normer. Ændringer af æstetiske normer er som regel tydelige, ikke mindst inden for kunst, hvor overskridelse af eksisterende normer er en udbredt metode til at opnå en effekt¹⁹.

Hos Mukařovský er ideen om et alment subjekt således opgivet til fordel for en intersubjektivitet. Mukařovskýs subjektsdefinition tager højde for de forskelligheder, der eksisterer i forskellige befolkningsgrupper og til forskellige tider. Men ligesom Kant afviser han subjektivismen i form af et individuelt subjekt i forhold til den æstetiske oplevelse og den æstetiske dom. Mens Kant taler om en fællessans, altså en sans som binder i en almen fornuft og en almen smag, taler Mukařovský om den æstetiske norm som en kollektiv konsensuskabt bestemmelse af æstetik værdi, der kan variere mellem forskellige befolkningsgrupper, aldersgrupper og til forskellige tider. Der er således ikke tale om noget alment og uforanderligt. Tværtimod er det netop pointen hos Mukařovský, at den æstetiske norm ændrer sig over tid og divergerer befolkningsgrupper imellem. Der er derfor ikke tale om evigtgyldige normer eller en form for æstetisk universalitet. Mukařovskýs forståelse af den æstetiske norm og det kollektive subjekt peger mere i retning af det tolkningsfællesskab som den amerikanske litteraturteoretiker Stanley Fish (Fish, 1980) er ophavsmand til eller den franske sociolog Pierre Bourdieus idé om livsstile (Bourdieu, 1995). Hos alle tre nævnte er der tale om, at den æstetiske dom også fungerer som en form for demarkering imellem forskellige befolkningsgrupper. Ligeledes er det hos Mukařovský væsentligt, at der er tale om et handlende subjekt. Den æstetiske oplevelse finder sted som et resultat af en interaktion mellem subjektet og verden.

¹⁹ Den historiske avantgarde, fx dadaismen og futurismen, er glimrende eksempler på dette.

3.6.3 Æstetisk værdi

At der er forskel i den æstetiske norm i forskellige grupper, er ikke overraskende. Til gengæld er det interessant at se på, hvordan det samme værk kan fungere som et æstetisk værdifuldt objekt i forskellige sociale miljøer, der som udgangspunkt har forskellige værdier. I *Aesthetic Function, Norm and Value as Social Facts* søger Mukařovský derfor efter svar på spørgsmålet: Er det muligt at fastlægge en objektiv og valid æstetisk værdi? Faktisk fremkommer han med en målestok, som dog kræver en uddybning:

We can therefore say that the degree of independent value of an artistic artifact will be greater to the degree that the bundle of extra-aesthetic values which it attracts is greater, and to the degree that it is able to intensify the dynamism of their mutual connection (Mukařovský, 1970, p. 91).

Det er således størrelsen af udenomsæstetiske værdier, og hvorvidt disse værdier er i dynamisk spil i forhold til hinanden, som er afgørende for, i hvor høj grad et kunstnerisk værk har æstetisk værdi. Men hvad mener Mukařovský med udenomsæstetiske værdier? Ethvert værk er mættet med værdi, siger han. Alt fra materiale over genrer til tematik indeholder værdier. Dog skelner han mellem det æstetiske og det udenomsæstetiske og peger på udenomsæstetiske værdier som de værdier i et værk, der ikke er rent æstetiske. Alle komponenter i et værk, fx materialer, linjer og farver i et maleri, rummer værdier som eventuelt virker kontradiktoriske i forhold til hinanden. Ikke desto mindre udgør de udenomsæstetiske værdier i et værk en enhed, men der er tale om en dynamisk enhed, netop fordi de kan virke modsatrettede (Inden for det realistiske maleri finder vi fx et modsætningsforhold i franskmanden Gustave Courbets monumentale skildring af de lavere klasser). Men uanset modsætning og spænding mellem værkets udenomsæstetiske værdier ødelægges værkets enhed ikke. Dette skyldes, at værkets enhed ikke opstår som en mekanisk sammenlægning af de forskellige værdier, men præsenteres for beskueren som en udfordring, der kan imødekommes gennem den komplekse proces, som modtagelsen udgør (Mukařovský, 1970, p. 85).

Mukařovský ender med at konkludere, at et værk er netop det – en samling af udenomsæstetiske værdier, som indgår i en dynamisk relation til hinanden. At den æstetiske værdi er dominerende i et værk, betyder altså ikke, at den æstetiske værdi er de andre værdier overlegen. Snarere handler det om værkets relation til virkeligheden:

The influence of aesthetic value is not that it swallows up and represses all remaining values, but that it releases every one of them from direct contact with a corresponding life-value (Mukařovský, 1970, p. 89).

Den sværm af værdier, som rummes i et værk, løsrives fra deres relation til en livspraksis, og netop denne løsrivelse giver plads til beskuerens egne værdier og erfaringer. Det er altså denne sværm af forbundne, men også modsatrettede værdier, som møder subjektet i omgangen med et æstetisk objekt. Dette møde er ikke et roligt og idyllisk møde, pointerer Mukařovský. Nej, det er et møde præget af spænding, variation og kompleksitet, som opstår mellem værkets udenomsæstetiske værdier og de værdier, som subjektet bringer med sig fra sin livspraksis.

Hvilket bringer os tilbage til Mukařovskýs definition af æstetisk værdi. Jo flere udenomsæstetiske værdier og jo større dynamik værker rummer, jo større æstetisk værdi. Andetsteds påpeger Mukařovský, at jo større grad af semantisk kapacitet et værk besidder, jo bedre kan det fungere inden for meget forskellige sociale miljøer (Mukařovský, 1977, p. 66). Æstetisk værdi i Mukařovskýs optik handler således ikke om harmoni i form af den højeste form for perfektion. Snarere er der tale om spænding, om noget dynamisk, om et problem, som møder betragteren i mødet med værket. Et meget sammensat værk har kapaciteten til at berøre de dybeste lag og de mest varierede aspekter af subjektets mentale liv. Hvad er da det modsatte af et værk med æstetisk værdi? Det er værker, som ikke skaber spænding. Værker, hvis værdier er overensstemmende med de livsværdier, som er herskende i kollektivet, er alene at betragte som køn kitsch (Mukařovský, 1970, p. 93). Mukařovský kommer ikke nærmere en anvisning på, hvordan man kan operationalisere hans værdidefinition, men peger afsluttende på, at det er modtagerens opgave at overkomme spændingen i et værk, og at den denne kan overkommes på uendelig mange måder.

3.6.4 Funktionsbegrebet

Et af de centrale begreber hos Pragerskolen i almindelighed og hos Mukařovský i særdeleshed er funktionsbegrebet. Mukařovský opdeler sit funktionsbegreb i fire overordnede funktioner, hhv. den *praktiske*, den *symbolske*, den *teoretiske* og den *æstetiske* funktion. Af de fire funktioner er han særlig interesseret i den æstetiske funktion, som han afsøger, indkredser, og forklarer i *Aesthetic Function, Norm and Value as Social*

Facts, 1936 og i de to samlinger *The Word and Verbal Art*, 1977 og *Structure, Sign and Function*, 1977, der rummer essays og artikler skrevet i årene 1933 til 1946.

I *Aesthetic Function, Norm and Value as Social Facts* indleder Mukařovský med at pointere, at den æstetiske funktion optager en væsentlig plads i individers liv og i samfundet som et hele. Almindeligvis vil vi formode, at subjektet tildeler den æstetiske funktion til en bestemt type objekter, nemlig kunstværker. Men Mukařovský fremhæver, subjektet potentielt kan tildele æstetisk funktion til ethvert objekt og enhver hændelse. Det er en pointe hos Mukařovský, at grænsen mellem det æstetiske og det udenomsæstetiske (extra-aesthetic, fx kunsthåndværk, dvs. ting som ud over en æstetisk funktion har en praktisk funktion) er flydende, og at den æstetiske funktion godt kan tildeles andre objekter end kunstværker (jf. figur 3.1).

There are no objects or actions which, by virtue of their essence or organization would, regardless of time, place or the person evaluating them, possess an aesthetic function or others which, again by their very nature, would be necessarily immune to the aesthetic function (Mukařovský, 1970, p. 1).

På dette punkt deler Mukařovský standpunkt med såvel Baumgarten, Kant, Shusterman og andre som ikke forbinder det æstetiske eksklusivt med kunsten. Distinktionen mellem kunst og ikke-kunst knytter altså ikke an til tilstedeværelsen af en æstetisk funktion, men til hvorvidt den æstetiske funktion er dominerende, men megen kunst vil ikke desto mindre befinde sig i en grænseposition. Det gælder fx litteratur, der både har en æstetisk og kommunikativ funktion. Bemærk endvidere, at det er subjektets omgang med tingene, som er afgørende. Hvis jeg bruger en bog til at slå nogen oven i hovedet med, tildelel jeg den ikke en æstetisk funktion, men en særdeles praktisk funktion. Hvorvidt noget er kunst, beror altså på, hvorvidt subjektet tildeler et givet objekt æstetisk funktion gennem sin handling.

Ifølge Mukařovský knytter funktionsbegrebet an til alle mulige subjekt-objekt interaktioner, altså alle mulige handlinger som subjektet foretager sig i forhold til objekter, tekster, hændelser etc. Mukařovský understreger, at funktioner derfor altid må undersøges fra subjektets synsvinkel. Dette betyder, at funktionen må forstås ud fra subjektets perspektiv og ikke ud fra egenskaber ved objektet. Forklaringen på denne sondring er, at

Mukařovský mener, at enhver menneskelig handling har adskillige samtidige årsager, som ikke kan differentieres. Mennesket er ikke mono-funktionelt, men polyfunktionelt. Derfor vil forskellige handlinger kunne være i spil samtidigt og lappe ind over hinanden.

No sphere of human action or human creation is limited to a single function. There is always a greater number of functions, and there is always tensions, variances, and balancing among them. The functions of a permanent creation can change in the course of time. We began, then, with a consideration of the aesthetic function outside of art, and we quickly reached a conclusion pertaining to functions in general. It can be formulated as the basic polyfunctionality of human activity and the basic omnipresence of functions (Mukařovský, 1977, p. 37).

Hvad er en funktion set fra subjektets synspunkt, spørger Mukařovský? Han definerer en funktion således: "A function is the mode of a subject's self-realization vis-à-vis the external world" (Mukařovský, 1977, p. 40). En funktion er således den måde, som subjektet agerer på (selv-realisering) i forhold til den ydre verden. Dette kræver en uddybning. Mukařovský understreger, at han bevidst anvender termen "selv-realisering" frem for "effekt på verden", idet ikke alle funktioner nødvendigvis har en forandrende effekt på virkeligheden. Hermed menes, at et menneske kan realisere sig selv i forhold til verden *enten direkte eller gennem en anden virkelighed*. Mukařovský giver et eksempel med en mand, der tænder et bål. Når manden knækker grene og tænder dem, handler han direkte i forhold til virkeligheden, dvs. han reorganiserer den til sin egen fordel. Stikker han derimod en kniv i et fotografi af sin fjende med hensigten at såre personen, som fotografiet repræsenterer, handler han indirekte i forhold til virkeligheden. I det første eksempel er der tale om en direkte umiddelbar funktion, i det sidste er der tale om en medieret semiotisk funktion. At en funktion er semiotisk betyder, at virkeligheden optræder i form af et tegn.

Ifølge Mukařovský eksisterer der kun disse to overordnede måder for subjektet at handle på i forhold til virkeligheden. Men disse to typer funktioner – de direkte og de medierede handlinger – kan yderligere opdeles i henhold til subjekt-objekt relationen. Selvrealisering udgår altid fra subjektet og retter sig mod objektet. Men i forskellige funktioner kan der være tale om, at enten subjektet eller objektet er dominerende. Mukařovský

ender således op med en funktionstypologi, der er organiseret efter på den ene side en direkte umiddelbar eller en semiotisk medieret relation til virkeligheden og på den anden side efter hierarkiet mellem subjekt og objekt. Forenklet kan de fire grundfunktioner opstilles således:

FUNKTIONSTYPE	DIREKTE UMIDDELBAR	SEMIOTISK MEDIERET
DOMINERENDE KOMPONENT		
Objekt	Praktisk	Symbolsk
Subjekt	Teoretisk	Æstetisk

Figur 3.2 Mukařovskýs funktionstypologi (Steiner, 1977)

Ved den *praktiske funktion* agerer subjektet direkte i forhold til virkeligheden med det formål at ændre den. Et menneske, der anvender et redskab eller et stykke værktøj, er et eksempel på en sådan praktisk handling. Ved den praktiske funktion er det således objektet, der indtager den dominerende position.

Ved den *teoretiske funktion* agerer subjektet ligeledes direkte i forhold til virkeligheden, men indtager den dominerende position i interaktionen. Mukařovský omtaler også denne funktion som en teoretisk kognitiv funktion, hvormed han peger på, at subjektets interaktion med virkeligheden foregår i subjektets bevidsthed. Målet er en projektion af virkeligheden ind i subjektets bevidsthed. Der er altså tale om en funktion, som influerer på subjektets bevidsthed og opfattelse af virkeligheden, men som efterlader virkeligheden selv uberørt af den teoretiske funktion.

Ved den *symbolske funktion* agerer subjektet i forhold til virkeligheden i en semiotisk, dvs. medieret form. Noget har en symbolsk funktion for subjektet, hvis det opfattes som et tegn for noget andet. Mukařovský nævner både metaforer og allegorier som symbolske tegn. Et eksempel på virkeligheden repræsenteret gennem et tegn kan være Dannebrog. Subjektet forholder sig til objektet, flaget, men tillægger det de konnotationer, der

knytter sig til Dannebrog som symbol (Danmark, nationalitet, fædreland, danskhed etc.).

Endelig er der den *æstetiske funktion*, hvor subjektet er i forgrunden og relationen til virkeligheden er medieret. Her er der igen tale om, at virkeligheden optræder i form af et semiotisk tegn, som fordrer tolkning. Men i modsætning til det symbolske tegn, påvirker det æstetiske tegn ikke virkeligheden, men reflekterer i sig selv virkeligheden som et hele. Det typiske eksempel på objekter, der har en æstetisk funktion for subjektet, er almindeligvis kunstværker, men en af Mukařovskýs pointer er, som allerede antydet, at alt potentielt kan have en æstetisk funktion. Forståelsen af den æstetiske funktion er tæt knyttet til Mukařovskýs tegnbegreb, som netop blev til i forbindelse med hans receptionsteori. At noget har en æstetiske funktion for subjektet betyder, at objektet opfattes som et tegn og ikke som en konkret henvisning til virkeligheden. Det æstetiske tegn henleder opmærksomheden på sig selv, og at tale om virkeligheden i forhold til et æstetisk tegn, giver ingen mening, mener Mukařovský (Mukařovský, 1977, p. 46). Den manglende forbindelse med en konkret virkelighed åbner til gengæld, som vi har set, for at subjektet kan indlæse sine egne erfaringer og associationer i objektet.

Det er tydeligt, at såvel Mukařovskýs tegnteori som hans receptionsteori er forbundet og indvævet i hans opfattelse af den æstetiske funktion og det æstetiske tegn. Man kan med andre ord ikke få den fulde forståelse af det ene uden at have kendskab til det andet. Konkluderende kan man sige, at det særligt interessante ved den æstetiske funktion er kombinationen af, at den er semiotisk baseret samtidig med, at subjektet er dominerende. Denne kombination gør den æstetiske funktion til et erkendelsesrum, en relation mellem subjektet og objektet, som er med til at ændre begge. Hvis mennesket alene fungerede med den praktiske funktion, ville det ifølge Mukařovský lede til automatisering. Mennesker er nødt til at gå til verden fra nye vinkler, blive ved med at opdage nye sider og steder. Den æstetiske funktion kan derved hjælpe til at bevare en position som fremmed over for verden, at gøre det muligt at komme til ukendte steder med frisk opmærksomhed, at forblive en person som konstant er opmærksom på sig selv, fordi man projicerer sig selv ind i virkeligheden og måler den med sig selv (Mukařovský, 1977, p. 22).

Mukařovskýs overordnede funktionsbegreb og ideen med, at måden vi anvender eller forholder os til et givet objekt, påvirker vores syn på objektet, er klar og tilgængelig. Til

gengæld synes hans funktionstypologi at bære præg af en vis uigennemsigthed. Mukařovský henviser i sine skrifter til en lang række forskellige funktioner (kommunikativ, moralsk, religiøs, etisk, politisk), men mener at kunne indordne dem under disse fire funktionstyper. Dermed også være sagt, at der vil være eksempler på funktioner, som kan være vanskelige at placere entydigt. Selv kalder han sin funktionstypologi for ”et forsøg” (Mukařovský, 1977, p. 48). Ligeledes er det væsentligt at gentage Mukařovskýs pointe om, at der altid vil være flere forskellige funktioner i spil på samme tid i en lang række fænomener og objekter, som subjektet agerer i forhold til. Funktionsbegrebet handler altså ikke om at lokalisere én bestemt funktion i én bestemt subjekt-objekt-relation jf. Mukařovskýs opfattelse af subjektet som polyfunktionelt. Snarere handler det om at undersøge den rolle, de forskellige funktioner spiller hos subjektet i omgangen med tingene.

3.6.5 Polyfunktionalitet og sprog

Menneskets grad af polyfunktionalitet er et væsentligt aspekt ved Mukařovskýs funktionsbegreb, og derfor værd at se nærmere på. Om de forskellige funktioners samtidige tilstedeværelse i et givet objekt siger Mukařovský:

As a rule, several functions are not only potentially but actually present in an act or creation, and among them there may be some which the agent or creator did not think of or did not even desire. No sphere of human action or human creation is limited to a single function. There are always a greater number of functions, and there are tensions, variations, and balancing among them (Mukařovský, 1977, p. 37).

Tilstedeværelsen af de forskellige funktioner og deres dominans i forhold til hinanden er således afhængige af subjektets omgang med tingene, og af det blik som kastes på dem. Objekter som fx tøj og mad kan samtidigt have både en æstetisk, en symbolsk og en praktisk funktion for subjektet. Alle genstande har altså potentielt mange forskellige funktioner. Ligeledes kan de funktioner, som et objekt tildeles, ændres i forhold til en historisk, geografisk eller social kontekst. Grænserne for, hvad vi fx opfatter som æstetisk, er således ikke betinget af egenskaber ved objektet, men forandres over tid og i forhold til forskellige grupper. Mukařovský nævner, at mange fænomeners dominerende funktion ændres over tid, fx i forbindelse med ritualer, bygninger eller klædedragter, hvis religiøse og symbolske funktion erstattes af en æstetisk og i mange tilfælde beva-

rende funktion. Selv ikke objekter, der er skabt med henblik på at besidde en æstetisk funktion, har den æstetiske funktion som eviggyldig egenskab. Den æstetiske funktion (og andre funktioner) er med andre ord en dynamisk størrelse, som forandres over tid, og som i høj grad er defineret af det sociale fællesskab.

Polyfunktionalitetens betydning forøges yderligere, når talen falder på sprog og litteratur. Sproget består af tegn, som i sig selv rummer mange betydningslag. Ligeledes er sproget kendetegnet ved at have mange og forskelligartede funktioner. Litteraturteoretiker Karen Gammelgaard formulerer det således:

Udtrykt metaforisk er sproget ikke et redskab lavet med én bestemt anvendelse for øje, som f.eks. en hammer, men er snarere et instrument der kan bruges til at 'spille' hyggesnak, huskesedler, lærebøger, børnerim, madopskrifter, salmer, lovsamlinger, romaner – og så videre og så videre (Gammelgaard, 2003, p. 31).

Sprogets egenskab som polyfunktionel er netop årsagen til, at vi som læsere kan læse samme tekst på meget forskellige måder (jf. receptionsteori). Jofrid Karner Smidt påpeger endvidere, at funktionsmodellen anvendt på sproglige fænomener splitter tegnområdet i to, nemlig på den ene side instrumentelle tegn (den praktiske og teoretiske funktion) og tegnobjekter (de semiotiske funktioner). ”Ordet er et instrument i den teoretiske funksjon, men en del av et objekt i den estetiske funksjon. Men ordet i seg selv bærer samtidig i seg alle funksjonsmuligheder”(Karner Smidt, 2002, p. 28).

Dog understreger Mukařovský, at denne tvedeling kun er tilsyneladende. De egenskaber, som forener tegn, tillader ikke for alvor en sådan opdeling. Mukařovský berører her noget meget centralt ved tegn og sprog, som er vedkommende i en diskussion af læseoplevelser. Sproget eksisterer før skriften, og sproget tages i anvendelse i utrolig mange sammenhænge uden for litteraturen og læsningens verden. Således anvender vi de samme ord og begreber i det, som han kalder poetisk sprog og i non-poetisk sprog. Et

ord har aldrig blot en praktisk funktion²⁰. Dog uddyber han den forskel, han finder mellem tegnet som instrument og tegnet som tegnobjekt ved at henvise til funktionsbegrebnes egenskab som hhv. direkte og semiotiske funktioner. I de direkte funktioner er opmærksomheden rettet mod virkeligheden uden for tegnet, mens den i den æstetiske funktion er rettet mod tegnet selv, der i sig reflekterer virkeligheden som et hele (Mukařovský, 1977, p. 46).

3.6.6 Funktionalitet og læsning

Mukařovskýs funktionsbegreb yder som sagt et frugtbart supplement til forståelsen af forskellige måder at anskue og anvende objekter på. Men hvorledes kan vi forstå det mere konkret i forhold til læsning? Mukařovský selv anvender ikke begreberne på tekstniveau, som det skal forsøges her for at diskutere funktionsbegrebets anvendelsesmuligheder i forbindelse med en undersøgelse af læseoplevelser. Dog er det værd at gentage, at Mukařovskýs begrebsapparat er formuleret som en overordnet æstetik, der i princippet dækker alle aspekter af menneskets handlinger i forhold til objekter og hændelser. En konkretisering af funktionsbegrebet i forhold til en konkret læsesituation indebærer derfor en høj grad af tolkning og må forstås i forhold til såvel sprogets flertydighed som læsningens polyfunktionalitet.

Som der allerede er blevet nævnt, er en bog kendetegnet ved dels at være et objekt, og dels at være en sproglig tekst. Når vi taler om forskellige funktioner i forhold til læsning, må vi være opmærksomme på denne skelnen. Hvis jeg anvender en bog som dørstopper, er der tale om en praktisk funktion, men der er også tale om at anvende bogen som objekt og ikke som tekst. I det følgende er det hovedsageligt bogen i betydning *tekst*, der vil blive anvendt. Hvordan kan vi forstå praktisk, teoretisk, symbolsk og æstetisk funktion i forhold til læsning?

²⁰ Denne egenskab ved sproget fremholdes ligeledes af John Dewey: "The art of literature thus works with loaded dice; its material is charged with meanings they have absorbed through immemorial time" (Dewey, 2005, p. 249).

3.6.6.1 Praktisk funktionslæsning

At læse en tekst med en praktisk funktion kan forstås som en læsning, der har et praktisk sigte – fx at finde informationer om noget konkret. En sådan type læsning kan der være tale om, når man læser en manual eller en guidebog over en europæisk storby, eller man læser en kokebog med det formål at finde en opskrift på stuvet hvidkål. Men er det alene denne betydning, der kan tolkes ud af den praktiske funktion? Man skal huske på, at Mukařovský henregner den praktiske funktion til de instrumentelle tegn og at denne funktion er direkte rettet mod virkeligheden. Det er en funktion, som orienterer sig ud mod virkeligheden og som har objektet i den dominerende position. Det er ikke en funktion, som forandrer subjektets bevidsthed eller som er medieret. Kunne man i den praktiske funktion forestille sig læsning, som ikke involverer læseren følelsesmæssigt, en form for ”ydre” læsning? Eller er det snarere en læsning, som ikke påvirker i betydningen forandrer læseren? Dog synes det vanskeligt at forestille sig en sådan læsning, ikke mindst i lyset af læsningen som en modtagelsesproces, der veksler mellem intentionalitet og ikke-intentionalitet. Men hvad hvis der er tale om et møde mellem en læser og en tekst uden ikke-intentionalitet? Hvis der ikke er noget der udfordrer læseren, ikke er noget, der fordrer, at vi som læsere trækker på egne erfaringer? Altså en læsning, som ikke efterlader sig andre spor end den tid, der er gået? Allerede her bliver det tydeligt, at skal der være tale om en praktisk funktion i denne betydning, beror det på treenigheden mellem læser, tekst og læsesituation. Det er ikke teksten, der er afgørende, men derimod relationen mellem læseren og teksten og den attitude læseren anlagger på teksten.

3.6.6.2 Teoretisk funktionslæsning

Den teoretiske funktion benævnes også den kognitive funktion. Denne funktion handler dels om etablere mening i det læste. Sådan set kan der ikke eksistere en læsning, som ikke også har en kognitiv funktion. Men meningsskabelse må forstås på et andet niveau. Som nævnt indtager subjektet den dominerende position i denne funktion, og den påvirkning, som pågår, sker i subjektets bevidsthed. En teoretisk kognitiv funktionslæsning kan derfor gå i retning af en læsning, hvor læseren lærer noget nyt, udvider sin horisont eller i større eller mindre grad forandrer sit syn på sig selv og verden.

3.6.6.3 Symbolsk funktionslæsning

Tekster som spiller en symbolsk funktion for subjektet kan være litterære fænomener som fx fædrelandssange. Imidlertid kan den symbolske funktion yderligere gå i retning af det man kan kalde en socialsymbolsk funktion, hvor læsningen ikke kun spiller en symbolsk rolle på nationalt plan, men også på gruppe- og individplan. Hermed menes læsning, som spiller en rolle i forhold til positionering og distancering fra andre grupper af læsere. Der er altså tale om en symbolsk funktionslæsning, når læseren gennem sit valg af genrer og titler, mere eller mindre bevidst, signalerer tilhørsforhold til en særlig gruppe af læsere. Genrer og forfatterskaber vælges til og fra, som et led i en identitetsdannelse. Tydelige eksempler kan være ikonografiske værker som fx Herman Hesses *Steppeulven* eller Hunter S. Thomsens *Frygt og lede i Las Vegas*, som var med til at signalere antiautoritær ungdom og oprør. I denne funktion har bogen som objekt også stor betydning. Det er ikke lige meget, hvilke bøger vi har liggende udstillet på sofabordet eller tager frem og læser i toget. Her kan en bogs signalværdi også spille en stor rolle.

3.6.6.4 Æstetisk funktionslæsning

At læse en tekst med en æstetisk funktion handler især om en læsning, der er særlig orienteret mod tekstens formmæssige, stilistiske, sproglige og kompositoriske elementer. Dog mener jeg, at denne fastlæggelse af den æstetiske funktion er for snæver. I forbindelse med den æstetiske funktion skal man huske på, at der er tale om en semiotisk medieret funktion, hvor subjektet indtager den dominerende funktion. Ligeledes skal der erindres om Mukařovskýs udlægning af det æstetiske tegn som en helhed, der henviser til sig selv, men som også åbner værket mod læserens indre virkeligheder. Der er altså ikke alene tale om en læsning, hvor læseren nyder tekstens formmæssige karakter, men også en læsning, som åbner for en større grad af påvirkning. I forhold til den æstetiske funktion er det både bogen som objekt, den rene æstetiske nydelse med layout og form, bogen som tekst, og nydelsen ved sprog, samt den erfaring og erkendelse som læsningen bidrager til, der er i spil.

Her bliver det væsentligt at understrege, at den æstetiske funktion og den æstetiske oplevelse ikke er ét og det samme. Den æstetiske oplevelse er mere end blot æstetisk funktion, idet funktionen knytter an til subjektets omgang med objektet, til subjektets attitude over for objektet. Den æstetiske oplevelse er det, der opstår i mødet mellem subjektet og objektet. Den æstetiske oplevelse kan opstå hvor som helst, også i forbindelse med

objekter, der ikke har en bevidst dominerende æstetisk funktion for subjektet. Ikke desto mindre vil de to være forbundne, sådan at forstå at den æstetiske funktion er med til at etablere et rum, hvori den æstetiske oplevelse kan udfolde sig.

Forsøget med at anvende funktionsbegrebet direkte i forbindelse med læsning viser med al tydelighed, at en sådan opdeling skal tages med forbehold. Læsning er en polyfunktionel aktivitet, og al læsning vil derfor kunne placeres i mere end én kategori. For at vende tilbage til eksemplet med kogebogen og den stuede hvidkål kan man forestille sig alle fire funktioner i spil: den praktiske funktion handler om at finde en opskrift, den teoretiske funktion handler om at lære noget (om mad, ernæring etc.), den symbolske funktion kan handle om den signalværdi, der ligger i at lave mad ud fra en særlig kogebog (gammeldags, moderne, økologisk etc.), mens den æstetiske funktion kan handle om bogens udformning, dens layout og dens sproglige beskrivelse af kål. En så stringent analyse som overstående kan der sjældent være tale om i praksis, men ikke desto mindre kan funktionsbegrebet hjælpe til en større forståelse af forskellige læsemåder. Læsere læser med forskellige formål, med forskellige attituder, med forskellige funktioner, og alt efter hvilken læsefunktion der anvendes, påvirker det læseoplevelsen. Ligeledes viser forsøget, at der er tale om et oplæg, der kunne trænge til en empirisk afprøvning. I og med funktionen etableres i relation til det perciperende subjekt, må læsefunktionen ses i forbindelse med konkrete ytringer fra læsere.

3.7 Diskussion og definition af *den litterære æstetiske oplevelse*

Den teoretiske gennemgang og analyse af fænomenet æstetisk oplevelse viser, at de fleste teoretikere er enige om, at den æstetiske oplevelse opstår i forbindelse med den nydelse, som subjektet oplever, når det skaber en meningsfuld sammenhæng ud af en række delelementer. Alle er også enige i, at følelsen af nydelse ikke alene opstår som et resultat af en kognitiv hermeneutisk proces, men at sammenhængen kun kan opstå i kraft af en inddragelse af subjektets følelser og erfaring. Den æstetiske oplevelse er således ikke alene en ren sanseoplevelse, ikke "Erlebnis" forstået som en før-refleksiv fænomenologisk oplevelse, men også en meningsdannelsesproces, som kun kan finde sted ved hjælp af subjektets indre følelsesliv og erfaringsbank. Man kan sige, at det er Baumgartens oprindelige opfattelse af den fuldkomne erkendelse, som en kombination af forstandserkendelse og sanseerkendelse, der er på spil. Det er Erlebnis og Erfahrung i forlængelse af hinanden, som Gadamer beskriver det. I og med vi trækker på egne erfa-

ringer og aktiverer vores indre følelsesliv i forsøget på at skabe sammenhæng, vil oplevelsen sætte sig spor i form af erfaring. Ligeledes er det følelsen af helhed, som gør os i stand til at lade os opsluge i den æstetiske oplevelse. I forbindelse med læsning er det kombinationen af meningsfuld sammenhæng og aktivering af det indre følelsesliv, der tillader læseren at glemme tid og sted og lade sig opsluge af teksten.

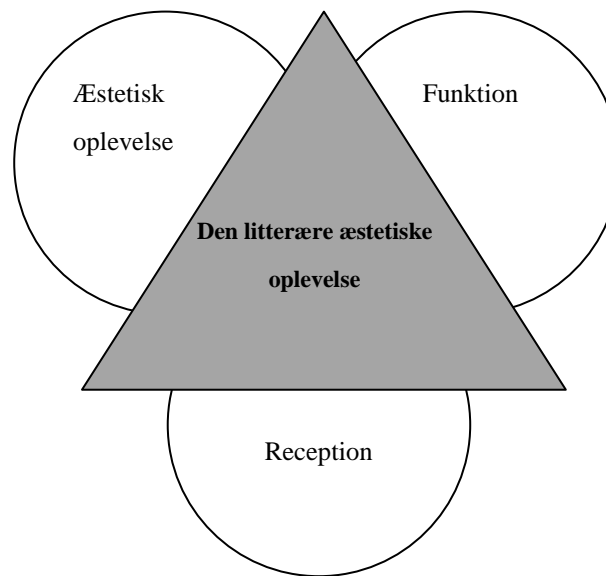
Følelsen af sammenhæng er dog ikke knyttet til kunst og kunstens domæne alene. Såvel Baumgarten, som Kant, Shusterman og Mukařovský opererer med en definition af den æstetiske oplevelse, der rækker ud over kunstens snævre område. I teorien kan den æstetiske oplevelse finde sted, hvor som helst subjektet oplever en følelse af sammenhæng. Ikke desto mindre vil det, som Thyssen påpeger, ofte være i forbindelse med komplekse genstande som fx kunstværker, at vores evne til at skabe sammenhæng bliver sat på en prøve, og derfor skaber nydelse, når det lykkes. Dette aspekt er det værd at dvæle lidt ved. Mukařovský ville være delvis enig i denne udlægning, men han ville endvidere pege på den kendsgerning, at visse objekter ændrer status fra at være æstetiske til at være objekter med andre funktioner. Det, der er afgørende hos Mukařovský, er som bekendt subjektets handlinger i forhold til virkeligheden og virkelighedens objekter. At noget har status som æstetisk objekt, skyldes ene og alene subjektets (det kollektive) omgang med tingene. Selv objekter, som er skabt med en æstetisk intention, kan miste denne status, hvis den æstetiske norm og subjektets omgang med objektet ændrer sig. Det betyder, at kompleksitetsgraden også ændrer sig. Ting, som syntes komplekse i 1600-tallet, forekommer måske enkle i dag. Thyssen er inde på det, når han pointerer, at vanen nedslider lysten. Den samme vane kan indfinde sig i forbindelse med objekter af kunstnerisk karakter. Ligeledes kan visse objekter rumme så høj grad af kompleksitet, at beskueren ikke er i stand til at skabe sammenhæng. Nydelsen afløses så af mishag. Dette ses ikke sjældent i forbindelse med samtidskunsten, der i rolle som avantgarde søger at sætte spørgsmålstegn ved kunstens og livets grænse. Som Shusterman påpeger, kan en manglende mulighed for at skabe sammenhæng i mødet med et værk betyde, at beskueren vender sig mod andre æstetiske objekter, fx populærkulturelle, for at søge den æstetiske oplevelse dér.

Også befolkningsgrupper imellem kan der findes divergerende opfattelser af kompleksitet og følgelig af nydelse. Dette forsøger Mukařovský at skabe rum for, dels gennem sit begreb om den æstetiske norm, dels gennem sit funktionsbegreb, hvor der netop sættes fokus på den multifunktionalitet, som præger menneskets omgang med verden. Mu-

kařovský henleder vores opmærksomhed på den kendsgerning, at megen kunst ikke alene har en æstetisk funktion, men sideløbende kan have andre funktioner for subjektet. Med litteraturen som eksempel har en bog som oftest både en æstetisk funktion og en praktisk eller anden funktion. Hvorvidt flere funktioner er i spil sideløbende, beror således på læseren og læserens intentioner, dvs. at samme værk kan tildeles forskellige funktioner til forskellige tider af subjektet. Hvis en person læser et skønlitterært værk som forberedelse til en rejse, fx griber en roman af den japanske forfatter Haruki Murakami før en rejse til Japan, vil vedkommende både læse bogen med en praktisk funktion for øje, men også en æstetisk. Således læses en biografi eller en kogebog sandsynligvis med en praktisk funktion, men kan ligeledes spille en æstetisk rolle for læseren. I relation til læsning vil der således ofte være tale om, at flere funktioner er i spil sideløbende. Endelig er det værd at erindre om den indledningsvis definition af litteraturen som en bred kunstform, hvor litteratur og læsning placeres i spændet mellem kunst og hverdagsliv. Litteratur er ikke (kun) kunst, men er også kommunikation, viden og underholdning. Det kan derfor være på sin plads at erindre om Shustermans opfordring til at skelne mellem æstetiske oplevelser og kunstoplevelser.

Gennemgangen af Mukařovskýs teoretiske begrebsapparat viser store sammenfald med den filosofiske æstetik, men bidrager yderligere med en indsigt i læsning, som kan anvendes til at komme nærmere en definition af den *litterære* æstetiske oplevelse. Det drejer sig dels om selve receptionen, som hos Mukařovský er knyttet til begrebsparret intentionalitet/ikke-intentionalitet, dels drejer det sig om læsningens funktion, som har betydning for subjektets attitude og dermed modtagelsen og oplevelsen af værket. Endelig har gennemgangen kastet lys over litteraturen som en særlig kunstform, der synes at besidde en større bredde og at indtage en anden position i subjektets liv end den kunst, som traditionelt har udgjort udgangspunktet for diskussioner om æstetisk oplevelse.

Den litterære æstetiske oplevelse kan derfor illustreres ved følgende model:

Figur 3.3 *Den litterære æstetiske oplevelses kendetegn*

Den teoretisk baserede definition på den litterære æstetiske oplevelse er således bestemt af både oplevelse (Erlebnis, her & nu, sensation) og erfaring (Erfahrung, spor, forandring). Den er bestemt af den funktion, som læseren mere eller mindre bevidst har med sin læsning. Ligeledes er den bestemt af selve modtagelsesprocessen, receptionen, som dels er afhængig af værket (sprog, stil, struktur, tematik) og af læseren (erfaring, association, livstilstand). Yderligere er den individuelle læseoplevelse bestemt af kollektive, sociale, kulturelle, historiske normer og værdier. Endelig må man antage, at store dele af det komplekse fænomen, som læseoplevelsen udgør, ikke er bevidst for læseren eller kun bevidstgøres i forbindelse med en spørgende interesse, der aktiverer læserens refleksion og fokus på læseoplevelsen. Alle disse mange faktorer er med til at bestemme læseoplevelsen set fra et teoretisk synspunkt.

3.8 Sammenfatning

I dette kapitel har jeg undersøgt en teoretisk funderet forståelse af læseoplevelsen. Forståelsen er forankret i æstetiske teori, og indledes med en undersøgelse af begrebet æstetisk oplevelse, dets opståen og oprindelige betydning. Siden inddrages aktuelle diskussioner om begrebets betydning og anvendelsesmuligheder repræsenteret ved blandt andre amerikaneren Richard Shusterman, som argumenterer for en tilbagevenden til æste-

tikbegrebets oprindelige brede betydning. På baggrund af gennemgangen og diskussionen af begrebet oplistes en række kendetegn ved den æstetiske oplevelse.

Under inddragelse af den tjekkiske teoretiker Jan Mukařovský suppleres forståelsen af den æstetiske oplevelse i retning af en *litterær* æstetisk oplevelse. Gennem blandt andet inddragelse af Mukařovskýs receptionsteori, som i kondenseret form optræder ved begrebsparret intentionalitet/ikke-intentionalitet åbnes en forståelse for den litterære æstetiske oplevelse som et kompleks og mangefacetteret fænomen. Ligeledes inddrages Mukařovskýs funktionsbegreb, som peger på at subjektets handlinger er afgørende for, hvorvidt objekter opfattes som æstetiske.

Kapitlets afsluttende diskussion ender ud med en definition af den litterære æstetiske oplevelse som en oplevelse af en særlig karakter, der dels er bestemt af subjektet og den sociale, kollektive og historiske kontekst som subjektet indgår i, dels af receptionen og den meningsdannende proces som udspiller sig i mødet mellem tekst og læser, og dels af funktionen og det formål som subjektet har med læsningen.

4 Den italesatte læseoplevelse – en empirisk forståelse

4.1 Indledning

Kendetegnende for afhandlingens teoretisk funderede definition af den litterære æstetiske oplevelse er, at alle aspekter ved den æstetiske oplevelse og ved læsningen og den meningsdannelse, som forbindes hermed, er indarbejdet i en altomspændende model. I dette kapitel vil jeg med udgangspunkt i de udførte interviews undersøge, hvorledes læseoplevelsen kan defineres ud fra en empirisk vinkel. Hvad kendetegner læseoplevelsen og hvordan italesættes den? Indledningsvis rummer kapitlet en introduktion til de udvælgelsesstrategier og valg, der har været styrende for udvælgelsen af informanter og interviewform, samt en introduktion til den valgte analysestrategi.

4.2 Empiri og analysestrategi

Som nævnt i indledningen har jeg valgt at benytte mig af kvalitative interviews til udførelsen af den empiriske undersøgelse. Der er blevet foretaget såvel gruppeinterviews og enkeltinterviews, hvor informanterne til de individuelle interviews er fundet i grupperne.

4.2.1 Valg af interviewform

Min forståelse af en interviewsituation er, at der er tale om et socialt møde, hvor både interviewer og informanter spiller en rolle, som er med til at styre samtalen og dermed også samtalens udkomme (Järvinen, 2005, p. 28). Jeg var mig bevidst, at måden jeg tilrettelagde interviewet på, og måden jeg stillede spørgsmål på, havde indflydelse på respondenternes svar formuleringer. Jeg valgte derfor dels at foretage *fokusgruppeinterview*, dels at foretage *enkeltinterviews* med et udvalg af medlemmerne fra fokusgrupperne.

Gruppeinterviewet har den fordel, at de forskellige deltagere ikke kun svarer på interviewerens spørgsmål, men også responderer på hinandens ytringer. Derfor havde jeg en forventning om, at samtalen kunne lede i en retning og føre til udsagn, jeg ikke på forhånd havde regnet med. Samtidig påpeger metodelitteraturen forskellige ulemper eller

problematikker ved gruppeinterviewet, som man skal være opmærksom på: dels at interviewerens har sværere ved at bevare kontrollen (Kvale, 1994, p. 108), og dels at gruppeinterviewssituationen kan have en konsensuskabende virkning på gruppens medlemmer, samt at man risikerer, at de mest dominerende holdninger kommer til at dominere interviewet (Thagaard, 2004, p. 88; Schröder et al., 2003, p. 152).

Enkeltinterviews er en situation af en anden karakter. Her er der tale om en mere intim samtale mellem informanten og interviewerens om temaer, som interviewerens ønsker at undersøge. Men situationen er ikke ligeværdig. Intervieweren sætter rammen for samtalen og er i høj grad den, som styrer samtalen. Samtidig er det vigtigt at understrege, at interviewssituationen er et kunstigt skabt socialt møde, som har til formål at bibringe interviewerens viden.

I begge grupper indledte jeg med gruppeinterviewet for efterfølgende at foretage enkeltinterviews med udvalgte medlemmer fra de to grupper. Denne strategi valgte jeg, dels fordi mit første møde med informanterne så ville være i selskab med andre. Jeg havde en formodning om, at eventuelle forbehold eller utryghed over at skulle fortælle om sine læseoplevelser til en interviewer således kunne imødegås. Dels gav det mig mulighed for at blive præsenteret for informanterne og få et om end overfladisk indblik i deres læseoplevelser inden enkeltinterviewet.

Ligeledes for at skabe en så tryk situation som mulig valgte jeg at foretage gruppeinterviewene på den lokalitet, hvor gruppen som gruppe havde tilhørssted, mens enkeltinterviewene så vidt muligt blev foretaget i informantens eget hjem. Endelig valgte jeg at arbejde med delvist strukturerede interview, der giver plads til fleksibilitet i forhold til rækkefølgen af spørgsmål og til improvisation, alt efter hvor samtalen bevæger sig hen (Thagaard, 2004, p. 88; Schröder et al, 2003, p. 87). Trods alle valg og forbehold skaber såvel gruppe- som enkeltinterviews forskellige problemstillinger i analyseprocessen.

4.2.2 Udvalgelseskriterier - metode og informanter

Følgende udvalgelseskriterier har været afgørende for mine valg af informanter:

- alder
- køn
- læsekreds/ikke-læsekreds (italessættelse)

- studerende/ikke-studerende (refleksion)
- etableret kollektiv/individer

De valgte udvælgelseskriterier udspringer dels af mine studier af eksisterende læseundersøgelser og dels af min forståelse af læseprocesser og læseoplevelser (jf. kap. 1). Denne er som nævnt funderet i en receptionsteoretisk forståelse, hvor læsningen og meningsdannelsen finder sted som et resultat af mødet mellem en tekst og en læser. Den er også præget af min forståelse af læseoplevelser som noget, der alene kan videregives i form af en verbalisering foretaget af læseren selv. I afhandlingens empiriske del er det således ikke læseoplevelsen som helhed, jeg undersøger, men derimod læserens italesættelse af læseoplevelsen. Ikke desto mindre fremkommer der ved den efterfølgende analyse af det empiriske materiale elementer ved læseoplevelsen, som er mere eller mindre usynlige for læseren selv. En skarp skelnen kan altså ikke opretholdes i praksis.

Eksisterende læseundersøgelser, der blev gennemgået i kapitel 2, peger på, at variabler såsom uddannelsesniveau, køn, alder, urbaniseringsgrad og livsstilstype har indflydelse på befolkningens læsning. Imidlertid er der forskel på, hvilke variabler der er centrale alt efter, hvilken erkendelsesinteresse, der ligger til grund for den enkelte undersøgelse. Undersøgelser med fokus på læseintensitet, dvs. hvor meget og hvor ofte folk læser, peger på uddannelsesniveau og køn som væsentlige faktorer. Sådan konkluderes der såvel i undersøgelser af ældre dato, fx den omfattende svenske undersøgelse fra 1972 *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen* (Björk, K. et al., 1972), som i nyere undersøgelser såsom *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004* (Bille et al., 2005). I en undersøgelse, hvor der i stedet fokuseres på læsernes valg af genrer og læsemotivation, er køn og alder væsentlige faktorer. Flere undersøgelser, blandt andet den danske undersøgelse *Læsningens former* fra 1993 (Berntsen & Folke Larsen, 1993), viser fx forskelle i mænds og kvinders læsning, hvad angår både valg af genrer og læseudbytte.

Eftersom jeg er særlig interesseret i læsernes læseoplevelser og mindre i hvor meget og hvad de læser, synes især køn og alder at være væsentlige faktorer i forhold til udvælgelse af informanter. En variation i køn kan belyse forskelle i smag og motivation, mens variation i informanternes alder er hensigtsmæssig til at belyse eventuelle forskelle i italesættelsen af læseoplevelserne. Med udgangspunkt i det senmoderne samfund og det skred i grænserne mellem fin- og massekultur, som almindeligvis forbindes hermed, kan man have en formodning om, at der er forskelle i måden forskellige generationer italesætter deres læseoplevelse (se fx Karner Smidt, 2002).

Mit fokus på italesættelse kalder dog på yderligere udvælgelseskriterier. Læsning er en individuel beskæftigelse, både konkret i form af, at man læser en bog alene og inde i sig selv, men også derved, at den meningsdannelse som pågår undervejs i læsningen er præget af den individuelle læser og dennes baggrund, erfaring, stemning etc. Mange læseoplevelser bliver formentlig sjældent italesat og videreformidlet til andre, men lejrer sig i læseren som en tavs subjektiv erfaring. At iværksætte en interviewsituation, hvor italesættelsen er i centrum, kan derfor fremstå som en både ny og muligvis akavet situation for læseren.

Min fokusering på italesættelse sætter ligeledes fokus på læsernes evne til at reflektere over egen læsning. Almindeligvis forbinder man evnen til refleksion og verbalisering af refleksioner og meningsprocesser med et vist uddannelsesniveau. Informanternes uddannelsesniveau og hvorvidt de er vant til at tale om deres læseoplevelser, synes således også at være væsentlige faktorer i en undersøgelse af læseoplevelser. De to sidstnævnte faktorer er ikke nødvendigvis forbundne. At en læser har gennemgået et uddannelsesforløb betyder ikke nødvendigvis, at vedkommende er vant til at tale om sine læseoplevelser. Men vedkommende er i større eller mindre grad trænet i at reflektere over fx brug af medier og sætte ord på sine refleksioner.

Medlemmer af en læsekreds er derimod vant til at italesætte deres læseoplevelser, uden at der dermed nødvendigvis er tale om folk med en højere uddannelse. For at kunne undersøge forskellige indgange til verbaliseringen af læseoplevelser har jeg derfor valgt mine informanter ud fra to forskellige grupper: dels en læsekreds og dels en gruppe studerende fra en højere læreranstalt. Læsekredsen repræsenterer informanter i en moden alder, og som er vant til at italesætte deres læseoplevelser, mens de studerende repræsenterer såvel en yngre generation som informanter med et vist uddannelsesniveau. En sidegevinst ved dette valg er, at jeg får én gruppe, som har en fælles litterær reference-ramme og fremstår som en forholdsvis homogen gruppe (Lund, 2006, p. 112), mens den anden gruppe er sammensat til lejligheden og fremstår forholdsvis uhomogen. Denne forskel mellem de to valgte grupper tillader mig således at stille spørgsmål til normdannelse og konsensusskabelse i sociale grupperinger.

4.2.3 Præsentation af informanter og interviewsituation

De to udvalgte grupper er:

- 1) En læsekreds på Frederiksberg Bibliotek
- 2) Studerende på Danmarks Biblioteksskole

Læsekredsen på Frederiksberg Bibliotek består af otte kvinder mellem 59 og 68 år. Læsekredsen mødes på Frederiksberg Hovedbibliotek en gang om måneden for at diskutere bøger, hovedsageligt romaner. Kvinderne er alle bosiddende på Frederiksberg og har alle forladt arbejdsmarkedet. Kvinderne har typisk korte eller mellemlange uddannelser (kontoruddannet, seminarieuddannet). Der er tale om en etableret gruppe med en vis grad af homogenitet, hvor tilhørsforholdet for nogles vedkommende går ti år tilbage. Gruppens medlemmer kender således hinanden godt, både som diskussionspartnere og som læsere. Ligeledes bærer gruppen præg af at have en omfattende fælles litterær referenceramme, hvilket viste sig ikke at være uvæsentligt i relation til gruppeinterviews om læseoplevelser.

Til gruppeinterviewet var syv af de otte medlemmer tilstede. Undervejs kom også gruppens kontaktperson på biblioteket og lyttede med, med deltog ikke i interviewet. Interviewet blev holdt på biblioteket i umiddelbar forlængelse af gruppens månedlige møde. Interviewet tog derfor udgangspunkt i den bog, som læsekredsen havde læst til den bestemte dag. Forud for interviewet havde jeg selv læst bogen og var til stede under deres diskussion, dog uden at blande mig i samtalen. I selve interviewsituationen tilstræbte jeg en hyggelig og uformel stemning med servering af kaffe og kage og søgte ikke at indtage en neutral lyttende rolle, men smed så at sige mig selv i puljen som læser. Interviewet med læsekredsen varede 49 minutter og 50 sekunder.

Jeg valgte en læsekreds som en af mine fokusgrupper, fordi jeg havde en formodning om, at medlemmer af en læsekreds er vant til at italesætte deres læseoplevelser, og at de derfor ikke i første omgang ville være afvisende overfor mine spørgsmål. Ligeledes valgte jeg først at mødes med dem i gruppen, og siden lave individuelle interviews med dem fra gruppen, der var interesserede. Derved blev jeg introduceret til gruppen i en sammenhæng, hvor medlemmerne var på hjemmebane, og jeg var det fremmede element, hvilket kunne formodes at minimere den indflydelse min tilstedeværelse måtte have på dem som informanter.

Ud af de syv kvinder indvilligede tre i at stille op til individuelle interviews. Udvalget foregik således vilkårligt og var alene baseret på frivillighed. To af de tre foretrak, at interviewet fandt sted på biblioteket, frem for i deres hjem. Alle interviewene blev digitalt optaget og siden transskriberet i fuld længde (se eksempel, bilag 4). De kvinder, som stillede op til enkeltinterview indvilligede endvidere at udfylde et kort spørgeark om deres alder, uddannelse og forældres beskæftigelse.

De studerende fra Danmarks Biblioteksskole bestod af fire kvinder og fire mænd mellem 27 og 44 år. Gruppen bestod af de studerende, som havde sagt ja til at deltage foranlediget af en indkaldelse på skolens studienet. Ud af de ti personer, som meldte sig, mødte otte op til gruppeinterviewet. Gruppen repræsenterede alle niveauer på uddannelsen. Da der blandt dem, der i første omgang meldte sig, ikke var nogle mænd, valgte jeg at lave en ny indkaldelse med særlig fokus på mandlige læsere. Dette for at undersøge om de kønsbestemte forskelle, som traditionelle læseundersøgelser påviser, også er til stede i forhold til verbalisering af læseoplevelser.

Gruppeinterviewet foregik på skolen i et undervisningslokale. I modsætning til læsekredsen havde gruppens medlemmer intet eller kun lidt forhåndskendskab til hinanden og ingen fælles referenceramme i form af et læsefællesskab. I stedet var gruppen tilfældigt sammensat på tværs af alder og årgang, og alene på baggrund af, hvem der frivilligt havde meldt sig foranlediget af min invitation.

På samme måde som med læsekredsen foregik samtalen omkring et bord med kaffe og kage og en tilstræbt uformel stemning fra min side. Ikke desto mindre tog det tid inden gruppen samlede sig som gruppe, og alle deltog i interviewet. Indledningsvist rakte informanterne hånden op og afventede mit signal, før de sagde noget. Først da jeg eksplicit bad dem om blot at snakke løs, slap de den formelle facon. For nogle enkeltes vedkommende blev den forsigtig attitude bibeholdt.

Ud af de otte fremmødte valgte jeg tre mandlige informanter ud til enkeltinterviews. At jeg valgte de mandlige informanter ud til enkeltinterviews skyldtes, at jeg regnede med dér at finde den største forskel i forhold til læsekredsens medlemmer, og at jeg derved ville opnå så bredt et materiale som muligt. Også her tilstræbte jeg at foretage interviewene i informanternes egne hjem, hvilket lod sig gøre i to ud af tre tilfælde. Alle de otte fremmødte indvilligede i at udfylde spørgearket med biografiske spørgsmål. Interviewet med de studerende varede 1 time og 33 minutter.

4.2.4 Interviewguide

Jeg udarbejdede to forskellige interviewguides, en til gruppeinterviewet og en til enkeltinterviewet, hvor interviewguiden til gruppeinterviewet endvidere blev udformet forskelligt til de to grupper (se bilag 1-3). Begge interviewguides sigtede mod at få informanterne til at fortælle om deres læseoplevelser med deres egne ord og vendinger. De anvendte interviewguides er bevidst udformet meget enkle og åbne for at give mulighed

for at indkredse alle aspekter af læseoplevelsen. Udarbejdelsen af mine interviewguides tog dels udgangspunkt i de erfaringer, jeg havde gjort mig i min afsøgning af eksisterende læseundersøgelser, dels formulerede jeg spørgsmålene i forlængelse af det teoretiske udgangspunkt, som min opfattelse af læseoplevelser bygger på.

Spørgsmålene blev grupperet efter emner, begyndende med en konkret læseoplevelse, som informanterne blev bedt om at fortælle om. Efterfølgende bevægede spørgsmålene sig i retning af egenskaber ved en god bog, læsesituationen og læseudbyttet for at ende med spørgsmål omhandlende informantens læserbiografi. Imidlertid valgte jeg at lade interviewsituationen være afgørende for, hvorvidt spørgsmålene kom i den nævnte rækkefølge eller i vilkårlig rækkefølge, alt efter hvor samtalen bevægede sig hen. Ligeledes var jeg bevidst åben for at stille andre spørgsmål og spørge ind til emner eller ytringer, som dukkede op i løbet af interviewsituationen.

De kvalitative interviews udgør ikke et receptionsstudie i traditionel forstand. Et egentligt receptionsstudie ville forlange, at interviewene tog udgangspunkt i konkrete tekststykker. At interviewe læsere med udgangspunkt i kendt tekst kan foretages på to forskellige måder: enten at læserne indvilliger i at læse en udvalgt tekst på forhånd, eller at læseren angiver et yndlingsværk som interviewerens så læser. At jeg valgte den første måde fra skyldtes, at jeg ville høre læserne fortælle om deres bedste læseoplevelser, hvorfor det var vigtigt, at de tog udgangspunkt i egne valg af tekster. At jeg ikke valgte den anden måde skyldtes ligeledes mit fokus på læseoplevelsen og min forforståelse, der anser læseoplevelsen som en kompleks størrelse, der kommer til udtryk på forskellige måder ved forskellige former for litteratur. Imidlertid har dette valg den konsekvens, at afhandlingens empiriske del er mindre metodisk konsistent.

Den forskel, som præger de to grupper, gjorde, at jeg ikke kunne anvende de samme spørgsmål til gruppeinterviewet med læsekredsen og gruppeinterviewet med de studerende. I læsekredsen kunne jeg indlede interviewet med dagens bog, for siden at bevæge mig henimod læseoplevelser generelt. Da de studerende som nævnt ikke nødvendigvis havde samme litterære præferencer, valgte jeg der at indlede med en kort beskrivelse af deres favoritlæsning. Det mindst strukturerede interview var uden tvivl gruppeinterviewet med de studerende, fordi jeg var usikker på, hvorledes gruppen ville reagere, ikke kun på mine spørgsmål, men også på hinanden. Jeg indledte også der med konkrete læseoplevelser, men erfarede hurtigt, at disse pegede i mange forskellige retninger. Dette interview blev derfor mere improviseret.

4.2.5 Strategi til analyse af de kvalitative interviews

Den konkrete analyse af de transskriberede interviews er foregået i forskellige stadier, som defineres dels af min overordnede analysestrategi og dels af min erkendelsesinteresse. Analysestrategien afspejler ikke nødvendigvis den form og rækkefølge, som analysens resultater præsenteres i, men er netop stadier i analyseprocessen. Analysen har i høj grad formet sig som en tekstnær læsning med det formål at indkredse, hvordan italesættelsen af læseoplevelser konkret manifesterer sig. Undervejs jeg anvendt en række forskellige teknikker, såsom at fokusere på mønstre og temaer, at afsøge ligheder og forskelle og at visualisere analyseresultaterne i modeller og figurer, en analysestrategi der kan betegnes som en ad hoc anvendelse af forskellige teknikker (Kvale, 1994, p. 201).

For det første har jeg analyseret interviewene med henblik på at afsøge, hvad informanterne konkret siger. Hvordan italesætter de deres læseoplevelser? Dette menes både i betydningen: *hvad* siger de (hvilke benævnelser anvender de?), og også i betydningen: *hvordan* siger de det? (i enkelte ord, gradvist, ved hjælp af eksempler?).

For det andet har jeg sammelignet de transskriberede interviews med henblik på at søge sammenhænge og mønstre på tværs af de forskellige informanter, men også på tværs af den enkelte informants udtalelser. Den sammenlignende analyse er foretaget gentagne gange med fokus på forskellige elementer i materialet.

For det tredje har jeg analyseret materialet i lyset af den teoretiske forståelse. Hvor supplerer de to forståelser hinanden og hvor øger de den samlede forståelse?

Endelig har jeg analyseret interviewene i forhold til interviewsituationen. Hvad siger informanterne, som har til formål at positionere dem i forhold til hinanden? I forhold til mig? Denne del af analysen former sig som en reflektiv analyse, der dels forholder sig kritisk til det kvalitative interview som undersøgelsesmetode, og dels forholder sig til min rolle som interviewer.

4.3 Analyse af interviewene

Analysen af de transskriberede interviews har haft som udgangspunkt at afsøge mønstre i materialet. Under interviewene skulle informanterne blandt andet svare på følgende spørgsmål: Hvad forventer du af en god bog? Hvorfor læser du bøger? Når du læser en

god bog, hvilken stemning er du så i? Hvilken rolle spiller bøger for dig i dit liv? Hvor og hvornår læser du bøger? Efterfølgende er interviewene blevet analyseret med henblik på at undersøge, hvad informanterne fremhæver som væsentlige aspekter ved læseoplevelsen. Ligeledes er materialet blevet undersøgt med henblik på at blottlægge forskelle og ligheder i informanternes italesættelser. Analysen har således dels haft fokus på *hvad* informanter sagde, dels på *hvordan* de sagde det. Med andre ord: *Hvilke kendetegn har den italesatte læseoplevelse og hvordan kommer den til udtryk?*

Den overordnede konklusion på analysen af interviewmaterialet er, at læsningen og læseoplevelsen italesættes i mange forskellige retninger og på forskellige måder. Forskellige læsere fremhæver forskellige aspekter ved læsningen som vigtige for deres læseoplevelse, og peger endvidere på, at der ikke er tale om én læseoplevelse, men mange forskellige alt efter litteraturvalg og læsemotivation.

Jeg synes, det er forskelligt om det er en faglitterær bog, man har læst, som har givet en god oplevelse, den har sat nogle ting i sammenhæng, man har fået et indblik i et eller andet – det kan give en god oplevelse, ikke? Eller om det er et digt, man læser, hvor det er det rent sproglige og billeder. Og det er på en anden måde, end hvis man læser en roman, i hvert fald for mit vedkommende. Hvor en roman af Allan Looe fx kan være meget sjov, og tankevækkende også. Fordi han behandler store problemer, eksistens og sådan, men på en helt nede på jorden måde (M, 44, G).²¹

Jeg er meget enig, det kommer an på hvilket behov, jeg skal have stillet, hvilken situation jeg er i. Jeg synes godt, jeg kan se mig selv i den situation på biblioteket eller i boghandlen, hvor jeg går rundt og leder – hvor jeg godt vil have noget der... eller nu vil jeg godt stimuleres på en anden måde, eller have noget, der går dybere ind. Jeg synes godt, man kan have det bevidste valg (K, 30, G).

Ikke desto mindre er der nogle overordnede tendenser, som i større eller mindre grad går igen hos informanterne. Disse tendenser handler dels om læsernes forventninger til

²¹ Parentesen henviser til køn, alder, interviewform (Enkeltinterview eller Gruppeinterview).

læsningen, både i form af forventninger til selve læsesituationen og til læsningens resultat, dels handler det om hvad læseren oplever som væsentligt under læsningen og dels handler det om, hvad læserne får ud af at læse. Denne del af analysen vil have fokus på *ligheder* i forhold til, *hvad* læserne peger på som væsentlige egenskaber ved læseoplevelsen. Efterfølgende vil interviewmaterialet blive analyseret med fokus på *hvordan* læseoplevelsen italesættes. Endelig vil *forskelle* i materialet blive belyst i forhold til sociokulturelle forskelle blandt informanterne.

4.3.1 Italesættelsens hvad

4.3.1.1 At få viden om verden

Mange informanter fremhæver, at en god læseoplevelse er forbundet med at få udvidet sin horisont i form af handlingsforløb, der foregår historisk eller geografisk forskudt i forhold til læserens eget liv:

Hvis jeg læser nogle ting, er det for at blive klogere på en historisk tid, eller om mennesker med nogle helt andre indfaldsvinkler, eller fra helt andre lande eller fra en helt anden tidsperiode (K, 59, G).

En anden informant svarer på spørgsmålet om, hvad det er ved historiske romaner, som fanger hende:

Det at jeg får en viden, som jeg ikke havde. Og jeg har altid været meget videbegærlig. Altså, jeg har aldrig syntes, at det at gå i skole var spændende, så jeg har sikkert manglet en hel masse, og det indhenter jeg så ved at læse sådan noget, ikke? (K, 66, E)

I disse tilfælde tilbyder litteraturen et blik ind i en anden verden eller tid, som hos læserne opfattes som en konkret udvidelse af deres horisont. Læsningen udvider så at sige deres bevægelseshorisont, og gør dem i stand til at opleve ting, de ellers ikke kunne opleve. En informant, som er tidligere skolelærer, formulerer det således:

Siden jeg gør det [læser], så må det jo være fordi det giver mig et eller andet. Jeg oplever noget, jeg kommer ind i en anden verden. Jeg har tit skullet svare på det spørgsmål i de store klasser (...) – der plejede jeg al-

tid at lave en prik på tavlen og sige: Jamen, her er du, og hele tavlen er verden. Du kan ikke nå at kende hele verden, men ved at læse nogle bøger, det kunne jo også være film, men nu var det danskundervisning så vi læste mest, så kan du måske nå op i en krog deroppe. Og så er det måske lidt det samme for mig selv. Jeg kan ikke nå at komme ud, og jeg kan ikke nå historisk tilbage osv, og så gør man det på den måde – ved at læse (K, 59, E).

Horisontudvidelsen optræder også i en anden form, nemlig i form af skønlitteratur brugt som forberedelse til rejser:

Det gør jeg også tit, når vi rejser, så prøver jeg at finde noget, der handler om området, altså en af deres store litteratur. Fx i Mexico, så fandt jeg noget dér. Så synes jeg, man kommer ind sådan en anden vej (K, 59, E).

En tilsvarende erfaring giver en anden informant udtryk for:

Da jeg var på Island, der anskaffede jeg mig en færøsk digtsamling. Og den læste jeg på vej derop. Og på Island læste jeg to islandske krimier, som jeg i øvrigt syntes var rigtig gode, og som jeg syntes var bedre end Stig Larsson. Jeg synes fx i de islandske krimier, der beskriver forfatteren en eller anden stemning, og så synes jeg, at jeg kan genkende den stemning, når jeg er deroppe. Det havde jeg sikkert ikke kunne, hvis jeg ikke havde læst den bog. Det giver mig et forhold til stedet. Jeg var til bryllup deroppe, og da syntes jeg, det var meget sjovt at have læst de der ting om de store vidder og den ensomhed, man kan føle ved at være så isoleret. Den dystre stemning og dystopitanken, man kan få i de mørke vintre. Men jeg gør det også for, at det skal være underholdende (K, 27, E).

Læsningen udgør her en form for 'kulturel dåseåbner' til et land eller en kulturkreds, som kan give læseren en oplevelse af den mentalitet og kultur, som landet besidder. I begge tilfælde fungerer litteraturen som en kilde til viden ud over den umiddelbare oplevelse og det underholdende element ved læsningen.

4.3.1.2 At få viden om sig selv og andre

At litteraturlæsningen kan bibringe en viden, som læseren efterfølgende kan bruge i sit liv ses også i den læsning, som bidrager til læserens viden om menneskelige relationer og mentale udfordringer:

Jeg synes mange gange, at bøger – det handler også om ens livssituation her og nu, for kan man få en - ”nå, der er også andre, der har det sådan, og hvordan tackler de så det?”, en bekræftelse på disse forhold eller livssituation (K, 68, E).

Men samtidig så rammer det også nogle følelser i en, eller det gør det hos mig, at man kan sætte sig ind i andre mennesker, en ældre herre, hvordan tænker han, hvordan bor han, hvorfor ender han alene på en ø. Og det synes jeg lige præcis er det som V. sagde i starten - man stiller nogle spørgsmål efterfølgende: Lever man sit liv rigtigt overhovedet? Men samtidig får man måske svar på nogle andre ting, nogle andre spørgsmål i livet, den eksistentielle del af det (M, 40, G.)

Citaterne peger på, at litteraturen tilbyder læseren et indblik i den menneskelige psyke og i menneskelige relationer, som de kan bruge direkte i forhold til deres eget liv.

I det følgende citat taler informanten om Tolkiens *Ringenes herre*:

Men alt er taget ud af vores virkelighed. Alle de problematikker der er, er noget der også er i dag, hvilket gør det meget genkendeligt også. Det er ikkeman tror virkelig på de karakterer, fordi de problemer som de har, er de samme som vi har. Det er som at se vores egen verden gennem nogle andre briller. Det er ikke noget, jeg har tænkt så meget over, men man kan faktisk godt se det som, at man kan få indblik i den her verden gennem nogle andre briller. Man kan bedre se den, for man er der ikke selv. Man står og kigger ned igennem noget andet, og så kan man bedre se det, for man står ikke midt i det (M, 34, E).

Citatet peger på, at uanset hvor historien udspiller sig geografisk eller tidsligt og inden for hvilke genrer, kan den del af historien, som knytter an til de menneskelige relationer og udfordringer, fungere som inspiration i læserens eget liv. Citatet berører endvidere en

anden væsentlig egenskab ved læseoplevelsen, nemlig at læseren kan genkende eller identificere sig med dele af historien.

4.3.1.3 Læsning som genkendelse og identifikation

Begreberne genkendelse og identifikation dækker over en række forskellige betydninger. På den ene side er der tale om den umiddelbare genkendelse i form af litteratur som skildrer tider, steder eller relationer, som læseren selv har erfaringer med:

Nu har jeg for nylig læst Mærkedage, og nu er jeg selv vokset op der, ... og jeg havde tusinde billeder i hovedet, når han sprang ti år frem i tiden, og han fulgte udviklingen. Han gør det så godt!(K, 68,G)

Jeg har det sådan med bøger, at jeg vil godt, nogen af stederne, kunne identificere mig med enten de personer eller de situationer, det synes jeg er rart (K, 66, G).

Altså, uanset om du skriver det ene eller det andet, hvis du ikke kan genkende noget som helst i en bog, uanset hvad for en genre det er, så vil jeg tro, så synes vi vel heller ikke det er en god bog. Du har ikke noget sted at starte, vel? Du har ikke noget at bygge fra, vel? Det hele er bare sådan blob, falde ned i et sort hul, ikke? Jeg synes altid, der skal være noget genkendeligt i det, et sted at starte fra (M, 34, E).

Ved denne type identifikation er der tale om, at læseren lever sig ind i historien, blandt andet gennem genkendelse.

På den anden side kan der være tale om identifikation i form af sider hos læseren, som vedkommende ikke i den virkelige verden har mulighed for eller ønsker at udleve. Læsningen tillader, at man går ind i et rum eller en verden og afprøver nogle ting, uden at det har konsekvenser. Man kan så at sige opsøge kaos, men i en distanceret form, og foretage mentale elastikspring uden at udsætte sig selv for fare:

Der tror jeg, at jeg har det anderledes. For eksempel med Virginia Woolfs bøger, det kan gøre så fuldstændig ondt at læse hende bøger, men det er

ikke MIG det gør ondt på. Det er jo ikke mig Der kan jeg måske slippe for at have de følelser....(K, 30, G).

Ja, der er vi helt på samme hold. Jeg kan godt li' at læse de der Hærværk og Foldboldenglen og Céline og Houellebecq og Bukowski. Og de der stærke mænd, de drikker sig stive, de fucker op, og de vælter rundt i de der kvinder, ikke? Og man har nærmest smagen af blod i munden, ikke, det er bare ikke ens eget blod. Og så kan man bagefter tænke: Det går nok, det hele, ikke? (M, 27, G)

Det, som her beskrives, kan man kalde en distanceret indlevelse, hvor læseren trods indlevelsen i tekstens univers er meget bevidst om sig selv og sin rolle som læser, og på den distance, der eksisterer mellem tekstens liv og deres eget liv. Denne dobbelte læse-måde bliver inden for litteratur- og medievidenskaben betegnet som et *dobbeltblik*, hvor læseren (eller beskueren) er i stand til at veksle mellem indlevelse i historien og opmærksomhed på formen og forfatterens greb. Denne vekselvirkning foregår umærkeligt og hele tiden, og er en del af den måde, disse mennesker læser på (se fx Jerslev, 1999, p. 57.). I begge tilfælde er det tale om, at læserne lever sig ind i historien, men i deres italesættelse er der forskel på den position, de indtager i forhold til tekstens karakterer, og på opmærksomheden på deres egen rolle som læser.

4.3.1.4 At blive følelsesmæssigt berørt

I flere af de anvendte citater fremhæver informanterne, at den gode læseoplevelse hænger sammen med, at de undervejs i læsningen bliver følelsesmæssigt involveret. På samme måde som med identifikation er der dog tale om forskelle i måde, det italesættes på. Nedenstående citater viser eksempler på en læsning, hvor læserens følelsesregister aktiveres. Her synes det følelsesmæssige engagement at hænge sammen med læserens indlevelse i historien:

Hvis det ikke kommer mig ved på nogen måde, så er det jo ligegyldigt. Så kan jeg med sindsro aflevere den igen. Den skal vække nogle følelser (K, 68, E).

Det er et tegn på, at det er godt skrevet, hvis man kan leve sig så meget ind i personerne, at man kan føle hvad de føler, at man kan gøre det til sine egne følelser. Det er igen det med identifikation, ikke? Så jeg vil da sige følelsesmæs-

sigt...det kommer også an på hvad det er man skal føle, er der noget specielt man skal føle? Jeg vil da sige, at jeg har læst bøger, hvor det ikke er det store følelsesregister, der kommer frem, men det har været noget enormt sjovt, som ikke er så seriøst. Så man skal også kunne grine af det (M, 34, E)

Men betegnelsen ”følelsesmæssig”, som blev introduceret af intervieweren, lægger andre informanter afstand til. Igen er der tale om en form for distance jf. den distancerede indlevelse:

Jeg er faktisk ikke enig i, at man skal berøres følelsesmæssigt. For fx hvis vi vender tilbage til Per Højholt, så bliver jeg ikke berørt følelsesmæssigt. Der bliver jeg imponeret.... (M, 27, G)

Jeg vil også meget gerne blive kognitivt stimuleret, eller kropsligt stimuleret eller... men det er skønt når det sker [at man bliver følelsesmæssigt stimuleret]. Så.... jeg ville da ikke undvære det, sådan vil jeg sige det. Men jeg kan godt li' sådan noget køligt ...(M, 42, E).

4.3.1.5 Læsning som virkelighedsflugt

Mange informanter kendetegner den gode læseoplevelse som noget, der kan få dem til at glemme tid og sted.

Så har jeg det udmærket. Så lukker jeg verden ude og så glider jeg ind i en anden historie, et andet univers. Det kan være her eller i langt bortistan, det er sådan set lige meget (K, 68, E).

Ja, hvor man glemmer alt andet. Og så gemme de sidste 10 sider... (K, 67, G)

Det der med, at man har læst en god bog, og så lægger den fra sig, ikke, der kan være et dybt savn i det, ligesom man savner de der mennesker at være sammen med, og man vil godt have lidt mere af vide om dem. Det er en god bog! (K, 66, G)

Den [læseoplevelsen]skaber billeder inde i hovedet. Man følger personerne, man har det rart og man glemmer....det der udenfor (K, 68, G).

Det at sætte sig ned og læse en bog og virkelig blive opslugt, det er det, som er det fantastiske. Det er sådan en form for virkelighedsflugt, ikke, at man godt vil væk fra lige nu og her og komme et andet sted hen (M, 34, E).

At glemme tid og sted, at være opslugt i en historie og at kunne identificere sig med dele af historien er elementer som synes at være tæt forbundne. Informanterne taler om at de "lukker verden ude" og at de "vil væk fra lige nu og her". Virkelighedsflugt er en begrundelse for læsning, som genfindes i flere andre læseundersøgelser (se fx Toyne & Usherwood, 2001). De fleste informanter anvender ikke selv betegnelsen virkelighedsflugt, og adspurgt direkte afvises dette begreb:

Nej, det synes jeg jo ikke, men altså stort set er vi mennesker jo alene meget af tiden, så kan man jo snakke med bøgerne, ikke?, med forfatterne (K, 68, E).

Den informant, der selv anvender begrebet, udlægger det således:

Men hvad det betyder? Altså, jeg vil sige, jeg vil mest sige, at det er afslapning, på en eller anden måde. Flugt vil jeg ikke sige det er, måske hellere en rejse, altså en virkelighedsrejse, en rejse ind i en anden virkelighed. Og igennem den her rejse kan man måske få indsigt i noget eller i sig selv, se noget genkendeligt, så man bedre kan bearbejde det (M, 34, E).

I blandt informanterne er det "at glemme tid og sted" og blive opslugt af læsningen noget positivt, som ikke synes at være forbundet med flugt i negativ forstand. Men den gode læseoplevelse kan også fungere som et mentalt pusterum i perioder i læsernes liv, hvor der er brug for dette:

Da jeg var ganske ung og faktisk... jeg har vel været 30-35 år før jeg rørte en krimi, men det var det eneste efter min fars død og i mine tanker, der var altså afslapning i det hvis man kunne komme ind i en krimi (K, 68, E).

4.3.1.6 At det er godt skrevet

Et gennemgående udsagn ved italesættelsen af læseoplevelsen er, at det er en historie som er *godt skrevet*. Denne ytring knytter sig både til det syntaktiske og stilistiske ved teksten og til egenskaber som genrebeherskelse og personskildringer.

Men den gode læseoplevelse er vel også noget om, hvordan bogen er skrevet. Det synes jeg, da er væsentligt. Det kan godt være, man sidder med en hyggelig bog, men hvis den er dårlig skrevet og dårlig fortalt, så synes jeg, det er ligegyldigt. Det kan også være, at en forfatter er helt uhyggelig, men hvis det så er et blændende sprog, og den er godt fortalt, så synes jeg godt, jeg kan blive fanget af det. Så forfatteren betyder da utroligt meget, altså ud over historien, ud over alle de andre elementer, men jeg synes ikke at man må glemme, det er det for mig i hvert fald, så er det vigtigt at det er en god forfatter. Og det synes jeg, der er stor forskel på (K, 59, G).

Jeg tror nok, at den vigtigste ting for mig er, at det sprogligt er godt. Og jeg tror, det er derfor, jeg mener, at der faktisk er gode og dårlige forfattere, at der simpelthen er nogle forfattere, der kan stave ordentligt, bruge en syntaks, bruge en metafor. Men det skal ikke kun være håndværk, det skal også gå ud over håndværket, så bliver det er god forfatter (M, 42, G).

God litteratur for mig handler om, at man kan beherske den genre, man skriver i, at man kan beherske det sprog, man vælger at fremlægge sin tekst i, at man har hold i sine personer, de stikker ikke af fra en, at de på en eller anden måde er funderet i sig selv. De skal være komplekse, og de skal virke troværdige (M, 27, G).

Informanterne påpeger, at den gode læseoplevelse opstår som en kombination af en histories form og indhold, og at en bogs manglende sproglige kvaliteter kan betyde, at læseoplevelsen svækkes, en problemstilling som jeg vender tilbage til nedenfor. Ikke desto mindre peger flere informanter også på, at kravet om at en historie skal være godt skrevet, kan omgås i tilfælde, hvor der er tale om en særlig god historie:

Jeg synes, at Philip K. Dick er kendetegnet ved ikke at være en særlig god forfatter, men han har nogle fantastiske historier (...)Så nogen gange kan

det godt være en fantastisk historie, som jeg vælger at læse alligevel, selv om det ikke er sprogligt, som jeg kunne tænke mig. Og det kan også være det omvendte (M, 42, E).

4.3.1.7 Læsning som billedskabelse

Mange af informanterne fremhæver, at læseoplevelsen er en oplevelse af en særlig art (fx i forhold til en filmoplevelse), fordi billederne opstår af læsernes forestillingevne affødt af det læste. Litteraturens evne til at skabe billeder hos læseren fremhæves som et positivt aspekt ved læsningen, men analysen af de transskriberede interviews viser dog, at der er væsentlige forskelle blandt informanterne i forhold til, hvilken position de tildeleger sig selv i den billedskabende proces. Adspurgt om hvad det vil sige, at en bog er godt skrevet, svarer en informant:

Sproget skal være flydende og meget beskrivende. Sådan en er Løns Dværgenes dans, hvor man næsten kunne følge hende ned af de frederiksborgske villaveje og mærke duften fra syrenerne. Altså, hun kan beskrive det i dén grad, så man er 100 % inde i det univers. Jeg tror ikke, jeg nogen sinde glemmer Dværgenes dans, for hun kunne male de der billeder op, så jeg kunne følge hende rundt (K, 68, E).

Informanten nyder at forfatteren i detaljen skaber et univers og en stemning, som hun kan træde ind i. En anden informant beskriver det således:

Jeg har det sådan, det er ikke alle bøger jeg kan se billeder i, men nogle bøger, da kan jeg sådan fornemme verden, altså hvordan der sådan ser ud. Ikke fordi det sådan er beskrevet, altså villaen og sådan, men der er nogle, der kan beskrive, så jeg glemmer alt. Der er nogle, der kan lave billeder for mig (K, 68, G).

En anden informant peger på billeddannelsen som det, der forbinder læser og tekst:

Der sker en masse inde i hovedet, man danner nogle billeder. Det bliver sådan meget visuelt, nærmest som at følge med i en god film, altså man kan blive sådan helt opslugt i det, hvis man kun lever i de her billeder, når

man læser og former dem.... Man bliver en del af fortællingen ved at danne sine egne billeder. Og det synes jeg er fascinerende (M, 34, G).

I den modsatte ende af spektrummet finder vi en mandlig læser, som føler sig intimideret af meget beskrivende passager og føler, at han får sin rolle som læser begrænset af forfatteren:

Altså, billederne bliver proppet ind i hovedet på dig, og der bliver der altså fyldt på de billeder, du får fra første øjeblik. Jeg tror, der mangler et filter. Der mangler simpelthen et filter.... hvis stemningen og billeder skal pensles ud, så fratager man mig min rolle som læser, på en eller anden måde, så skal jeg bare læse, ikke, så skal jeg ikke bruge mig selv eller bruge min egen..... jeg kommer nærmest i en spændetrøje fordi de der stemninger.... Jeg bliver fortalt hvordan jeg skal opleve den her scene. Og jeg mener bare: det er ikke overbevisende. Overbevisende er at sætte nogle scenarier op, og inden for dem kan jeg forstå denne her scene. Det betyder ikke, at man ikke må bruge en metafor, eller man nødvendigvis skal skrive fuldstændig minimalistisk, men jeg skal bare have noget plads. Jeg skal også have noget (M, 27, G).

Citaterne afslører forskellige aspekter af læseprocessen og den billeddannelse som pågår undervejs. For det første er der forskel på om informanterne oplever, at det er *forfatteren, som skaber billeder* inde i læserne hoved, eller om det er *læserne, som skaber billederne*. Meningsdannelsesprocessen må formodes at være den samme, men det italesættes forskelligt. For det andet er der tydeligvis forskel i behovet for det, man kan kalde læseren råderum. Det, som hos den kvindelige læser er en positiv læseoplevelse, netop pga. de detaljerige beskrivelser, opleves hos den mandlige læser som en indskrænkning af råderum. Detaljegraden og den sproglige stil er således også betydende for læseoplevelsen.

Ovenstående analyse viser endvidere, at informanterne flere steder anvender samme ord og begreber om noget, som de tildeler forskellige betydninger. At noget er *godt skrevet* er således en meget bred og mangetydig ytring, der fx rummer store udsving i forhold til graden af beskrivelser i en historie. For nogle læsere er et meget beskrivende og detaljerigt sprog ensbetydende med, at det er godt skrevet, mens det for andre forstyrrer læse-

oplevelsen og ikke opleves som værende godt skrevet. Samme problemstilling knyttede sig til begrebet identifikation, som hos informanterne blev oplevet som et element, der både affødte nærhed og distance. Italesættelsens hvad handler derfor ikke alene om hvad informanterne siger, men også og ikke mindst om, hvilken betydning, de synes at tillægge de anvendte ord. Den problemstilling er væsentlig, men ikke ny. Således erindres om Escapits pointering af mulige betydningslag i udsagnet ”Jeg har læst en bog” (Escapit, 1991, se afsnit 2.3.1.4)

4.3.1.8 Den differentierede læseoplevelse

Endelig skal det understreges, at læseoplevelsen ikke er én bestemt ting hos den enkelte læser. Alle læsere har et mere eller mindre bevidst formål med deres læsning. De har en forventning eller en formodning om, at læsningen skal bringe noget med sig, enten i relation til selve læseprocessen eller i forhold til det resultat læsningen efterlader i form af indsigt eller erfaring. Der skelnes fx mellem den udprægede underholdningslæsning, som for en stor del har til formål at fordrive tiden og den læsning, som rummer eksistentielle elementer, der maner til eftertanke hos læseren. Der skelnes ligeledes mellem læseoplevelse, hvor man har en forventning om at lære noget og læseoplevelse, hvor man har en forventning om at få en god historie. At disse forventninger dog godt kan kombineres og indfries i samme læsning, ses i flere af ovenstående citeter.

Læseoplevelsen er derfor ikke ét komplekst og altomfattende fænomen, men kan optræde i forskellige former og afskygninger alt efter læserens motiv med læsningen. I nedenstående citat giver informanten tre forskellige beskrivelser af læseoplevelser, som dels er formet af genre, dels er formet af formål, men også forventning (”med en god krimi, der skal jeg bare føle mig underholdt”):

*Altså, hvad historien gør ved mig? Det er et godt spørgsmål, altså.....
(lang pause) på en eller anden måde kan man sige, at med en god krimi, der skal jeg bare føle mig underholdt. Det er en følelse af, at tiden går godt sammen med de personer, som jeg begiver mig på en tur sammen med. Men en god bog som fx denne her (Martin Krasnik: Min amerikanske drøm), den fortæller mig noget om de her forfattere. Den gør mig klogere på det amerikanske samfund, på et lille bitte udsnit af det amerikanske samfund, det dér intellektuelle New York. Og der føler jeg, at jeg bliver klogere på en aktuel samtid, men en rigtig god historisk roman, der*

kan man også opnå en eller anden følelse af, at man taler med en anden verden, en anden samtid. At sige, at man får erkendelse, er måske meget højpanedet, men det er måske en følelse af, at man ved Gud bliver klogere på en anden samtid eller nogle andre mennesker eller en anden historie (M, 27, E)

Man kan derfor tale om at, at forskellige forventningsniveauer til fx beskrivelser, sproglig variation, følelsesmæssigt engagement, bare for at nævne nogle, vil påvirke læseren i læsningen og følgelig vil påvirke følelsen af at have en god læseoplevelse.

De ovenfor nævnte ytringer fokuserer som nævnt på egenskaber ved læseoplevelsen. Her er der tydelig tale om den *gode* læseoplevelse. Men hvad med den dårlige læseoplevelse, hvad kendetegner den?

4.3.1.9 Den dårlige læseoplevelse

Analysen af det empiriske materiale har hidtil kredset om læseoplevelsen som *den gode* læseoplevelse. Dermed bliver det klart, at der også eksisterer *dårlige* læseoplevelser. I det følgende vil jeg fremdrage forskellige eksempler fra interviewmaterialet, hvor informanterne italesætter den dårlige læseoplevelse.

Forårsaget af sproget

Som det blev nævnt ovenfor, er sproget og det at en historie er godt skrevet, et væsentligt element i den gode læseoplevelse. Det er derfor ikke overraskende, at en dårlig skrevet bog kan forårsage en tilsvarende dårlig læseoplevelse.

Men hvad der skal til [at man lægger bogen fra sig]? Det kan være, fordi jeg keder mig gudsjammerligt. Og kan det også være, fordi sproget er for dårligt. Jeg har også prøvet at læse Da Vinci mysteriet på dansk. Og det er ved gud dårligt. Det er rent faktisk dårligt. Det er dårligt sprog, du forstår ikke, hvad de siger, og du forstår ikke, hvordan de agerer. Og alle synes, det er spændende, men jeg synes faktisk, det er kedeligt. Så den bog kunne jeg heller ikke læse færdig (M, 27, E).

Det skal skrives i et sprog, jeg kan li' at læse. Hvis det er alt for vulgært, så gider jeg ikke (K, 68, E).

At læseoplevelsen kan påvirkes i negativ retning kan dels handle om, at læseren synes historien er dårlig skrevet (jf. 4.4.5 ovenfor), dels kan det handle om at den sproglige stil ikke falder i læserens smag. Begge dele vil føre til en dårlig læseoplevelse.

Forårsaget af tematikken

Også en bogs tematik kan skabe en dårlig læseoplevelse. Det kan blandt andet være i form af historier, der udspiller sig i et særligt barskt miljø, som nedenstående replikskifte viser:

Vi læste også den med Charlotte Staun, Skadestuen, den var jeg alene om at finde noget i, fordi jeg syntes det var en beskrivelse af, hvordan man overlever i en usædvanlig situation. Den handlede om kvindehandel i Østeuropa (K, 67, G).

Ja, nej, hvor var den ulækker (K, 68, G).

Jo, men den fortalte mig, hvordan klarer et almindeligt menneske sig ud af en så forfærdelig situation, og det synes jeg, hun var god til at fortælle på en troværdig måde (K, 67, G).

Jeg er ikke vild med de der bøger. Jeg synes, de er for barske. Jeg hygger mig sgu ikke sammen med de der bøger (K, 66, G).

Et andet eksempel kan være, at bøger vælges fra på baggrund af fordomme mod en særlig type litteratur:

Romantiske bøger, dem gider jeg hverken læse eller se som film. Det kan selvfølgelig være en fordom. Det kan selvfølgelig godt være, at jeg godt kunne få noget ud af det. Men det er sådan noget som jeg ikke går ud og kigger efter. Der er jo også den fare, at det kunne være jeg fandt det spændende, og det ved jeg ikke om jeg har lyst til (M, 34, E).

Forårsaget af kompleksiteten eller mangel på samme

En bogs kompleksitetsgrad eller mangel på samme er ligeledes et udvælgelsesparameter. Læseoplevelsen kan påvirkes i negativ retning enten fordi læseren ikke føler at teksten er kompleks nok, eller at bogen er mere kompleks end de har lyst til:

Ja, der er masser af bøger, jeg aldrig læser. Og noget af det er også fordi, jeg har en holdning til, at det er dårligt. Jeg kunne heller aldrig finde på at læse en svensk krimiserie, fordi jeg har en ide om, at det er dårligt det her. Hvis man skal være helt grov, så har jeg en ide om, at hvis man er på forsiden af et eller andet rigtig dårligt dameblad, så er litteraturen ikke tilpas kompleks, for så ville den ikke være der på forsiden (M, 27, E).

Her er der tale om en informant, som vælger bøger fra pga. (formodet) manglende kompleksitet. I det følgende citat udveksler to medlemmer af læsekredsen holdninger en bestemt titel:

Ja, en bog af John Ford, en novellesamling. Jeg var den eneste som syntes om den bog, så jeg talte varmt for den. Og jeg er stadig optaget af den. For der er jo noget, som jeg godt kan lide ved litteratur, og det er hvis der er løse ender i det, sådan: Hvad er det egentligt der foregår her? Det synes jeg er svært, og jeg kan godt sidde og fundere længe over en enkelt novelle (K, 67, G).

Nej, det har jeg sgu' ikke tålmodighed til (K, 66, G).

Ytringerne angående den dårlige læseoplevelse viser, at mange læsere også vælger litteratur til og fra pga. fordomme. Forskellige genrer eller tematikker, ligesom en særlig sproglig stil, er aspekter som er med til at afgøre læsernes valg af litteratur. Men hvad kan hjælpe læseren til at overvinde sine fordomme eller sin modstand over for en given bog?

4.3.1.10 Udfordringer i relation til læseoplevelsen

Læseren oplever i sit møde med litteraturen en række udfordringer, som (mere eller mindre bevidst) må overvindes, for at der kan blive tale om en god læseoplevelse.

Overvindelse handler dels om at 'knække koden', enten i form af en sproglig stil eller tematik, som læseren ikke umiddelbart finder nogen nydelse i, måske tværtimod:

Det samme, da jeg startede på Harry Potter. Jeg måtte starte på den tre gange, for jeg syntes simpelthen, det var så åndssvagt. Med mugler og underlige ugler. Jeg tænkte, det kan simpelthen ikke passe, det her. Så havde jeg to kollegaer, som sagde: Nu læser du den bog! Og jeg tror, der gik et halvt år, før jeg kom i gang med den, fordi der var de typer, og fordi det var noget vrøvl, det der stod - inde i min hjerne. Og så virker det bare ikke, jo. Men så knækkede det jo alligevel på et tidspunkt, og det kan jeg så ikke helt forstå, men det er jo det, der er det interessante ved, at man fortsætter med at læse de der bøger, hvor man tænker: hvad fanden er det her for noget, ikke?(K, 40, G)

Ja, for eksempel Le Carre om den standhaftige gartner. Det er jo en grum historie, for den handler jo om medicinalindustriens udnyttelse af de fattige lande til afprøvning af medikamenter. Den var så godt skrevet, synes jeg, fordi han samtidig er så spændende en forfatter, og så får han fat i al den råddenskab og sådan noget. Men den var da barsk at komme igennem. Men fantastisk!(K, 66, G)

Overvindelse kan også handle om at udfordre sig selv og sine egne (og andres?) fordomme overfor en særlig type litteratur:

Men ellers har jeg udfordret mig selv og også taget fat i kioskaskere. Fordi når man er bevidst om sprog og litteratur, så opdager man også den her snobtradition, det kan vi vel godt kalde det. Altså, at der er lav kultur og høj kultur, og i hvertfald hvis man er lidt postmodernistisk bevidst, så prøver man jo at sige: Jamen, hvad er der egentligt med det? Hvorfor er det, at man ikke interesserer sig for den lave kultur?(M, 42, E)

Endelig kan overvindelsen handle om at gribe en bog af en forfatter, som man aldrig har hørt om og som man derfor ikke umiddelbart er tilbøjelig til at læse²²:

Det handler vel også lidt om, at det, i hvert fald for mit vedkommende, er en forfatter, som jeg slet ikke kender. Det er selvfølgelig forkert, for jeg synes, hun skriver meget godt, og det med synsvinkler og teknikken er fint, men alligevel, hvis det var en forfatter, man havde hørt om... og jeg synes da, jeg følger lidt med i litteratursiderne i de aviser, jeg nu holder, og jeg er medlem af Gyldendals bogklub, og da får man jo også at vide, hvad der rører sig i tiden, men jeg har ikke hørt om hende. Og det er selvfølgelig en god ting at læse den, men jeg ville have lagt den tilbage igen på den baggrund (K, 59,G).

Noget, som kan hjælpe til overvindelse af den umiddelbare modstand, som læseren oplever i forbindelse med bestemte genrer eller blot for dem ukendte forfattere, er den kontekst, som læseren indgår i. Det kan være i form af kollegaer, der ansporer én til at fortsætte læsningen trods modstand, som det første citat viser, eller det kan være i form af en læsekreds, hvor man præsenteres for andre bøger, end man måske selv ville have valgt og kan erfare at nye forfatterskaber (måske) åbnes for én. Dermed også sagt, at læseoplevelsen kan manifestere sig længe efter endt læsning. Dette sker fx i forbindelse med læsekredse, hvor debatten kan afføde nye indsigter eller forståelser hos læseren og derved hjælpe til at overvinde modstand og etablere tilstrækkelig sammenhæng til at læseoplevelsen manifesterer sig.

Opsummerende kan man tale om, at læseren møder udfordringer på tre niveauer:

Mødet med bogen

Læserens forventninger til bogen som objekt er den første udfordring. Denne forventning knytter an både til forfatteren (er det en forfatter, man kender på forhånd? og har læseren et positivt eller negativt forhåndsindtryk af forfatteren?), til genren, til bagside-

²² Et canadisk studie om læseres valg af bøger viser, at den mest fremtrædende udvælgelsesstrategi er, at vælge en bog af en kendt forfatter (Ross, 2001, p. 14).

teksten, til anmeldelser og andre omtaler, samt til bogens tykkelse og udseende i det hele taget.

Mødet med formen

Den næste udfordring er det umiddelbare møde mellem læseren og det sprog og den form, bogen er forfattet i. Er der tale om en bog der er godt skrevet? Er den skrevet i et sprog som opleves for følelsesfuldt, for vulgært, for vanskeligt, for fladt hos læseren? Er personer troværdigt opbygget? Falder strukturen i læserens smag?

Mødet med indholdet

Endelig er der de udfordringer, som knytter an til bogens indhold, historiens tematik, værdier og ideologier. Opleves dette niveau som interessant, kedeligt, spændende, udfordrende, utroværdigt etc.? Fanger det læseren og etablerer det følelser i læseren, som læseren finder nydelse i?

Læseoplevelsen påvirkes på alle disse niveauer, og bogen risikerer at blive valgt fra allerede fra det første niveau, hvis læseren ikke formår at overvinde udfordringen. At udfordringerne kan overvindes tyder fx udsagn fra læsekredsmedlemmerne på. Forpligtelsen over for gruppen gør, at medlemmerne trods modstand læser bogen. Modstanden kan dog stadig være til stede og er muligvis blevet forstærket pga. bogens tematik eller sproglige stil. Imidlertid kan gruppediskussionen, hvor alles holdninger til bogen kan komme til udtryk, ændre læserens opfattelse af bogen i positiv retning.

Analyse af det empiriske materiale har hidtil fokuseret på, hvad informanterne fremdrager som særlige egenskaber ved læseoplevelsen, god som dårlig. I det følgende afsnit vil fokus være på *hvordan* disse egenskaber italesættes. Hermed mener dels hvilke ord og fraser der tages i anvendelse, dels på hvilket niveau italesættelsen finder sted.

4.3.2 Italesættelsens hvordan

På baggrund af ovenstående analyse kan der lokaliseres en række egenskaber ved italesættelsen af læseoplevelsen. I det følgende har jeg grupperet disse omkring to overordnede egenskaber, som informanterne peger på som særlige væsentlige, nemlig *den gode historie* og at bogen *er godt skrevet*. Disse præsenteres hver for sig, men er i læsernes ytringer uløseligt forbundet. Den gode historie er således blandt andet kendetegnet ved at være godt skrevet. Nedenfor er disse egenskaber visualiseret gennem to figurer. Figu-

rerne antyder et fuldstændigt symmetrisk forhold mellem de forskellige egenskaber, hvilket ikke nødvendigvis er tilfældet. Ligeledes optræder der egenskaber, som til en vis grad kan tænkes at være overlappende. Figuren skal derfor opfattes som en måde at samordne de forskellige ytringer, der er fremkommet i interviewsituationen.

Figur 4.1 Egenskaber ved læseoplevelsen – Den gode historie

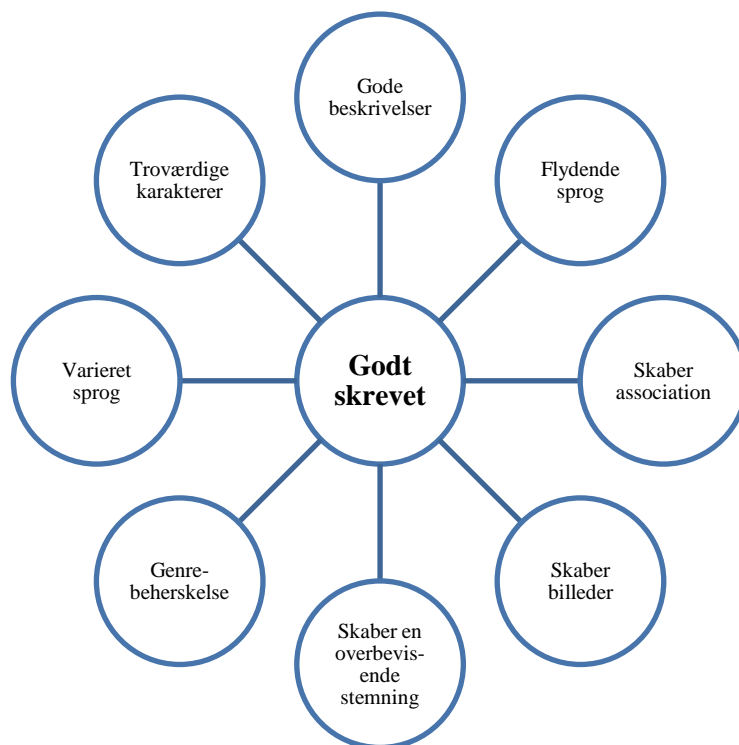
Som det fremgår af ovenstående figur, er en væsentlig del af egenskaberne ved den gode historie knyttet til læseren og hvad der sker med læseren under selve læsningen. Hvilke *følelser* og *stemninger* vokser frem i læseren under læsningen? Den gode læseoplevelse fremkommer i selskab med en bog, der kan fange læserens opmærksomhed og få hende til at glemme tid og sted. Den gode historie er ligeledes noget som kan underholde læseren, få læseren til at slappe af og synke ned i en rolig stemning. Disse egenskaber knytter an til selve læseprocessen, og til den stemning læsningen forventeligt kan frembringe i læseren under læsningen.

Andre egenskaber ved figuren knytter an til forventningen om læsningens resultat. Det gælder fx forventningen om at lære noget (om mennesket, om en historisk periode, om

et samfund eller en kultur, om sig selv, om menneskelige relationer), om at komme ud på en rejse (historisk, geografisk, kulturelt eller sprogligt, stilistisk), om at kunne genkende (noget af) sig selv i bogen eller på anden måde etablere en følelse af identifikation i læsningen.

At læsningen gerne må være underholdende og afslappende er et aspekt, som går hånd i hånd med den indsigt eller erfaring, som læsningen skaber hos læseren. Den underholdende og afslappende læsning er traditionelt blevet vurderet som mere overfladisk og konserverende (se fx Hansson, 1988). Imidlertid tyder ytringerne fra afhandlingens interviewmateriale på, at det underholdende og det indsigtsgivende ikke nødvendigvis står i modsætning til hinanden.

Men hvad er så det, der fanger læserens interesse? Det er en historie, der er godt skrevet:

Figur 4.2 Egenskaber ved læseoplevelsen – At det er godt skrevet

At en historie er godt skrevet handler konkret om læserens opfattelse af en teksts sproglige udformning og stil. Sproget skal være flydende, det skal være varieret, og det skal rumme gode beskrivelser. Med andre ord skal det fremgå, at forfatteren behersker håndværket. Informanterne er meget enige i disse ytringer, selvom forskellige læsere dog vil have forskellige opfattelser af, hvad gode beskrivelser er.

At noget er godt skrevet handler endvidere om, at tekstens skal aktivere en billedskabende proces i læseren. Imidlertid er der betydelige forskelle hos informanterne i deres oplevelse af deres egen rolle i billedskabelsen. Forskellen knytter an til graden af detaljer i beskrivelserne og i den plads som overlades til læseren i den meningsdannende proces. Disse forskelle kan forklares med henvisning til receptionsteoriens idé om *tomme pladser* og *åbne og lukkede* tekster. Begreberne henviser til den grad af tolkningsmuligheder, som en tekst tilbyder. Jo mere åben en tekst er, og jo flere tomme pladser den rummer, jo større grad af medskaben er mulig for læseren. Forskellige læsere vil have forskellige opfattelser af, hvorvidt en tekst er åben og lukket og vil have forskellige tolerancetærskler i forhold til antallet af tomme pladser (Iser, 1978; Balling, 2008).

Endelig handler det om elementer såsom genrebeherskelse og troværdighed i forhold til scenarier og personer. Teksten skal etablere et rum og nogle personer, der er så troværdige, at læseren er i stand til at lade sig opsluge, og oplever en følelse af at kende og sågar komme til at holde af de personer, som bogen skildrer. Informanterne taler om en oplevelse af savn ved historiens afslutning, og om at nogle personer og deres udvikling er så fascinerende, at man har lyst til at tilbringe mere tid med dem. Dette aspekt er blandt andet væsentligt i en vurdering af betydningen af bogens længde for læseoplevelsen. Hvis der optræder elementer i personudviklingen eller handlingsmønstret, som læseren finder utroværdige, vil det forstyrre læseoplevelsen og i sidste ende forhindre den gode læseoplevelse. Hvor faktorerne i figur 4.1 samlede sig omkring læseren, kan man sige, at figur 4.2 fokuserer på teksten, tekstforståelsen og tekstmodtagelsen.

Analysen viste yderligere, at den gode læseoplevelse kan blive hæmmet af forskellige omstændigheder ved teksten og læsesituationen. Hvad er det så, som forhindrer den gode læseoplevelse? I nogle tilfælde er der tale om en direkte negation af de egenskaber, der kendetegner den gode læseoplevelse. Eksempelvis betyder det, at det man kan kalde 'ubehagelige følelser' i forbindelse med læseprocessen for de fleste informanter virker hæmmende på den gode læseoplevelse. Hvis de i stedet for nydelse, ro og under-

holdning oplever en følelse af afmagt eller kedsomhed, kan det have en negativ indflydelse på deres læseoplevelse. Igen er der her tale om egenskaber, som knytter an til læseren og læserens følelser under læsningen. Man kan således sagtens forestille sig en bog, som potentielt kan skabe indsigt og som er godt skrevet, men som aktiverer følelser, der hæmmer den gode læseoplevelse. Som analysen viste, kan ubehagelige følelser også aktiveres af en sproglig stil, som læseren oplever som anmassende.

Læseoplevelsen kan således overordnet blive hæmmet af de samme to overordnede egenskaber som blev fremhævet i ovenstående figurer: *sproget* og *historien*. Hvis en tekst opleves som dårligt skrevet, i betydningen skrevet i et ensformigt sprog eller skrevet i en sproglig stil, som læseren ikke kan finde nydelse i, opleves det ikke som en god læseoplevelse. Tilsvarende kan man tale om en dårlig historie, hvor læseren ikke kan identificere sig med dele af historien eller ikke berøres følelsesmæssigt, eller hvor der ikke er troværdighed i forhold til det fiktive univers eller personernes udvikling. Generelt kan man sige, at den gode læseoplevelse handler om, at læseren er i stand til at trænge ind i historien, er i stand til at opbygge og opretholde det fiktive rum som fortællingen udgør, er i stand til at indleve sig i historien, i en grad og på et niveau, som passer læseren og læsesituationen.

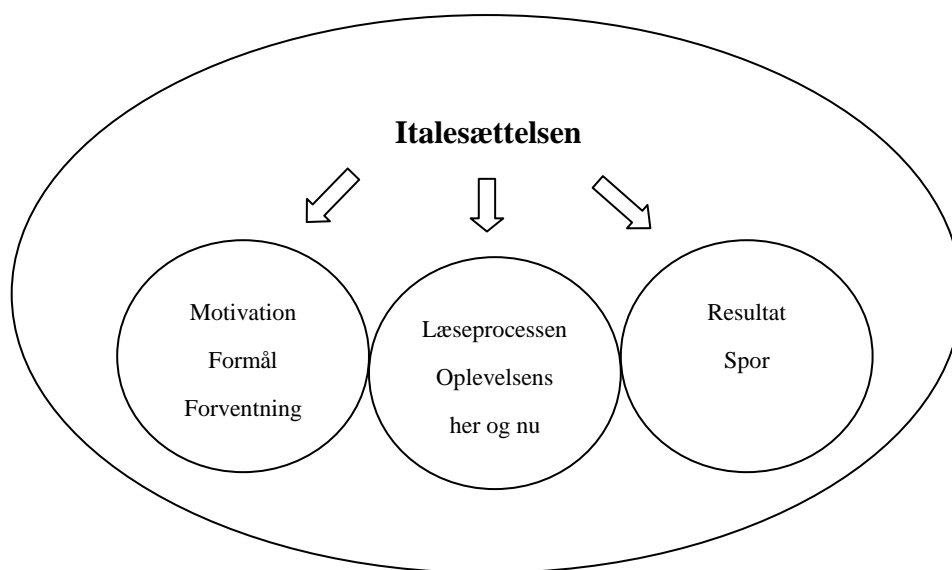
4.3.2.1 Banal italesættelse

At den italesatte læseoplevelse kan koges ned til at være *den gode historie* som er *godt skrevet* kan siges at være banalt. I det hele taget er informanternes udsagn præget af en enkelhed, som synes at stå i modsætning til læsningens kompleksitet. En forklaring på denne banale italesættelse kan søges hos amerikaneren Michael Billing og hans begreb om *banal nationalisme*. Banal nationalisme er en form for hverdagsnationalisme, som blandt andet manifesterer sig i rutinemæssige brug af flaget som hverdagssymbol (Gundelach, 2001, p. 66). Ligeledes kan den banale nationalisme defineres som en 'taget for givet'-følelse, der ureflekteret anvender ritualer og symboler (Adriansen, 2003, p. 30). Det banale i banal nationalisme peger på en følelse og en symbolbrug, som er en så integreret del af hverdagen, at man knap nok registrerer det. På samme måde kan man se informanternes ytringer som en banal italesættelse af læseoplevelsen, der foregår mere eller mindre ureflekteret. Læseoplevelsen gengives i form af udsagn som: "det giver mig eller andet", "der skal være noget genkendeligt i det", "det synes jeg er rart", "det skal vække nogle følelser", "man skal også kunne grine af det", "det skal ikke kun være håndværk, det skal også gå ud over håndværket", "sproget skal være flydende og meget

beskrivende” etc., udsagn som på den ene side ikke siger meget konkret om læseoplevelsen, men som andre læsere uden tvivl vil kunne nikke genkendende til. Læsning og læseoplevelser italesættes på et hverdagsmæssigt plan med anvendelse af meget enkle fraser, hvilket tyder på, dels at den meningsdannelse og de følelser og refleksioner, som opstår i forbindelse med læsningen, knap registreres af læseren, dels at italesættelsen af læseoplevelsen vanskeliggøres på grund af en manglende refleksion over læseoplevelsen som fænomen.

4.3.2.2 Læseoplevelsens tidslige og rumlige dimension

På baggrund af ovenstående analyse kan der udskilles en tidslig dimension i læseoplevelsen, som viser sig i forhold til hvorvidt informanterne italesætter elementer ved læseoplevelsen, der knytter an til formål og forventninger til læsningen (*læseoplevelsens før*), til følelser og stemninger i læseren under læsningen (*læseoplevelsens nu*), eller elementer som knytter an til forventninger til resultatet af læsningen (*læseoplevelsens efter*). Læserne har nogle forventninger, motiver, præferencer og måske sågar fordomme som præger dem *inden* læsningen, de oplever noget undervejs; de bliver underholdt, udlever sider af sig selv, slapper af etc., *mens* de læser, og de står tilbage med en viden, en følelse, en erfaring *efter* læsningen. Afhandlingens empiriske materiale viser, at den italesatte læseoplevelse rummer alle elementer i den tidslige dimension, og viser endvidere at læserne i deres italesættelse ikke skelner mellem læseoplevelsens før, nu og efter. Læseoplevelsen er således ikke alene knyttet til selve læseprocessen, men italesættes ligesåvel i form af forventninger til læsningen og læsningens resultat. Den italesatte læseoplevelses tidslige dimension kan illustreres ved nedenstående figur:

Figur 4.3 Den italesatte læseoplevelses tidslige dimension – italesættelsens før, nu og efter

Ligeledes kan der udskilles en rumlig dimension i den italesatte læseoplevelse. I analysen af det empiriske materiale har det vist sig, at læseoplevelsen udspiller sig i rummet mellem læseren, teksten og konteksten. Man kan sige, at der er tale om forskellige niveauer i læseoplevelsen som alle er indlejret i hinanden.

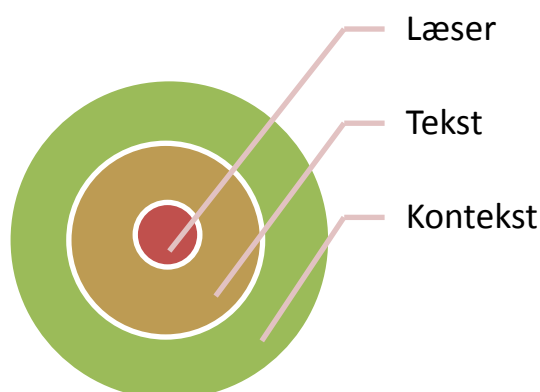
Det første niveau sætter fokus på læseren og den del af italesættelsen, som berører de forventninger og formål som læseren kan have med læsningen, de stemninger og følelser som læsninger forårsager i læseren, samt de erfaringer og resultater som læsningen bibringer.

Det andet niveau sætter fokus på teksten og den del af italesættelsen, som berører tekstens form, stil, sprog, tematik og struktur. Dette niveau rummer ligeledes læserens ytringer om genrer, bogtyper, formater, sidetal etc.

Endelig er der det kontekstuelle niveau, som sætter fokus på den litterære kontekst fx i form af læsekredse og andre kollektive sammenhænge (fx bogklubber), som læseren indgår i. Dette niveau knytter endvidere an til læserens biografi og til ytringer om påvirkninger eller præferencer formet af ydre omstændigheder og livsforløb. Ligeledes

rummer dette niveau udsagn om læserens eventuelle positionering og gruppeorientering i forhold til andre læsere eller grupper.

De tre niveauer kan illustreres ved nedenstående model:

Figur 4.4 Den italesatte læseoplevelses rumlige dimension – fokus på læser, tekst og kontekst

På samme måde som tilfældet var med den tidslige dimension er de tre niveauer indvævet i italesættelsen.

4.3.2.3 Forskelle i italesættelsen – mønstre i materialet

Afsluttende skal forskelle som knytter sig til sociokulturelle faktorer diskuteres. I denne afhandling udgøres informanterne af såvel kvinder som mænd med bredde i alder og uddannelsesgrad. Ligeledes er interviewene blevet udført med udgangspunkt i to forskellige grupper, hhv. en læsekreds og en gruppe studerende, hvor førstnævnte er en temmelig homogen og etableret gruppe, mens sidstnævnte er mindre homogen.

Udvælgelseskriterierne blev som nævnt valgt på baggrund af studier af eksisterende læseundersøgelser og andre kulturvaneundersøgelser. Tendensen her er, at forskelle i læsevaner knyttes til alder, køn og uddannelsesgrad, hvoraf sidstnævnte i flere undersøgelser fremhæves som det vigtigste forskelssættende kriterium overhovedet. I indeværende afsnit vil jeg derfor undersøge interviewmaterialet med fokus på de forskelle og ligheder, som analysen af det empiriske materiale har blotlagt. Har de sociokulturelle faktorer betydning i forhold til læsernes italesættelse af deres læseoplevelser?

I en gennemgang af det empiriske materiale er det vanskeligt at pege på kønsmæssige forskelle. Imidlertid synes der at være en større tendens til, at kvindelige læsere italesætter deres læseoplevelser i retning af indlevelse og følelsesmæssigt engagement. Særligt de ældre kvinder peger på vigtigheden af at føle sig følelsesmæssigt berørt af en historie. Andre læsere føler sig modsat intimideret af meget følelsetunge beskrivelser, men denne gruppe indeholder ikke alene mænd. Præferencer for følelsesmæssigt engagement kan ikke, ud fra det eksisterende empiriske materiale, entydigt kobles til det kvindelige køn, men synes snarere at gå på tværs af de to grupper, og på tværs af alder og køn. Til gengæld synes afvisningen af 'ubehagelige følelser' i forbindelse med læsning at kunne kobles til ældre læsere. Ytringer desangående er ikke fremkommet i forbindelse med de øvrige informanter.

Ligeledes synes der at kunne spores en forskel i informanternes behov for råderum i den meningsdannende proces. De studerende peger flere steder på, at der skal være "plads" til dem i betydningen, at beskrivelserne skal være tilpas detaljerede, så de oplever at de har indflydelse på billedannelsen. Ytringer af denne type genfindes ikke blandt læsekredsens medlemmer. Materialet blotlægger dog ikke om denne forskel skyldes alder eller uddannelsesniveau.

Hvorvidt forskellige generationer italesætter deres læseoplevelser på forskellige måder, kan ikke spores i det empiriske materiale. Der synes ikke at være forskelle i *italesættelsen* i forskellige aldersgrupper, selvom forskelle kan spores i forhold til motiver og udfordringer. Dog synes der at være en tendens til, at de ældre læsere i højere grad italesætter læseoplevelsens før og efter, snarere end læseoplevelsens her og nu. Den samme tendens ses ikke så tydeligt hos de studerende, hvorfor man kan antage, at en italesættelse af selve den fænomenologiske læseoplevelse fordrer et sprog og en grad af refleksion, som de færreste af læsegruppens medlemmer besidder. Dog kan der her også være andre faktorer, der spiller ind, fx at de ældre informanter er mere private og derved mere tilbageholdende i forhold til at udlægge deres læseoplevelser i detaljer.

I interviewene tilkendegiver flere af de studerende, at spørgsmålene angående, hvad der kendetegner en god læseoplevelse, og hvilken stemning, den gode læseoplevelse skaber i dem i selve læseprocessen, er gode spørgsmål og spørgsmål som fordrer, at de tænker sig om, inden de svarer. Meget tyder på, at selv storlæsere ikke er vant til at tænke

nærmere over læseoplevelsens væsen, og hvad læseoplevelsen gør ved dem. Men interviewmaterialet viser også, at de studerende i højere grad er parate til eller klædt på til at gribe muligheden og prøve at sætte ord på læseoplevelsen. Spørgsmålet er så, om dette skyldes tilfældigheder i sammensætningen af informanterne, om det skyldes, at de studerende er mere trænet i at reflektere over det de læser, om det skyldes, at de studerende, der har meldt sig som informanter, er læsere med lyst og evner til at tale om læseoplevelser, eller det skyldes helt andre ting. Meget tyder dog på, at italesættelsen af læseoplevelser er vanskelig i den forstand, at både læsemotivationen og læseprocessen er komplekse størrelser, som delvist pågår ubevidst eller ureflekteret (jf. banal italesættelse), og som det derfor kræver, at læseren omstiller og anstrenger sig for at kunne reflektere over det og verbalisere det.

Endelig er der spørgsmålet om gruppeorientering i forhold til italesættelsen. Som denne gennemgang har vist, er der ikke umiddelbart forskelle i læsernes evne og lyst til at tale om deres læseoplevelser i de to grupper. Men graden af homogenitet i en gruppe har tydeligvis indflydelse på samtalens karakter. Læsekredsen havde qua medlemmernes sammensætning og fælles historie et mere homogent grundlag at snakke ud fra, men forblev til gengæld på et overvejende konkret niveau i deres italesættelse. De studerende havde ikke et fælles litterært referencegrundlag, hvilket kan formodes at være en årsag til, at deres italesættelse i overvejende grad udspandt sig på et abstrakt niveau.

Denne gennemgang af eventuelle sociokulturelle forskelle i det empiriske materiale viser, at det er vanskeligt at identificere forskelle i forhold til disse faktorer. Dog synes den altafgørende forskel at være i forhold til læsernes evne til at reflektere over deres læseoplevelser. Det viser også, at selv for den del af informanterne, der betragter sig selv som reflekterende, er det en udfordring, der kræver tid og eftertanke for at finde frem til den præcise måde at verbalisere læseoplevelsens forskellige aspekter på.

4.4 Refleksion over interviewsituation

Afsluttende skal der kort foretages nogle overvejelser over interviewsituationen og den valgte metodes indvirkning på det empiriske materiale.

De to grupper var præget af nogle forskelle, som betød noget for, hvorledes de fungerede som gruppe. Forskellene bundede mestendels i, at læsekredsen var en veletableret

gruppe med allerede etablerede roller og positioner for medlemmerne. De studerende var så at sige samlet til lejligheden, og havde fra en umiddelbar betragtning ikke andet tilfælles, end at de alle var studerende på Danmarks Biblioteksskole.

At benytte sig af et gruppeinterview i forhold til læsekredsen havde den fordel, at interviewet udfolder sig som en samtale mellem mennesker, der i forvejen var vant til at kommentere på hinandens læseoplevelse. Gruppeinterviewet fandt sted i forlængelse af læsekredsens månedlige bogsnak, hvilket skabte en følelse af flow. Ligeledes betød læsekredsens fælles litterære referenceramme, at nær sagt alle henvisninger til værker blev mødt med genkendelse.

Gruppeinterviewet med de studerende var derimod mere uforudsigeligt end tilfældet var med læsekredsen i og med gruppen bestod af både mænd og kvinder, og repræsenterede forskellige trin på uddannelsen, og repræsenterede en større variation i litteraturpræferencer. Samtidig var gruppen med de studerende præget af, at de som havde meldt sig, havde en særlig interesse i litteratur og i at tale om deres læseoplevelser. Med andre ord var det trænede læsere og for manges vedkommende også læsere, som forholdt sig reflektivt til deres læsning. Dette blev yderligere forstærket af, at flere af de otte fremmødte havde studeret litteratur på andre højere læreanstalter tidligere i deres løbebane som studerende.

Endelig var interviewsituationen præget af interviewerens og interviewers forforståelse. At min egen forforståelse nær var med til at spænde ben for min rolle som interviewer, blev især tydeligt i forbindelse med gruppeinterviewet med de studerende. Jeg havde tidligere foretaget læsekredsinterviewet og de efterfølgende enkeltinterviews med de ældre kvinder. Trods forskelle mellem dem og mig i alder og uddannelsesniveau forløb interviewene ukompliceret. Jeg følte mig hjemme i deres litterære referenceramme, og deres italesættelser af læseoplevelser faldt i god tråd med såvel min forforståelse af læseoplevelsen som med min egne oplevelser som læser. Ydermere overværede jeg læsekredsens bogsnak før interviewet, og havde selv læst dagens bog, hvilket betød at interviewet foregik ud fra et fælles litterært referencepunkt.

Med de studerende var det en anden situation. Jeg var usikker på gruppens sammensætning, og kendte kun nogle få af de studerende, der havde meldt sig. Jeg var derfor i tvivl om, hvorledes jeg skulle indlede interviewet, og eftersom jeg ikke havde et fælles refe-

rencepunkt, forekom det mig vanskeligt at forudse, i hvilken retning samtalen ville gå, og hvilke spørgsmål jeg derfor skulle have med.

Allerede i den indledende runde viste min usikkerhed sig begrundet. Tre af de fire tilstedeværende mænd pegede på lyrik som den litteratur, der bragte dem de største læseoplevelser. Den sidste af de mandlige deltagere var inkarneret Science Fiction - og Fantasy-læser. Min læserprofil rummer næsten ingen Fantasy og Science Fiction og et absolut minimum af lyrik. Jeg følte mig med andre ord som kejseren i natskjorte. Jeg måtte derfor omtolke min egen position fra en, som deler informanternes litterære smag, til en som forholder sig åbent og nysgerrigt til informanternes litterære præferencer, uden selv at dele disse fuldt ud. Gruppeinterviewet fik derfor generelt et element af improvisation over sig, og jeg fik en følelse af ikke helt at vide om jeg havde fået tilstrækkeligt med oplysninger.

Endelig er det væsentligt at påpege, at de to gruppeinterviews er foretaget med godt ét års mellemrum. Dette betyder, at min viden og indsigt i det materiale, som denne afhandling er baseret på, var større, hvilket kan have påvirket min evne til at spørge ind til specifikke elementer ved læseoplevelsen.

4.5 Sammenfatning

I dette kapitel er afhandlingens empiriske materiale blevet analyseret med henblik på at blottlægge dels *hvad* informanterne fremhæver som væsentlig ved læseoplevelsen, dels *hvordan* læseoplevelsen italesættes. Analysen af italesættelsens *hvad* blottlægger en række forskellige egenskaber ved læseoplevelsen, som går på tværs af informanterne.

Eksempelvis er det væsentligt for en god læseoplevelse, at læseren kan identificere sig med (dele af) historien, at læseren lærer noget om verden og sig selv, og at historien aktiverer nogle følelser hos læseren. Samtidig viser analysen, at læseoplevelsen er sammensat og kan rumme flere forskellige egenskaber på samme tid. Det viser sig fx ved at læserne gerne vil lærer noget, de vil gerne have en indsigt og en viden, men de vil også underholdes og slappe af.

Overordnet kan læsernes ytringer samles omkring to væsentlige egenskaber, nemlig at læseoplevelsen er knyttet til en *god historie* som er *godt skrevet*. I kapitlet defineres

italesættelsen som banal i betydningen, at den udspiller sig på et forholdsvist ureflekteret niveau og formuleres i enkle og hverdagsagtige termer. Dette tyder på, at læseoplevelsen som fænomen er noget, vi knap nok registrerer og derfor heller ikke reflekterer over.

Analysen af læseoplevelsens *hvordan* peger på, at læseoplevelsen dels kan opdeles i en tidslig dimension (læseoplevelsens før, nu og efter), dels i en rumlig dimension (læseoplevelsen med hhv. læser, tekst eller kontekst i centrum). Ved læseoplevelsens tidslige dimension kan informanternes italesættelsen inddeles i udsagn som handler om forventninger og formål med læsningen (*læseoplevelsens før*), om følelser og stemninger undervejs i læsningen (*læseoplevelsens nu*), samt om resultatet af læsningen i form af viden og erfaring (*læseoplevelsen efter*). Den rumlige dimension handler om, at informanternes udsagn kan opdeles alt efter om *læseren* (i form af stemninger, forventninger, erfaringer), *teksten* (i form af tekstens form, sprog, genrer) eller *konteksten* (i form af læserbiografi, kollektive sammenhænge, positionering) er i centrum af italesættelsen.

Analysen viser, at informanterne i deres italesættelse ikke skelner mellem disse tidslige og rumlige forskydninger i læseoplevelsen, men italesætter den som dele af et samlet fænomen. Analysen viser ligeledes, at der trods forskelle i forventninger og udkomme af læsningen blandt informanterne, er mange elementer som er fælles og som går på tværs af køn, alder og uddannelsesgrad.

5 Læseoplevelser – skitse til en undersøgelsesstrategi

5.1 Indledning

Det overordnede formål med denne afhandling er at definere fænomenet læseoplevelse fra henholdsvis en teoretisk og en empirisk indfaldsvinkel, og derefter at formulere nogle retningslinjer for undersøgelse af læseoplevelser. Målet har været at skabe en undersøgelsesstrategi, der var såvel teoretisk som empirisk forankret og som kunne rumme den grad af kompleksitet, der kendetegner læsningen.

Gennemgangen og analyserne har peget i flere retninger og blotlagt den grad af kompleksitet og forbundethed, der eksisterer både i den teoretiske og i den empiriske tilgang til emnet og på tværs af disse. På baggrund af de erfaringer og konklusioner, som afhandlingen har tilvejebragt, vil dette kapitel sætte fokus på nogle udfordringer ved undersøgelse af læseoplevelser og afsluttende opstille en skitse til en undersøgelsesstrategi, der tager højde for de særlige vilkår, som gør sig gældende for læseoplevelser som undersøgelsesobjekt.

Kapitlet er således et svar på et af afhandlingens forskningsspørgsmål og en konsekvens af afhandlingens struktur, men forfølger ligeledes et andet formål. Hvor kapitel 2, 3 og 4 havde til formål at etablere en overordnet viden om læseundersøgelser og læseoplevelser, har dette kapitel til formål at konkretisere denne viden og gøre den mere praksisorienteret. Kapitlet kan derfor siges at have en mere deskriptiv karakter, og kan tjene som grundlag for en yderligere operationalisering i forbindelse med fremtidige undersøgelser. Af samme grund er kapitlet udformet på en måde, som til en vis grad gør det muligt at læse det uafhængigt af afhandlingens øvrige kapitler.

5.2 Udvundne begreber og manifestationer

Afhandlingen hviler på en antagelse om, at hvis vi i undersøgelsesøjemed sætter fokus på den subjektive læseoplevelse frem for på titler, genrer, tidsforbrug etc., så vil resultatet blive en større indsigt i læsningens kompleksitet, som kan tages i anvendelse såvel formidlings- og markedsføringsmæssigt som inden for undervisning og forskning i læs-

ning og litteratur. Indledningsvist er det dog væsentligt at etablere et forståelsesfundament for analysestrategien ved hjælp af centrale begreber fra den teoretiske forståelse af læseoplevelser og eksempler på, hvorledes de manifesteres i det empiriske materiale.

5.2.1 Oplevelse/erfaring

For at rekapitulere rummer begrebsparret oplevelse/erfaring (*Erlebnis/Erfahrung*) en relativ stor del af den betydning, som knytter sig til den *litterære æstetiske oplevelse*. Den æstetiske oplevelse er en oplevelse, som dels *foregår her og nu* i det sansende øjeblik (oplevelse), og dels *sætter sig spor* i form af en erfaring eller erkendelse (erfaring). Begrebsparret knytter ligeledes an til en dialektisk forståelse af den æstetiske oplevelse, som noget der både rummer en fænomenologisk *sanselig tilgang* til verden, men også en *kognitiv tilgang* til verden. I den teoretiske forståelse er de to tilgange at se som to sider af samme mønt, jf. Baumgartens grundidé om, at erkendelsen opnår størst mulig fuldkommenhed, når de to erkendeevner forenes.

Samme forståelse finder man i informanternes italesættelse af læseoplevelsen. Læseoplevelsen handler dels om selve det læsende nu, hvor læseren oplever forskellige stemninger og følelser, men handler også om resultatet af læsningen i form af viden og erfaring. Både den teoretiske forståelse og den empiriske forståelse peger således på læseoplevelsen som et fænomen, der forløber over tid. Teorien peger på selve hændelsen (*Erlebnis*) og det spor, som hændelsen efterlader hos læseren (*Erfahrung*), mens empirien yderligere peger på de forventninger og formål, som læseren har *før* læsningen (jf. definitionen af *læseoplevelsens før, nu og efter*). Dette aspekt kan også delvist genfindes i teorien i form af funktionsbegrebet, som sætter fokus på den rolle, og dermed det formål, læsningen spiller for læseren.

Undervejs i læsningen bliver læserne dels følelsesmæssigt berørt, men italesætter også læsningen som kognitive stimuli i kraft af den udfordring og meningsdannelse, som forbindes med læsningen. Dette forbindes særligt til den litteratur, som enten fordrer en ekstra indsats i den meningsdannende proces eller stimulerer læseren sprogligt og strukturelt. Blandt informanterne synes der at være en forskel på de læsere, som lægger særlig vægt på følelsesmæssige stimuli over for dem, som lægger særlig vægt på kognitive stimuli. I denne sammenhæng er det væsentligt at pege på forskelle i informanternes sprogbrug. Hvor nogen oplever det at blive ”følelsesmæssigt berørt” som indlevelse, forbinder andre det med (for) store følelsesmæssige reaktioner. Sammenlæsningen af

den teoretiske og den empiriske forståelse kan derfor udlægges på den måde, at relationen mellem det sanselige og det kognitive ikke alene kan forstås som en dialektisk relation, men at der også er tale om, at forskellige læseoplevelser kan placeres forskellige steder på skalaen mellem det sanselige og det kognitive.

5.2.2 *Nydelse og mishag*

Ligeledes erindres om dialektikken mellem nydelse og mishag i forbindelse med den æstetiske oplevelse. Nydelsen manifesterer sig, når subjektet er i stand til at skabe en meningsfuld helhed ud af et værks mange delelementer. Mishag opstår, når denne helhedsfornemmelse udfordres i form af elementer, som subjektet ikke umiddelbart kan indordne i helheden. Betegnelsen mishag må dog ikke alene forstås som væmmelse. Snarere kan man med afsæt i begrebet *ikke-intentionalitet* se det som en skala, der går fra den yderste væmmelse og modstand til blot en svag opmærksomhed på teksten. Mødet med ikke-intentionaliteten kan således både resultere i, at den overvindes og i, at læseren lægger bogen fra sig.

Den følelse af nydelse, som opnås gennem etablering af en sammenhængende mening, italesættes hos læserne som den gode historie, der får dem til at glemme tid og sted ("Noget jeg kan forsvinde ind i", "Hvor man glemmer alt andet", og "Skaber billeder inde i hovedet". Man følger personerne, man har det rart og man glemmer det dér udenfor"). I oplevelsen af den gode historie er der således ikke noget, der stritter eller på anden måde forhindrer læseren i at skabe mening og helhed.

De elementer, som læseren møder undervejs i læsningen, og som ikke umiddelbart lader sig indordne i helheden, vil føles som et brud i oplevelsen af helhed. For at overvinde dette brud er læseren nødt til at trække på egen erfaringer, drage associationer og indlæse egne følelser, hvorved det ikke-intenderede bearbejdes til at passe ind i helheden. Den teoretiske beskrivelse af mødet med de elementer i værket, som opleves ikke-intenderede for læseren, kan synes at fremstå som en kamp, som noget der er hårdt og krævende. Dog skal man huske på, at dette møde samtidig er det, der åbner værket mod modtagerens egen virkelighed og fordrer, at modtageren trækker på egne følelser. Det ikke-intenderede er altså ikke alene en kamp, men også en åbning. Ligeledes skaber ikke-intentionaliteten en øget opmærksomhed på teksten som konstruktion. Ofte vil den dialektiske bevægelse mellem intentionalitet og ikke-intentionalitet fungere umærkeligt,

andre gange vil læseren skulle arbejde så meget med værket, at processen er mere tydelig.

Den empiriske analyse rummede mange eksempler på læserens oplevelse af ikke-intentionalitet knyttet til forskellige elementer i læsningen. Det gælder fx ikke-intentionalitet forårsaget af tematik ("Mugler og underlige ugler") eller i form af tekstens sproglige stil ("Jeg kommer nærmest i en spændetrøje"). Analysen viste ligeledes, at ikke-intentionaliteten viser sig på forskellige måder i forhold til forskellige læsere, at den til tider kan overvindes, og at den kan være af en sådan karakter, at den nok forstyrrer, men ikke i en sådan grad, at den forhindrer en god læseoplevelse.

5.2.3 Læsningens funktion

Med udgangspunkt i Mukařovskýs funktionsbegreb (praktisk, teoretisk, symbolsk, æstetisk), og den forsøgsvis direkte applikation på læsningen i kapitel 3 kan man sige, at alt efter hvilken funktion læsningen udgør for læseren, vil hans eller hendes attitude over for værket forandres. De forskellige funktioner påvirker læsningen, idet funktionen er afgørende for placeringen af subjektet og objektet i forhold til hinanden, og fordi subjektets forhold til virkeligheden forandres alt efter funktion. Samtidig skal man huske på, at al menneskelig handling i henhold til Mukařovský er polyfunktional. Hvorvidt man uproblematisk kan overføre de fire overordnede funktionsbegreber direkte på læsningen, kan som nævnt diskuteres, men at læserne italesætter deres læseoplevelser ved hjælp af såvel motivation som forventninger til læsningens resultat, og at disse påvirkes af hvad og hvorfor der læses, hersker der ikke tvivl om.

Læserne giver udtryk for en differentieret læsning, hvor læseoplevelser findes i mange former. Dermed peger de på, at forskellige aspekter ved den gode læseoplevelse er mere eller mindre til stede alt efter, hvad det er for et værk, og hvad det er for en læseoplevelse, de søger. Det kan være den gode historie, hvor man virkelig bliver underholdt og berørt og som man ikke ønsker skal ende. Det kan være en sproglig oplevelse, hvor sproget i sig selv skaber en visuel oplevelse, og det kan være fagbogen, hvor man søger efter en særlig viden. Eller der kan være tale om flere samtidige tilstedeværende aspekter, hvor nogle er mere dominerende end andre.

Et af de centrale formål for flere læsere er at få udvidet deres horisont, såvel historisk som geografisk. Læsningen bibringer altså læseren en indsigt om andre tider og steder.

En læsning som alene er motiveret af at få udvidet sin horisont, kunne siges at udgøre dels en *praktisk funktion* og dels en *teoretisk kognitiv funktion*. Læseren søger en viden og en indsigt, som vedkommende kan hente i bogen. Men hvorfor så ikke gribe en mere faktuel indføring i et land eller en rejseguide, kunne man spørge? Det skyldes netop, at læsningen er ansporet af flere motiver, og at der således er flere funktioner til stede samtidigt.

I den *symbolske funktion* opfattes noget som tegn for noget andet. Objektet tilskrives således en form for sekundær betydning, som også har signalværdi. I applikationen på læsning argumenterede jeg for, at den symbolske funktion også kan have social karakter og derved tjene som redskab til social gruppering. I interviewmaterialet er der flere eksempler på denne form for symbolværdi i form af litteratur, som vælges til og fra. Dette gælder fx romantisk litteratur, krimier eller kiosklitteratur, som vælges til eller fra som en bevidst markering af læserens egen position i forhold til andre læsere. Den social-symbolske funktion ser ud til at være mest udbredt blandt den yngre gruppe af læsere, mens markeringen blandt de ældre læsere foregår i forhold til den klassiske og kanoniske litteratur og i forhold til en intern positionering i gruppen ("Den var jeg alene om at finde noget i").

Endelig er der den *æstetiske funktion*, som på mange måde er af en anden og mere kompleks karakter end de øvrige. Tager man den i den simple udgave, som en funktion, hvor læseren er særlig opmærksom på bogens formale og æstetiske karakter, vil de fleste læsere kunne indskrives her. Som den empiriske analyse viste, er sproget og formen noget, som alle læsere lægger vægt på og skænker opmærksomhed. Og nær sagt alle nævner, at måden en bog er skrevet på, er afgørende for deres læseoplevelse.

Breder man den æstetiske funktion ud og kobler den med Mukařovskýs begreb om det æstetiske tegn og med hans receptionsteori, så viser den æstetiske funktion sig som en funktion, hvor den æstetiske oplevelse kan udspille sig. I og med læseren trækker på egne erfaringer og oplevelser i bestræbelsen på at skabe sammenhæng i teksten, vil oplevelsen i større eller mindre grad forandre og skabe erkendelse hos læseren. Læsernes italesættelse af læseoplevelsen rummer mange eksempler på, at læseoplevelsen sætter sig spor i form af en viden, man ikke havde i forvejen, om en historisk tid eller et geografisk sted, om et bestemt samfundslag eller en særlig menneskelig relation. Læseoplevelsen udvider læsernes bevidsthed, både i forhold til andre mennesker og i forhold til

dem selv ("Man stiller nogle spørgsmål efterfølgende: Lever man sit liv rigtigt overhovedet?", "Det er måske en følelse af, at man ved Gud bliver klogere"). Men erkendelsen opstår også i kraft af den overvindelse af de ikke-intenderede elementer, som læserne oplever i mødet med en udfordrende tekst ("Den var da barsk at komme igennem. Men fantastisk!")

Et af de væsentligste motiver for læsning, på tværs af læserne, er at den skal være underholdende. Imidlertid er det vanskeligt at indplacere underholdning inden for typologien. Dog kan man argumentere for, at den nydelsesbringende helhedsoplevelse, som teorien fremhæver som en central del af den æstetiske oplevelse, kan ligestilles med underholdning. Spørgsmålet om underholdningsmotivet tager Shusterman til gengæld fat i, dog med en lidt anden tilgang. Shusterman mener, at underholdning besidder værdi også ud over det rent rekreative, og at den fortabelse og forglemmelse, som underholdningen tilbyder, skaber rum for subjektets udvidelse. Shusterman forsøger derved at koble det underholdende med erkendelse og erfaring. Underholdningsmotivet er centralt hos mange læsere, men står ikke alene.

5.2.4 Æstetisk værdi

Mukařovskýs begreb om æstetisk værdi rummer flere dele af hans øvrige begrebsapparat. Særligt når talen falder på modtagerens rolle, synes det at være delvist overlappende med begrebet ikke-intentionalitet. Men også i opfattelsen af værdiernes løsrivelse fra livsverdenen, hvorved der etableres en åbning for læseren til at indlæse sine egne værdier, findes der overlap. Det, der er interessant i denne sammenhæng, er Mukařovskýs forsøgsvis definition af æstetisk værdi som antallet af udenomssæstetiske værdier og spændingsforholdet dem imellem, og imellem dem og beskuerens værdier. Mødet mellem tekstens værdier og læserens værdier er som nævnt præget af spænding, variation og kompleksitet og former sig som en udfordring, som beskueren skal overkomme.

Værdier i denne sammenhæng kan være æstetiske værdier knyttet til stil og sprog, til genrer og smag, til den kollektive æstetiske norm angående forventninger til, hvordan en historie bør være skruet sammen. Det kan endvidere være etiske, sociale, politiske, ideologiske etc. værdier, altså værdier, som knytter an til det tematiske niveau. Som analysen af det empiriske materiale viste, er der masser af disse udfordringer til stede i læsernes møde med tekster. Det, som definitionen af den æstetiske værdi kan kaste lys over, er graden af kompleksitet i disse udfordringer. Mukařovský påpeger selv, at det er

modtagerens opgave at overkomme denne spænding og at denne opgave kan løses på mange forskellige måder.

I kapitel 4 blev det tydeligt, at grader af kompleksitet, udfordringer i forhold til tematik og sprog, og forventninger til genrer og stil spiller en væsentlig rolle i forhold til læseoplevelsen. Ligeledes blev det tydeligt, at læserne bragte forskellige værdimæssige forventninger med sig ind i mødet med teksten, fx forventninger om at læseoplevelsen kan bidrage til en form for selvudvikling. Afhandlingens empiriske undersøgelse er som nævnt ikke planlagt som et egentligt receptionsstudie, hvilket vanskeliggør en indgående analyse af mødet mellem værdier i en tekst og læserens værdier. Ikke desto mindre optræder der eksempler på titler eller forfatterskaber i interviewmaterialet, som bliver opfattet meget forskellige af forskellige informanter. En af de væsentlige forskelle på læsernes forventninger knytter an til bestemte forfatteres litterære stil og sprog, som af nogle nydes og hyldes, mens andre finder stilen næsten kvalmende.

Det står endvidere klart, at fokus i interviewmaterialet mere er på hvad, jeg har kaldt æstetiske værdier, og mindre på andre værdier. Dette skyldes ikke mindst en manglende opmærksomhed på denne distinktion fra min side på interviewtidspunktet. Der spørges primært til folks modstand ved tekstens sproglige og stilistiske træk, og mindre til etiske, moralske eller ideologiske værdier som 'stritter' i forhold til læseren. En grundigere undersøgelse af dette område ville forde en bevidsthed om værdier på forskellige niveauer. Hvilke værdier mødes og udfordres i læsningen? Hvilke dele af en historie er det fx, der vækker ubehagelige følelser og hvorfor? Iagttagelser tyder eksempelvis på, at mange af de ældre læsere vælger historier fra, der skaber ubehagelige følelser. Den forklaring, de giver er, at de har set og oplevet nok i deres eget liv. Meget peger på, at en fokus på værdier i og uden for teksten i undersøgelser af læseoplevelser ville være gunstig for et øget indblik i den kompleksitet, som læseoplevelsen rummer.

5.3 Udfordringer og problemstillinger

Undervejs i arbejdet med læseoplevelsen som fænomen og undersøgelsesobjekt er der dukket en række udfordringer og problemstillinger op, som det er relevant at diskutere. Hvad skal man være særlig opmærksom på i forhold til at undersøge læseoplevelser? Hvad er vanskeligt eller udfordrende? Hvilke metoder er hensigtsmæssige?

5.3.1 Udfordringsniveau

Læseren møder undervejs i læsningen en række udfordringer, som virker mere eller mindre forstyrrende på læseoplevelsen. I kapitel 4 blev disse lokaliseret som hhv. modstand ved det umiddelbare møde med bogen (forfatter, genrer, format, bagsidetekst, omtale etc.), modstand ved mødet med formen (sprog, stil, persontegning, udviklingsforløb, struktur etc.) og modstand ved mødet med indholdet (tematik, værdi, ideologier etc.). Spørgsmålet er, hvorledes man skal anskue denne modstand og hvordan den kan undersøges.

Modstand på det første niveau er udbredt blandt læsere enten som en reaktion på et manglende kendskab til en forfatter eller som en forudindtaget holdning til en forfatter eller genre, som gør, at læseren ikke ville overveje at læse bogen. Modstand mod den sproglige stil og kvalitet er ligeledes udbredt blandt læsere. Selvom der måtte herske uenighed omkring, hvilke forfattere, der er gode eller dårlige og hvilke bøger, som er godt eller dårligt skrevet, er der bred enighed blandt læsere i, at det har stor betydning, at en bog er godt skrevet. Endelig kan modstanden vise sig i forhold til fx en bogs tematik og værdier.

Forskellige læsere har forskellige tolerancetærskler, når det kommer til udfordringer, og en undersøgelse kunne søge at afdække sammenhængen mellem læser og udfordringsniveau. Imidlertid er det væsentligt at understrege, at udfordringsniveauet ikke er et statisk fænomen, som kan indplaceres på en skala. Tværtimod kan man på baggrund af den viden, som afhandlingen har tilvejebragt, antage, at den enkelte læsers udfordringsniveau kan differentieres i forhold til fx tematik, sprog, værdier og kompleksitet. Med andre ord må vi anskue forholdet mellem læser og udfordringsniveau som et mangefacetteret undersøgelsespunkt, der kan opdeles i en række delelementer. Således kan der forekomme læsere, som har en lav tolerancetærskel hvad angår det sprog, historien præsenteres ved, men meget vide rammer for tematiske udfordringer. En undersøgelse af relationen mellem læsere og udfordringsniveau handler således også om at indkredse de elementer ved læsningen, som læseren lægger størst vægt på.

I den sammenhæng er det også interessant at iagttage udfordringsniveauet i relation til læsningens funktion. Er der forskel på læserens tolerancetærskel alt efter, hvilken funktion læsningen udgør hos læseren? Er der med andre ord knyttet forskellige forventninger til forskellige funktioner? Når læsere fx udtaler, at de "bare skal underholdes", bety-

der det så, at de forventer et lavere udfordringeniveau? Sådanne spørgsmål er relevante at stille i undersøgelsesøjemed.

En undersøgelse af relationen mellem læser, tekst og funktion med fokus på udfordringsniveau synes at udgøre et væsentligt element i en læseundersøgelse, men udgør samtidig et problem i kraft af de mange elementer, som problemfeltet rummer.

5.3.2 Den vanskelige italesættelse

En anden og væsentlig udfordring ved læseundersøgelser er de enkelte læsers større eller mindre evne til at reflektere over og verbalisere deres læseoplevelse. Deres forskellige evner i forhold til verbalisering har betydning både for den konkrete udformning af en læseundersøgelse og af de stillede spørgsmål, og for tolkningen af materialet.

At en læser ikke er god til at italesætte sin læseoplevelse, kan ikke nødvendigvis tolkes som en manglende dybde og bredde i læseoplevelsen og kan heller ikke tolkes som et bevis på læserens manglende refleksion (jf. tolkningen af børns læsning som upersonlig i den danske SKRIN-undersøgelsen, se 2.3.2.3). Afhandlingens empiriske analyser viser, at læseoplevelsen blandt andet er kendetegnet ved den påvirkning, som læsningen har på læseren, men at læseoplevelsen er et fysisk og mentalt fænomen, som kun vanskeligt lader sig verbalisere. Selv læsere med høj grad af refleksive evner udtrykker vanskeligheder ved sprogligt at trænge ind i læseoplevelsen, og søger at løse opgaven ved at differentiere mellem forskellige læseoplevelser alt efter formål. Man kan således ikke tilskrive læseren et entydigt svar, men derimod et mangetydigt svar, som yderligere bliver sprogligt modereret ved hjælp af ord som ”altså”, ”på en eller anden måde” og ”måske”. Afhandlingens teoretiske forståelse af læseoplevelsen peger ligeledes på, at den æstetiske oplevelse er en både dyb og bred oplevelse, som delvis udspiller sig på ubevidste mentale niveauer, hvilket yderligere vanskeliggør en italesættelse.

Erfaringerne fra afhandlingens empiriske del sammenholdt med SKRIN-undersøgelsens entydige placering af børn peger på, at man i undersøgelsesøjemed skal være særlig opmærksom på, både hvordan man udformer undersøgelsesdesign, og på hvordan man tolker det empiriske materiale. Kapitel 4 fremdrog en række af de termer, som læsere har taget i anvendelse i italesættelsen af deres læseoplevelser. Et undersøgelsesdesign kunne med fordel tage afsæt i de formuleringer, som læserne selv har benyttet, for på den måde sprogligt at begynde samme sted, hvor (nogle) læsere begynder.

Dog rækker problemet med italesættelsen dybere end det. Grundproblemet knytter an til italesættelsen som en sproglig handling, der søger at gengive en sproglig oplevelse. Vanskeligheder ved både den sproglige meningsdannelsesproces og den sproglige gengivelse er tidligere blevet behandlet i afhandlingen. Italesættelsen vanskeliggøres af, at sproget har mange betydninger, som divergerer alt efter, hvilken sammenhæng de erfarer i, og alt efter hvilken læser, der anvender dem. Ligeledes udgør meningsdannelsen en meget kompliceret proces, som er vanskelig at blotlægge for ikke at tale om at verbalisere.

Italesættelsen risikerer derfor dels at blive 'banal' i betydningen at den ikke kan videregive læseoplevelsens fulde dybde og bredde, dels at tolkningen af italesættelsen vanskeliggøres af, at forskellige læsere tillægger forskellige betydninger til samme ord. Sidstnævnte problemstilling blev tidligere fremhævet med henvisning til Escapits spørgsmål: Hvad vil det sige at have læst en bog? I denne sammenhæng kunne man spørge: Hvad vil det sige, at en bog er underholdende? Hvad betyder "godt skrevet"? Den sproglige problemstilling synes at udgøre en af de største udfordringer ved læseundersøgelser.

5.3.3 Undersøgelsesmetode

Det er derfor interessant at se nærmere på, hvorledes man i kraft af udformningen af et undersøgelsesdesign kan åbne læsere mod deres egne læseoplevelser og anspore dem til at tale om dem.

Erfaringen viser, at mange læsere knytter italesættelsen af deres læseoplevelser til konkrete eksempler. Man må formode, at denne tendens hænger sammen med, dels at læseoplevelsen som fænomen er både abstrakt og kompleks, dels at den er mangetydig alt efter værk og situation. Den del af en undersøgelse, som fokuserer på den gode læseoplevelse, må derfor være struktureret på en måde, så læserne har mulighed for at komme med egne eksempler. Ligeledes viser erfaringen, at læsere ofte formulerer sig om den gode læseoplevelse ved hjælp af eksempler på dårlige læseoplevelser. Også dette aspekt er det væsentligt at være opmærksomt på i undersøgelsesøjemed.

Det kvalitative interview har vist sig at være hensigtsmæssigt i forhold til ovenstående tendenser, idet metoden tillader uddybende spørgsmål, og at interviewet bevæger sig i retninger bestemt af informantens udtalelser. Hvad angår gruppe- og enkeltinterviews

kan der iagttages både fordele og ulemper ved de to interviewformer. Gruppeinterviewet udgør en mindre interviewerstyret samtale, som kan afføde andre former for italesættelse end de af intervieweren iværksatte, fx i form af udsagn fra én informant som svar på et udsagn fra andre informanter. Gruppeinterviewet kan tydeliggøre forskelle i opfattelsen af læseoplevelser, men synes at fordre at informanterne tager afsæt i samme historie, så interviewet ikke peger i for mange retninger. Gruppeinterviewet har den ulempe at knap så talende læsere risikerer at blive mindre talende i selskab med meget talende.

At foretage enkeltinterviews på baggrund af gruppeinterviews har den fordel, at informanterne har mulighed for at nå at tænke nærmere over emnet, og på den måde forbedre sig på interviewet. Samme effekt kan også opnås med opfølgende interviews, hvor intervieweren har mulighed for at gennemlæse interviewmaterialet, for siden at gå dybere ind i de problemstillinger som ikke nødvendigvis er blevet blotlagt i det indledende interview.

Endelig er det relevant at spørge, om man kan foretage kvantitative undersøgelser ud fra afhandlingens begrebsapparat? Dele af læseoplevelsen er både relevant og også mulig at undersøge kvantitativt, da det vil kunne afdække mulige forskelle i læseoplevelser i relation til sociokulturelle kriterier. Fx er det muligt at udforme spørgeskemaer, der kan belyse læserens forventninger, motiver og formål med læsningen. Ligeledes kan informantens læserbiografi og det kollektives betydning for valg af litteratur også undersøges kvantitativt.

Dog er der en række elementer i læseoplevelsen, som fordrer en kvalitativ tilgang. Det gælder i særdeleshed den førnævnte relation mellem tekst, læser og funktion og interesse i at undersøge udfordringssniveauet. Ligeledes synes en øget indsigt i selve receptionsprocessen, fx i relation til forholdet mellem læser og hhv. indlevet og udlevet læsning at fordre en kvalitativ metode. Mens nogle læsere peger på indlevelse og det at glemme tid og sted som en væsentligt egenskab ved læseoplevelsen, lægger andre læsere afstand til dette billede og taler i stedet om at udleve sider af sig selv, som ikke er en del af deres normale selvbillede. I begge tilfælde er der tale om, at læseren oplever en form for identifikation med personer eller relationer i historien. Spørgsmålet er, om forskellen alene beror på forskellige måder at italesætte læseoplevelsen på, eller om der er tale om forskellige læsemåder. Anderledes formuleret kan man sige, at en undersøgelse af *relationen mellem* læseoplevelsens mange forskellige elementer fordrer muligheden

for at foretage indgående interviews. Imidlertid peger dette på endnu et forhold, som kan diskuteres, nemlig hvorvidt en undersøgelse af læseoplevelser kan baseres på receptionsstudier eller ej.

5.3.4 Receptionsstudie?

Flere læseundersøgelser foretages som egentlige receptionsstudier. Det gælder fx de førnævnte undersøgelser foretaget af I. A. Richards og Gunnar Hansson fra hhv. 1929 og 1959. Karner Smidts undersøgelse fra 2002 er et nyere eksempel på et receptionsstudie i relation til litteratur. Receptionsstudier har den fordel, at de mere præcist kan afdekke meningsdannelse og læseoplevelser knyttet til en konkret tekst eller sågar en bestemt scene i en tekst både hos den enkelte læser og på tværs af læsere. Ulempen ved receptionsstudier i forhold til læseoplevelser er, at man påtvinger læseren at forholde sig til et særligt værk, som ikke nødvendigvis er sammenfaldene med læserens smag.

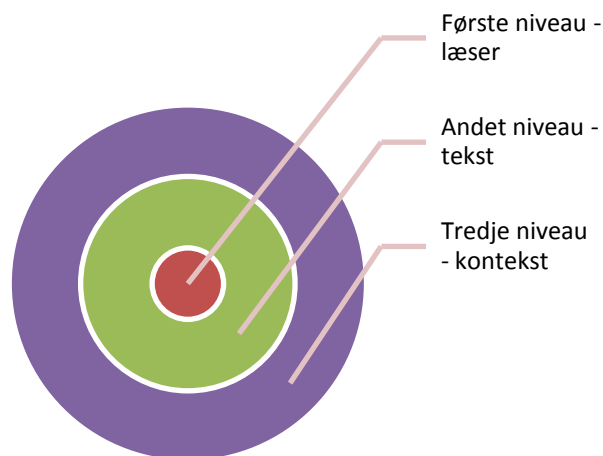
Flere receptionsstudier tager udgangspunkt i lyrik eller kortprosa (Fx Richards, 1929; Hansson, 1959; Holland, 1975), altså i litteraturtyper som ikke synes adækvate i forhold til det genvalg, som størstedelen af læsere i dag tager. Et receptionsstudie med afsæt i digte kan således siges at udgøre en kunstig læsesituation for mange informanter. Imidlertid er det et vilkår ved læsning af romaner, at det er en tidskrævende aktivitet. Den tidslige faktor betyder, at det er vanskeligt at foretage receptionsstudier af litteratur, da informanterne skal være villige til at anvende meget tid i relation til undersøgelsen. Receptionsstudier er derfor heller ikke en metode, som er særlig udbredt i litteraturstudier set i forhold til den udbredelse, den har i fx publikumsstudier inden for medievidenskab (se fx Schrøder, 1988; Højbjerg, 1989; Jensen et al., 1994; Jerslev, 1999).

Mange læsere fremhæver netop tidsfaktoren, når de skal bestemme forskellen på en læseoplevelse og en filmoplevelse. Ligeledes forbindes den gode læseoplevelse med historier, som man ikke ønsker skal ende. En god læseoplevelse er således en oplevelse, som man har med sig i længere tid, måske flere uger, hvor læserens bevidsthed ofte skifter mellem den fiktive historie og læserens eget hverdagsliv, og hvor den dialektiske bevægelse må antages at præge begge. Meget tyder på, at tidsfaktoren ikke alene er med til at gøre læseoplevelsen til en særlig oplevelse, men at den er med til at *styrke* oplevelsen.

Såvel den tidslige faktor og læseoplevelsens mange forskellige og gensidigt påvirkende elementer kalder ikke alene på kvalitative studier, men synes at fordre receptionsstudier, hvor det er muligt at forholde læseren til en bestemt tekst skrevet i et bestemt sprog og med et bestemt indhold. Et studie af læserens præcise forholden sig til en bestemt tekst giver mulighed for at få præciseret fx hvad der føles som modstand hos den enkelte læser, hvilke elementer der opfattes som ikke-intentionelle, hvilken funktion læsningen udgør for læseren etc. At undersøgelsen til gengæld afskriver muligheden for, at læseren kan tale ud fra sine egne bedste læseoplevelser, diskvalificerer den ikke. Erfaringerne viser, at læsere i høj grad italesætter den gode læseoplevelse gennem at fremhæve dårlige læseoplevelser.

5.4 Skitse til en undersøgelsesstrategi

Afhandlingens undersøgelser har resulteret i en række figurer, der vil tjene som udgangspunkt og struktur for udformningen af denne undersøgelsesstrategi. Samlet set tegner disse figurer et bredt og komplekst undersøgelsesfelt, som det er hensigtsmæssigt at inddеле i en række delelementer. Overordnet kan man sige, at en hvilken som helst læseundersøgelse bør forholde sig til tre forskellige elementer: læseren, teksten og konteksten. Afhandlingens empiriske analyse har vist, at læseoplevelsen udspiller sig i rummet mellem disse tre elementer. Disse tre elementer er altså altid til stede i forbindelse med en læseoplevelse. Spørgsmålet er, hvilket af disse elementer, der sættes i centrum for en undersøgelse. I mine bestræbelser har det været det læsende subjekt, og i mindre grad konteksten og det konkrete værk. Alt efter hvilket element man vælger at tage udgangspunkt i, vil det influere på undersøgelsesstrategien og på undersøgelsesmetoden. En undersøgelse af læseoplevelser udelukker således ingen af de nævnte elementer, men alt efter fokus og erkendelsesinteresse vil undersøgelserne forme sig forskelligt. Den overordnede struktur for analysestrategien tager udgangspunkt i en figur fra kapitel 4, hvor den fungerer som en illustration af læseoplevelsens rumlige dimension:

Figur 5.1 Den overordnede struktur i afhandlingens analysemodel

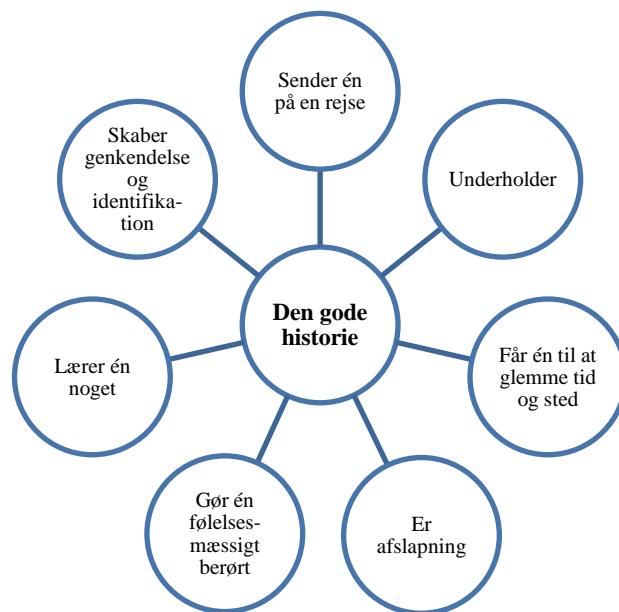
Analysemodellen skal ikke forstås således, at en læseundersøgelse nødvendigvis fordrer en grundig tekstanalyse og kontekstanalyse, men at disse tre niveauer er indlejret i hinanden, og at subjektets læseoplevelse derfor bør undersøges i forhold til disse. I det følgende vil disse niveauer blive behandlet hver for sig, selvom en sådan opdeling i virkeligheden ikke lader sig gøre. Opdelingen har alene til hensigt at forenkle et komplekst fænomen i undersøgelsesøjemed.

5.4.1 Læseoplevelsen med læseren i centrum

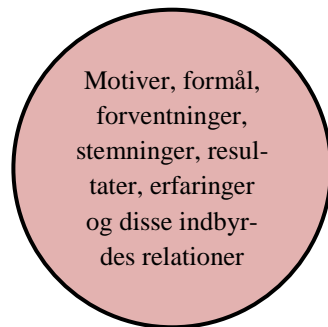
Et af hovedresultaterne af afhandlingens analyser er definitionen af det, som er blevet benævnt *læseoplevelsens før, nu og efter* (jf. figur 4.3). Som analysen af det empiriske materiale har vist, italesætter læsere deres læseoplevelser dels i form af deres formål med at læse, dels i form af henvisninger til de følelser, tanker og ideer, som iværksættes undervejs i læsningen, og dels i form af det, de regner med at få ud af at læse, også på længere sigt. Når vi taler om læseoplevelsen, er det således i denne brede betydning, der dækker dels læserens motiver og forventninger til læsningen, dels selve det læsende moment og dels de spor eller den erfaring, som læsningen efterlader i læseren. På et overordnet niveau er det derfor væsentligt, at en undersøgelse er bevidst om disse tidslige forskydninger i læseoplevelsen.

Som en indgang til hvilke forskellige funktioner læsningen kan have for læsere, har Mukařovskýs funktionsbegreb vist sig anvendeligt, og kan i en formidlet form tjene som pejlemærke i udformningen af et undersøgelsesdesign. Funktionsbegrebet peger dels på de konkrete mål med læsningen, som også genfindes i den italesatte læseoplevelse (fx horisontudvidelse, sproglig oplevelse, underholdning), dels peger det på de funktioner, som ikke bevidst italesættes, men som ikke desto mindre kan iagttages i italesættelsen. Det drejer sig særligt om funktioner knyttet til positionering og æstetiske normer. Mukařovskýs forestilling om den æstetiske funktion koblet med andre dele af hans begrebsapparat kaster lys over den bredde og dybde som læsningen potentielt udgør i form af en udvidelse af subjektets selv- og verdensforståelse. Til gengæld viser erfaringerne fra interviewene, at det for mange læsere er en udfordring at verbalisere dette. Og det kan funktionsbegrebet ikke hjælpe os med.

I forhold til en mere konkret indgang til og som hjælp til at verbalisere læseoplevelsen kan figur 4.1 anvendes (jf. s. 133):

Figuren bygger på en række konkrete udsagn fra læsere angående deres forventninger til læsningen og til, hvilken tilstand læsningen konkret bringer dem i. Modellen er således mere fokuseret på læseoplevelsens før og nu og mindre fokuseret på læsningens resultat.

Figur 5.2 Analysestrategiens første niveau – fokus på læseren

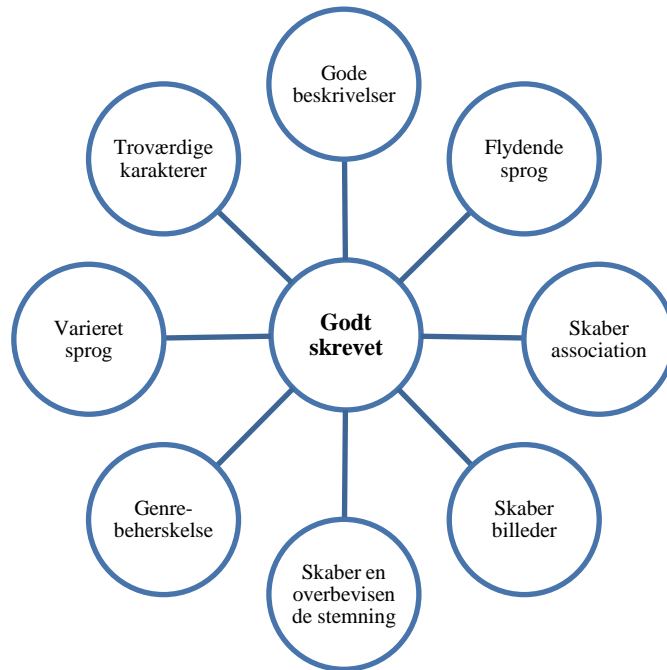
Den inderste cirkel i den overordnede undersøgelsesstrategi sætter således dels fokus på det læsende subjekt i læseøjeblikket, hvor det handler om at indkredse den situation og den stemning, som læsningens her og nu udgør, dels rummer den de motiver og forventninger, bevidste eller ubevidste, som læseren har til læsningen. Endelig sættes der fokus på læsningens efter, det spor eller den erfaring, som læseoplevelsen skaber.

I analysen er det vigtigt at være særlig opmærksom på, at forventninger forandres alt efter, hvilket formål læseren har med læsningen. Mange læsere tilkendegiver en bevidst differentieret læsning, alt efter deres formål, deres livstilstand og deres livsfase. Forskellige bøger læses til forskellige lejligheder, ligesom forskellige bøger kan læses forskelligt på forskellige tidspunkter i den enkeltes liv. Dette forhold fordrer derfor en analyse af de indbyrdes relationer mellem læseoplevelsens forskellige elementer. Hvis en læser tilkendegiver at gribe til en krimi, når ”det bare skal være afslappende”, er det væsentligt at spørge ind til, hvad det er ved denne genre der gør, at læseren føler, at denne genre kan opfylde netop den forventning. Den gode læseoplevelse handler netop ikke blot om en bogs kvaliteter i forhold til læseren, men om bogens kvaliteter *på læse-tidspunktet* i forhold til læserens formål og forventning til læsningen (læsningens funktion).

5.4.2 Læseoplevelsen med teksten i centrum

Et undersøgelsesniveau med fokus på teksten handler om subjektets tekstforståelse og tekstopfattelse. De empiriske iagttagelser viser, at sproget og tekstens formmæssige udtryk er af stor betydning for læseoplevelsen. At undersøge de forskellige aspekter af

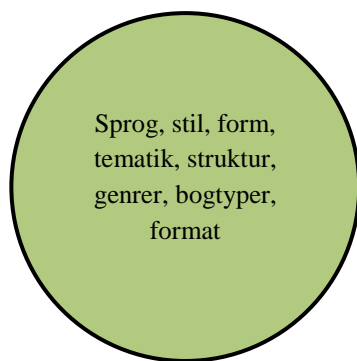
denne problemstilling er derfor væsentligt. Hvad er det konkret i teksten, i sproget, i stilen, i tematikken, i strukturen, som læseren kan lide eller ikke lide? På dette niveau kunne man med fordel tage afsæt i figur 4.2 (jf. s. 134):

Denne figur rummer mange af de elementer, som læsere forbinder med, at noget er godt skrevet. Mens de overordnede motiver og formål med at læse (fx underholdning, udvidelse af horisont) i høj grad er overlappende blandt læsere, synes de største forskelle at komme til udtryk på dette niveau. Læserne er enige i, at det er vigtigt for læseoplevelsen, at en tekst er godt skrevet. Ytringer som at sproget skal være flydende, varieret og skal rumme gode beskrivelser, fremkommer mere eller mindre hos alle læsere. Til gengæld hersker der væsentlige forskelle i, hvordan læsere forholder sig til den sproglige stil, til formmæssige eksperimenter, til tematik og til den sanselige påvirkning, som disse aktiverer i læseren. Eksempelvis er der centrale forskelle at spore i forhold til læsers nydelse eller mishag ved meget detaljerige beskrivelser.

På dette niveau er det ligeledes relevant at inddrage den viden om ikke-intentionlitet, som afhandlingens teoretiske analyse har bibragt. Begrebet sætter fokus på de elementer i en tekst, som forhindrer eller udfordrer læseren i forhold til på den ene side at skabe forståelse og sammenhæng i teksten (semantisk helhed), og på den anden side at kunne

indleve sig i tekstens historie. Sidstnævnte element ved læsningen bør problematiseres, idet der blandt læsere kan iagttage en diskrepans mellem det, der er blevet benævnt *indlevelse* og *distanceret indlevelse*. Som forklaring på den distancerede indlevelse blev begrebet *dobbeltblik* inddraget om den mere distancerede læsning, som visse læsere anvender. Med distanceret skal her ikke forstås, at læsere ikke lever sig ind i historien, men snarere at de i høj grad bibeholder en bevidsthed om tekstens og fortællingens karakter af konstruktion og deres egen rolle som læsere. De glemmer med andre ord ikke tid og sted, men udlever ikke desto mindre sider af sig selv. Altså er der tale om identifikation med fortællingens personer, men i en distanceret form.

Figur 5.3 Analysestrategiens andet niveau – fokus på teksten

På dette niveau kunne man endvidere med fordel benytte negationsmetoden, hvor man bevidst spørger til den dårlige læseoplevelse. Den empiriske undersøgelse viser, at mange læsere har nemmere ved at italesætte den dårlige læseoplevelse frem for den gode læseoplevelse. Det gælder eksempelvis detaljegraden i beskrivelser, brugen af metaforer, vulgære sprogudtryk, genrebrud etc. Således synes de stærkeste og mest varierede ytringer at fremkomme i italesættelsen af dårlige læseoplevelser.

5.4.3 Læseoplevelsen med konteksten i centrum

Et undersøgelsesniveau med fokus på konteksten handler dels om den sociale og historiske specifikke kontekst, som subjektet tilhører, dels handler det om den litterære kontekst som teksten indgår i, fx i forhold til genrer, forfatterskaber, litterære tendenser etc. Ligeledes rummer dette niveau, hvad man kan kalde mødet mellem tekstens værdier og subjektets værdier.

Til subjektets sociale og historiske kontekst hører dels subjektets biografi og de socio-kulturelle faktorer, der kan spille ind på læseoplevelsen. Det er dette aspekt af læsningen, der oftest undersøges i læseundersøgelser: i relation til køn, alder, uddannelsesniveau, urbaniseringsgrad, social og kulturel habitus etc. I afhandlingens empiriske del var det ikke umiddelbart muligt at spore forskelle knyttet til køn og alder, men disse faktorer er væsentlige at forholde sig til i en læseundersøgelse, da eksisterende undersøgelser peger på smags- og receptionsforskelle knyttet hertil (se fx Karner Smidt, 2002; Berntsen & Folke Larsen, 1993). Yderligere syntes uddannelsesniveau at være et væsentligt parameter i forhold til refleksionsniveau og læsemåde.

Ligeledes knyttet til den sociale kontekst finder man social positionering og gruppering forstået som den læsning, der også har til formål at signalere gruppetilhørsforhold, herunder fremdeles den påvirkning, som medlemskab af en læsekreds øver på subjektets valg og reception. Det kan fx være særlige genrer, der vælges til eller fra som et led i subjektets identitetsopbygning.

Den litterære kontekst handler dels om det titeludbud og de litterære tendenser, der eksisterer på undersøgelsestidspunktet. Dels handler det om de genre- og forfatterforventninger, der eksisterer hos læseren, men også hos kollektivet. Det litterære landskab er som alle andre områder i livet præget af trends og mode, der blandt andet viser sig i form af stor eksponering af særlige typer af udgivelser. I disse år er der stor fokus på fx krimi, på alt hvad der minder om *Da Vincy mysteriet*, og på alt hvad der minder om *Drageløberen*. Som læser påvirkes man uundgåeligt af disse trends. På samme måde kan der være forfatterskaber, som er massivt populære eller upopulære, hvilket også påvirker læsere i deres valg af litteratur. Medlemskab af bogklubber og andre sociale fællesskaber (fx læsekredse, læseklubben på www.litteratursiden.dk, Librarything) kan derfor også være en faktor, der spiller ind på læserens valg af litteratur.

Endelig er der mødet mellem læserens værdier og tekstens værdier, der hos Mukařovský knytter an til begrebet æstetisk værdi. Denne del af undersøgelsen handler om at spørge ind til de grundlæggende værdier, som subjektet bærer med sig i mødet med teksten, og som måske udfordres i mødet med teksten. Den modstand, som mange læsere beskriver i forbindelse med litteratur, som de ikke har haft en god læseoplevelse med, kan antages at udspringe af værdimæssige uoverensstemmelser. Mukařovský peger på dette møde som en kamp, hvor forskellige værdier støder sammen. Spørgsmålet er, om den gode

læseoplevelser opstår i forbindelse med et blidt møde mellem meget overensstemmende værdier, eller om den fremkommer gennem overvindelse af modstand efter et habilt sammenstød mellem modsatrettede værdier. At afdække dette er en del af erkendelsesinteressen på dette niveau.

Figur 5.4 Analysestrategiens tredje niveau – fokus på konteksten

I forbindelse med dette tredje niveau bliver det tydeligt, at der ikke er vandtætte skotter mellem de forskellige niveauer. Fx kan man med rette påstå, at såvel konteksten som teksten er med til at skabe følelser og tanker i subjektet jf. første niveau, hvorfor en opdeling synes uhensigtsmæssig. Ligeledes kan man diskutere, hvorvidt mødet med tekstens værdier ikke ligeså vel kunne placeres på andet niveau. Som understreget indledningsvist er disse niveauer da også mere at forstå som en analysestrategi, der har til hensigt at kaste lys over alle aspekter af læseoplevelsen.

5.5 Sammenfatning

Som det efterhånden er blevet nævnt mange gange, er læsning og læseoplevelser ikke et entydigt fænomen, men et fænomen som kan angribes fra mange forskellige vinkler og med afsæt i mange forskellige faktorer, der endvidere kan kombineres i det uendelige. Den undersøgelsesstrategi, som er præsenteret i dette kapitel, er af samme grund bred og rummelig, og udformet som et afsæt, ikke en facitliste, for fremtidige undersøgelser.

Undersøgelsesstrategien fremdrager ikke desto mindre nogle overordnede aspekter ved læseoplevelsen, som det er hensigtsmæssigt at forholde sig til, nemlig *læseoplevelsens*

før, nu og efter – altså det faktum at læseoplevelsen både fra et teoretisk synspunkt og fra læsernes synspunkt må forstås som et fænomen, der breder sig fra forventninger og motivation over selve det læsende øjeblik til læsningens resultat i form af viden, erfaring, stemning. Ligeledes fremhæver strategien tre forskellige niveauer i læsningen, der knytter sig til hhv. *læseren, teksten og konteksten*. Disse niveauer peger hhv. på de stemninger og følelser som læsningen aktiverer i læseren under læsningen, på subjektets forståelse og opfattelse af teksten, og på de ydre omstændigheder ved læsningen fx i form af sociale normer. Man kan derfor tale om en tidslig (før, nu og efter) og en rumlig (læser, tekst og kontekst) dimension i læseoplevelsen, som undersøgelsesstrategien indkredser og sætter i spil i forhold til hinanden.

Læseundersøgelser sker med et formål, og et af disse formål kan være at skabe en større viden om læsning, som kan tages i anvendelse på de danske folkebiblioteker. Det er her væsentligt at pointere, at en læseundersøgelse ikke har til formål at få indplaceret læserne i forskellige kategorier, men netop handler om at få nye redskaber til formidling af litteratur. Det gælder fx eksemplet med informanternes yderst forskellige holdninger til graden af detaljer i en beskrivende tekst. Denne viden kunne udgøre et alternativ formidlingsredskab, hvor bøger grupperes i forhold til detaljegrad, eller hvor læsere med forkærlighed for det ene forsøges introduceret til det andet.

6 Konklusion

6.1 Indledning

Den bagvedliggende motivation for denne afhandling er det øgede fokus på oplevelser i kulturformidlingen, herunder også i litteraturformidlingen på danske folkebiblioteker. Læseren og den subjektive læseoplevelse er udgangspunkt i mange af de litteraturformidlende initiativer, som iværksættes på folkebibliotekerne i disse år. Det overordnede formål med denne afhandling har derfor været at tilvejebringe viden om læseoplevelsen som fænomen og ikke mindst oparbejde en viden, som kunne tages i anvendelse i forbindelse med læseundersøgelser.

Afhandlingens fokus er således toledet: På den ene side er afhandlingen fokuseret på *læseoplevelsen*. Hvad er en læseoplevelse? Hvad ved vi om læseoplevelser? På den anden side er afhandlingen fokuseret på *læseundersøgelser*. Hvad kendetegner læseundersøgelser som videnform? Hvilke teorier og metoder har været taget i anvendelse og hvorfor? Indkredsningen af læseoplevelsen handler derfor også om at indkredse, hvilke teoretiske og metodiske tilgange, der er brugbare til at undersøge fænomenet læseoplevelser med.

Afhandlingen bygger på to indledende forskningsspørgsmål:

- *Hvilken viden foreligger der om læsning og læseoplevelser på grundlag af eksisterende læseundersøgelser?*
- *Hvordan kan man udvikle en undersøgelsesstrategi, der i større grad end hidtil indkredser læsningens kompleksitet, og som tager hensyn til læsernes egne italesættelser af deres læseoplevelser?*

I dette kapitel vil de erfaringer og konklusioner, som afhandlingens analyser har bidraget med, blive præsenteret i forhold til afhandlingens forskningsspørgsmål og overordnede formål. Ligeledes vil den forståelse af læseoplevelsen som afhandlingens analyser har bidraget med blive fremlagt. Endelig trækkes der tråde til den indledende diskussion

af æstetiske oplevelsers betydning og relevans i relation til folkebibliotekernes litteraturformidling.

6.2 Afhandlingens resultater

Dette afsnit følger afhandlingens struktur og præsenterer de erfaringer og resultater, som afhandlingens fire hovedkapitler har tilvejebragt.

6.2.1 Eksisterende viden om læsning og læseoplevelser

Kapitel 2 omhandler eksisterende læseundersøgelser og er blevet til som svar på afhandlingens første indledende spørgsmål: *Hvilken viden foreligger der om læsning og læseoplevelser på grundlag af eksisterende læseundersøgelser?*

Det blik, som kastes på læseundersøgelser i kapitel 2 er udvidet til også at rumme læseundersøgelser som vidensform, deres udbredelse og udvikling i Norden efter 1945. I analysen af de enkelte undersøgelser sættes der yderligere fokus på, hvilket formål der har været styrende for undersøgelsen, samt hvilke teorier og metoder, der har været taget i anvendelse i de enkelte undersøgelser.

Gennemgangen foretages dels kronologisk, dels med fokus på de forskellige metoder og teorier, der har været taget i anvendelse til forskellige tider. Den kronologiske gennemgang viser, at feltet har udviklet sig fra i væsentlig grad at have fokus på kvantitative parametre og været styret af en interesse i at kortlægge befolkningens kultur- og litteraturvaner, til at udvide fokus i retning af den individuelle læsning ved inddragelse af kvalitative metoder. Gennemgangen viser ligeledes en øget anvendelse af forskellige teoretiske tilgange til læsning fra og med 1970'erne. Dette forhold udspringer blandt andet af, at litteratursociologien i disse år for alvor etableres som en videnskabelig disciplin.

I gennemgangen inddeles tidsrummet fra 1945 frem til i dag derfor i to faser, hvor skæringspunktet mellem dem sættes til 1970. At skæringspunktet sættes ved 1970 skyldes dels, at den kulturpolitiske agenda i tiden omkring 1970 ændredes fra at arbejde for en *demokratisering af kulturen* med udgangspunkt i en national enhedskultur, til at sætte fokus på et *kulturelt demokrati* med medbestemmelse og egendeltagelse. Tiden omkring

1970 repræsenterer ligeledes den tid, hvor *læsere* finder vej ind i litteraturforskningen i form af receptionsstudier og en øget brug af kvalitative undersøgelser.

I forhold til kapitlets motiverende spørgsmål viser gennemgangen af eksisterende læseundersøgelser, at interessen i læsere og den subjektive læseoplevelse for alvor blusser op i 1970'erne, hvilket manifesteres i stort anlagte undersøgelser som den norske *Lesere og lesing* fra 1972 (Noreng, 1974). Læseundersøgelserne søger i større grad at afdække, *hvorfor* folk læser og *hvad* de får ud af det, frem for alene at fokusere på *om* og *hvad* folk læser. Således rummer de citerede undersøgelser en stor viden om læsere og læsning, men de færreste har *læseoplevelsen* som deres omdrejningspunkt. Ikke desto mindre bidrager de eksisterende læseundersøgelser med viden om forskellige elementer ved læseoplevelsen, såsom motivationen for at læse, forskellige læsemåder, læsernes indstilling til læsning, læsernes litterære smag etc.

Ligeledes bibringer gennemgangen af eksisterende undersøgelser viden om forskellige metoders og teories anvendelighed i forhold til at undersøge læseoplevelser. De fleste undersøgelser med interesse i den subjektive læseoplevelse anvender kvalitative interviews til at indsamle viden. Til gengæld er der stor forskel på, hvilke teoretiske forståelsesrammer, der inddrages til at belyse fænomenet læsning med. Gennemgangen viser ligeledes, at den valgte teoretiske ramme risikerer at fastlåse tolkningen af det empiriske materiale i en grad, som ikke altid er hensigtsmæssig.

6.2.2 *Hvad er en læseoplevelse?*

Afhandlingens andet forskningsspørgsmål lyder: *Hvordan kan man udvikle en undersøgelsesstrategi, der i større grad end hidtil indkredser læsningens kompleksitet, og som tager hensyn til læsernes egne italesættelser af deres læseoplevelser?* Dette spørgsmål besvares i kapitlerne 3 og 4 gennem en indkredsning af læseoplevelsen som fænomen. Hvad er en læseoplevelse? Hvad kendetegner den set fra hhv. en teoretiske og en empirisk vinkel? Hvorledes italesættes den?

Kapitel 3 rummer den teoretiske indgang til emnet, hvor læseoplevelsen med udgangspunkt i æstetisk teori defineres som en *æstetisk oplevelse*. Begrebet æstetisk oplevelse indkredses gennem en afsøgning af dets oprindelige betydning som en sanselig erkendevne. Gennemgangen af begrebets oprindelse og udvikling siden midten af 1700-tallet viser, at æstetikken, og dermed også den æstetiske oplevelse, gradvist er blevet

tættere knyttet til kunsten og kunstforståelsen parallelt med kunstens voksende selvstændiggørelse. Æstetikken opfattes derfor i dag i udbredt grad som en teori om kunst og kunstopfattelse. Imidlertid er aktuelle diskussioner af begrebets betydning og anvendelighed præget af en modsatrettet tendens, som søger at løsrive begrebet æstetisk oplevelse fra kunsten i snæver forstand, og som i stedet argumenterer for begrebets relevans og anvendelighed i en bred kulturel kontekst. Fortalere for denne position mener, at den æstetiske oplevelse potentielt kan manifestere sig overalt, også i forhold til populærkulturelle udtryk og i forhold til den øgede hverdagsæstetisering, som præger samfundet aktuelt. Den udvidelse af æstetikbegrebet, som begrebsanalysen påviser, får ligeledes betydning for synet på subjektet. Mens æstetikken i form af en kunstteori har orienteret sig mod egenskaber ved det kunstneriske objekt, sætter det brede æstetikbegreb fokus på subjektet og subjektets perception i forhold til den æstetiske oplevelse.

Erfaringerne fra kapitel 3 viser, at det er muligt at fremdrage en række egenskaber ved den æstetiske oplevelse, hvis betydning der synes at herske bred enighed om blandt de citerede teoretikere. Det gælder eksempelvis opfattelsen af den æstetiske oplevelse som dobbeltsidet, som noget der på den ene side foregår i hændelsesøjeblikket og på den anden side som noget der efterlader sig et spor i form af en erfaring eller erkendelse. I analysen forbindes denne dobbelthed med begrebsparret *Erlebnis/Erfahrung*.

I dette begreb er indlejret en anden dobbelthed, nemlig dobbeltheden mellem på den ene side en sanselig fænomenologisk proces, og på den anden side en semantisk kognitiv proces. Den æstetiske oplevelse er således ikke en ren sanseoplevelse, men er også en meningsdannelsesproces. Begge perceptionsmåder er kendetegnende for den æstetiske oplevelse, som manifesteres gennem subjektets indre følelsesliv og erfaringsbank.

I kapitel 3 suppleres den almene forståelse af den æstetiske oplevelse med Jan Mukařovskýs teoretiske begrebsapparat, som bidrager med en indsigt i læsningen, der kan anvendes til at komme nærmere en definition af den *litterære æstetiske oplevelse*. Når man taler om den æstetiske oplevelse i forbindelse med læsning, må de særlige egenskaber, der knytter sig til læsningen, medtages. Det gælder først og fremmest det faktum, at der er tale om en æstetisk oplevelse knyttet til tegn og sprog. Den litterære æstetiske oplevelse er derfor også altid en sproglig meningsdannelsesproces. Hos Mukařovský er receptionsprocessen knyttet til begrebsparret intentionalitet/ikke-intentionalitet, som på den ene side peger på den nydelse, der kendetegner den æstetiske

oplevelse, når læseren etablerer mening og sammenhæng i det læste, og på den anden side peger på den misfornøjelse eller sågar kamp læseren oplever i mødet med de elementer i en tekst, som ikke lader sig indpasse i helheden.

Ligeledes er det i forbindelse med læsning væsentligt at være opmærksom på de forskellige formål, læsere kan have med deres læsning, samt at samme tekst kan læses på forskellige måder, alt sammen elementer ved læsningen som afsøges i nogle af de eksisterende læseundersøgelser omtalt i kapitel 2. Til at understøtte dette aspekt ved den litterære æstetiske oplevelse inddrages begrebet *funktion*, som netop differentierer mellem forskellige attituder, som subjektet kan indtage over for forskellige objekter under forskellige omstændigheder.

Såvel den receptionsteoretiske forståelse af læseoplevelsen, som funktionsbegrebets understregning af læsningens mangfoldighed peger på læseoplevelsen som et komplekst fænomen, der ikke lader sig indsnævre til få elementer. Ligeledes peger formuleringen af kendetegn ved den æstetiske oplevelse på, at den æstetiske oplevelse både er bred og dyb. Dermed menes, at den både kan manifestere sig i relation til forskellige læsesituationer og typer litteratur og at den sætter sig spor hos læseren i form af viden og erfaring, som potentielt etablerer et rum for erkendelse.

På baggrund af såvel den filosofiske æstetik som Mukařovskýs begrebsapparat opstilles en model over *den litterære æstetiske oplevelse*, der både søger at indkredse den kompleksitet, som begrebet rummer, og som ligeledes udskiller kompleksiteten i en række elementer, der kan forstås og diskuteres enkeltvis og kan danne basis i en undersøgelse.

6.2.3 *Hvordan italesættes en læseoplevelse?*

I kapitel 4 indkredsnes en empirisk baseret definition af læseoplevelsen i form af *den italesatte læseoplevelse* på baggrund af kvalitative interviews med voksne danske læsere. I analysen af interviewmaterialet er der lagt vægt på såvel, *hvad* informanterne fremhæver som væsentligt for læseoplevelsen, som *hvordan* de italesætter den.

Den gode læseoplevelse er kendetegnet ved både at etablere en særlig stemning og afstedkomme nogle følelsesmæssige oplevelser undervejs i læsningen, og at efterlade noget i læserens bevidsthed efter endt læsning. Undervejs vil læserne gerne underholdes, de vil gerne kunne leve sig ind i historien, de vil gerne kunne identificere sig med

(dele) af historien, og de vil gerne glemme tid og sted. Den historie som kan det, er først og fremmest en god historie, som er godt skrevet og som i stand til at aktivere læserens billeddannelse. Efter endt læsning vil læserne gerne have fået en viden eller en erfaring, som de kan anvende i deres eget liv. Det kan være i form af et øget indblik i en historisk periode eller en anden kulturkreds, eller det kan være i form af et indblik i mennesket i al almindelighed og dem selv i særdeleshed.

Analysen af det empiriske materiale viser, at disse kendetegn kan iagttages bredt blandt informanterne. Analysen viser imidlertid også, at forståelsen af læseoplevelsen må differentieres, alt efter hvilket formål den enkelte læser har med sin læsning. Læseoplevelsen er således ikke at forstå som én oplevelse, men er afhængig af, og manifesterer sig forskelligt alt efter, *hvad* der læses, *hvornår* der læses (livstilstand, livsfase) og med *hvilket formål* der læses.

Til konklusionerne omkring læsningens *hvad* hører også, at italesættelsen af læseoplevelsen for en stor del foregår ved hjælp af forholdsvis simple udsagn, der står i skærende kontrast til den kompleksitet, læsningen udgør. Læseoplevelsen er kendetegnet ved at være ”en god historie”, der er ”godt skrevet”. Den banale italesættelse peger dels på, at læseoplevelsen er en hverdagsintegreret oplevelse, som tages for givet og erfares ureflekteret, dels peger den på, at de fleste læsere er uvant med at sætte ord på, hvad en læseoplevelse er.

Analysen af italesættelsens *hvordan* viser, at den italesatte læseoplevelse både har en tidslig og en rumlig dimension. Den tidslige dimension manifesterer sig i det som benævnes *læseoplevelsens før, nu og efter*. Dermed peges på, at læseoplevelsen dels udgøres af de forventninger og motiver læseren har med læsningen, dels af selve læseoplevelsen i form af de følelser og stemninger, som opleves undervejs i læsningen og dels af resultatet af læsningen.

Den rumlige dimension handler om, at informanternes ytringer kan ordnes i forhold til om de i væsentlig grad har *fokus på læseren, på teksten eller på konteksten*. Ytringer med fokus på læseren handler om forventninger, følelser, erfaringer etc., ytringer med fokus på teksten handler om teksten, sproget, genren etc, mens ytringer med fokus på konteksten handler om læserbiografi, kollektive og sociale påvirkninger, positioneringer etc.

Kendetegnende for både den tidslige og den rumlige dimension er, at de i italesættelsen er forbundne størrelser. Læserne skelner ikke mellem tid og rum og ej heller mellem hvad og hvornår. Disse opdelinger er alene et resultat af analysen, og et skridt på vejen i forhold til at svare på afhandlingens andet forskningsspørgsmål.

6.2.4 *Hvordan kan man undersøge læseoplevelser?*

Indkredsningen af såvel den teoretiske som den empiriske forståelse af læseoplevelsen havde som formål at svare på forskningsspørgsmålet: *Hvordan kan man udvikle en undersøgelsesstrategi, der i større grad end hidtil indkredser læsningens kompleksitet, og som tager hensyn til læsernes egne italesættelser af deres læseoplevelser?*

Den væsentligste erfaring fra den teoretiske forståelse er, at den litterære æstetiske oplevelse udgør et komplekst fænomen, som påvirkes af en lang række faktorer og omstændigheder. Dette skaber ikke mindst en udfordring i forhold til italesættelsen, hvad den empiriske analyse også påviser. Imidlertid rummer den teoretiske forståelse af fænomenet en række begreber, som både hjælper til en større forståelse af læseoplevelsen som æstetisk oplevelse og som konkret kan udgøre elementer, hvorom en undersøgelse kan etableres. Begreber som Erlebnis/Erfahrung, læsningens funktion og intentionaltet/ikke-intentionaltet kan fungere som konkrete indgange til at undersøge læseoplevelsens mange elementer. Ligeledes er det væsentligt at formulere en undersøgelse så tilpas rummelig, at både de sanselige, fænomenologiske aspekter som de semantiske, kognitive aspekter ved den æstetiske oplevelse blotlægges.

Den empiriske forståelse af læseoplevelsen peger ligeledes på læsningens kompleksitet og de mange lag og kombinationsmuligheder, der rummes i fænomenet. Imidlertid bidrager denne analyse også med et meget konkret blik ind i den italesatte læseoplevelses dimensioner og niveauer. Den empiriske analyse bidrager derfor dels med et sprogligt afsæt til formulering af spørgsmål, dels kan konstateringen af læseoplevelsens tidslige og rumlige dimension anvendes til at strukturere en undersøgelse og således understøtte en grundig undersøgelse af læseoplevelsen.

I afhandlingen anvendes en kvalitativ metodisk tilgang i form af interviews med læsere om deres læseoplevelser i bred forstand. Spørgsmålet er, i hvilket omfang dette metodiske udgangspunkt med fordel kunne suppleres eller udbygges med andre. På baggrund

af dels den teoretiske forståelse af læsningens kompleksitet og dels den udfordring som italesættelsen synes at udgøre for læserne, synes det hensigtsmæssigt at udvide den kvalitative metode med et egentligt receptionsstudie. Med afsæt i en konkret tekst ville en interviewundersøgelse dels kunne gå mere i dybden med den enkelte læsers holdninger til sprog, kompleksitet, identifikation etc., dels kunne der drages sammenligninger på tværs af informanternes reception af samme tekst.

I kapitel 5 konkretiseres svaret på forskningsspørgsmålet yderligere gennem formuleringen af en overordnet undersøgelsesstrategi. Undersøgelsesstrategien er i væsentlig grad etableret omkring læseoplevelsens tidslige og rumlige dimension, der anvendes som en grundstruktur, hvori øvrige begreber og forståelser fra afhandlingens analyser indlejres. Som en indledning til formuleringen af strategien foretages en sammenstilling af teoretiske begreber og empiriske manifestationer, der tjener til at øge den samlede forståelse af læseoplevelsen som fænomen og undersøgelsesobjekt.

6.3 En nuanceret forståelse af læseoplevelsen

Yderligere et aspekt ved læseoplevelsen, som et fremkommet af afhandlingens analyser, skal præsenteres her. Ved at sammenstille hhv. den teoretiske og den empiriske forståelse af læseoplevelsen bliver det ikke alene tydeligt, at læseoplevelsen er et komplekst fænomen, men også at det er et fænomen, som alt efter anskuelsesposition ændrer karakter. I og med de to tilgange anskuer læseoplevelsen fra forskellige vinkler og gennem anvendelse af forskellige metoder, bidrager de med forskellige syn på læseoplevelsen. De to tilgange fortæller således ikke to forskellige historier om læseoplevelsen, men blotlægger forskellige strukturer, lag og nuancer i læseoplevelsen.

Den teoretiske tilgang skærper først og fremmest vores forståelse af den betydning og det potentiale, som den æstetiske oplevelse udgør for subjektet. Den æstetiske oplevelse udgør et rum, hvor forskellige virkelighedsforståelser og verdensanskuelser kan afprøves og erfares, hvorved subjektets evne til at orientere sig og agere i et foranderligt samfund styrkes. Ligeledes peger den teoretiske forståelse på, at denne erfaringsdannelse kan finde sted inden for kunst og kultur i bred forstand, og således også i relation til den populære og underholdende kultur. I forhold til litteratur og læsning betyder det, at ingen genrer eller titler kan siges at være uegnede som afsæt for en æstetisk oplevelse.

Dette hænger sammen med en anden væsentlig viden, som den teoretiske tilgang bidrager med, nemlig at den æstetiske oplevelse er afhængig af subjektet. Den æstetiske oplevelse handler om den sensitive og kognitive reaktion, som pågår i subjektet i mødet med objektet. Den æstetiske oplevelse er således ikke bundet til egenskaber ved objektet, hvilket igen understøtter ideen om, at den æstetiske oplevelse kan manifestere sig overalt.

Ligeledes kan den teoretiske tilgang øge vores forståelse af, hvorfor forskellige læsere modtager samme tekst forskelligt, og også hvorfor samme læser kan modtage samme tekst forskelligt, alt efter livstilstand og livsfase. Den del af teorien, som sætter fokus på selve receptionsprocessen, peger på læsningen som en yderst kompleks aktivitet, der påvirkes af en lang række forskellige faktorer. I den meningsdannende proces skaber subjektet mening i det læste ved at trække på egne erfaringer, på associationer og ideer. Ligeledes påvirkes læsningen af den historiske, sociale og kollektive kontekst, som subjektet indgår i. Og endelig påvirkes læsningen af den eller de funktioner, som læsningen udgør for subjektet. Alle disse faktorer indgår i og påvirker læsningen og er med til at afgøre, hvorvidt læseren har en god læseoplevelse eller ej.

Empirien bidrager først og fremmest med en konkretisering af læseoplevelsen i form af informanternes ytringer. Italesættelsen skaber et klart billede af læseoplevelsen, dens elementer og kendetegn, og også af dens mange forskellige manifestationer. Ligeledes, og absolut ikke uvæsentligt, sætter empirien fokus på den *dårlige* læseoplevelse, og på at den gode læseoplevelse ofte italesættes i form af dårlige læseoplevelser. Denne 'negationsstrategi' hos læserne er væsentlig i forhold til et andet element, som den empiriske analyse blotlægger, nemlig at italesættelsen af læseoplevelsen synes at udgøre en udfordring for læseren.

I forlængelse heraf er det ligeledes relevant at fremdrage empiriens påvisning af, at læsere delvist italesætter deres læseoplevelse ved hjælp af samme ord og begreber, men synes at lægge forskellige betydninger i de anvendte ord. Læserne beskriver deres læseoplevelser ved hjælp af forholdsvis enkle vendinger og anvender for en stor dels vedkommende mange af de samme ord og vendinger i italesættelsen. Læseoplevelsen er således ikke alene kompleks, den er også vanskelig at formulere, og formuleringen er endvidere præget af sproglig uklarhed og inkongruens.

Afsluttende er det på sin plads at vende tilbage til den antagelse, som har været en medvirkende faktor til valget af afhandlingens emne. Antagelsen handler om, at man ved at spørge til læseoplevelsen kan bidrage med en viden om læsere og læsning, der kan overskride de kategorier, som oftes anvendes til at opdele læserne med. Antagelsen er ligeledes motiveret af en interesse i at bringe den viden om læsere og læsning, som allerede eksisterer et skridt videre og at etablere et blik på læsning, der forholder sig til de ændringer, som senmoderniteten og den kulturelle frisættelse har forårsaget. Disse ændringer fordrer en anden tilgang, et anderledes blik og en anden måde at spørge på for at kunne få nye og andre svar end dem, som allerede eksisterer. Denne afhandling bidrager med en anden undersøgelsestilgang til læsning, en tilgang som både rummer læseoplevelsens dybde i form af dens potentielle erkendelsesevne og dens bredde i form af de forskellige måder læseoplevelsen kan manifestere sig, også hos den enkelte læser. Det greb, som her anvendes på læsning, sammenfatter den viden, som allerede eksisterer i forhold til læsning og undersøgelse af læsning, og bidrager yderligere med en viden om de mange elementer, som er med til at bestemme læseoplevelsens form og karakter.

6.4 Den litterære æstetiske oplevelse og litteraturformidling

I indledningen til denne afhandling præsenteres en række teoretikeres udlægning af de udfordringer, som subjektet står over for i sin bestræbelse på at orientere sig i den moderne samtid. I den forbindelse fremhæves den æstetiske oplevelse eller erfaring som en særlig hændelse, der styrker subjektets orienteringsevne gennem de mange og forskellige erfaringer, subjektet kan gøre sig.

Samme understregning af den æstetiske oplevelses betydning blev fremhævet af flere af de teoretikere, som blev citeret i kapitel 3. For at rekapitulere sætter flere, herunder Baumgarten, fokus på den æstetiske oplevelses erkendelsesmæssige potentiale. Men også mere nutidige teoretikere såsom Mukařovský og Shusterman insisterer på den æstetiske oplevelses betydning for vores ganske eksistens som følende og sansende mennesker. Shusterman er meget direkte, når han foreslår den æstetiske oplevelse som noget, der kan revitalisere vores evne og lyst til levende oplevelser, en evne han mener forringes gennem vor tids omfattende brug af informationsteknologi og den grad af fragmentering, som kender tegner det senmoderne samfund. Mukařovský påpeger samme betydning, når han fremfører, at et liv uden æstetiske funktion vil lede til subjektets automatisering.

Evnen til at have en æstetisk oplevelse vokser jo flere gange, vi oplever dem, og én måde at skabe rum og lyst for æstetiske oplevelser er ifølge Shusterman netop ved at anerkende deres betydning for mennesket. Afhandlingens empiriske del viser, at den konkrete læseoplevelse kan have en både dyb og afgørende betydning i læserens liv. Læsning er underholdning, nuvel, men læsning er også levet liv, erfaring og udvidelse. Der hersker således ikke tvivl om, at den æstetiske oplevelse bliver anset for at være betydningsfuld både på et følelsesmæssigt og på et erkendelsesmæssigt plan.

Indledningsvist blev folkebibliotekets potentielle rolle som formidler af æstetiske oplevelser ligeledes fremhævet. Set i lyset af den viden om den litterære æstetiske oplevelses kompleksitet og potentielle betydning for læseren, som er fremkommet i afhandlingen, kan det synes paradoksalt, at aktuel litteraturformidling ikke breder sig mere ud og søger at formidle på flere niveauer. Fx viste analysen af det empiriske materiale, at bogens sproglige stil i form af meget detaljerede beskrivelser er af stor betydning for valg og læseoplevelse, en viden som kunne tages i anvendelse i formidlingsøjemed. Årsagen til, at bibliotekerne ofte vælger allerede afprøvede formidlingsformer, der har vist sig effektive, skal sandsynligvis søges i, at ovennævnte aspekt ved læseoplevelsen ikke kun er vanskelig at formidle, men også må formodes at ramme langt mindre grupper af lånerne end andre formidlingsformer.

Samtidig må man spørge, hvorfor bibliotekerne skulle ændre deres praksis, når nu de eksisterende strategier synes at virke? Spørgsmålet er relevant i forhold til en diskussion af folkebibliotekets rolle aktuelt. Er biblioteket en serviceinstitution, som skal formidle til så mange og så bredt som muligt eller bygger biblioteket (stadig) på et ideal om dannelse og læring, som fordrer at bibliotekerne anstrenger sig for at kvalificere også de mindre gruppers valg? Med andre ord – skal man satse på en kvantitativ eller en kvalitativ formidling?

Jeg mener, man skal begge dele. Bibliotekerne skal vedblive med at anvende de formidlingsstrategier som virker, men skal også hele tiden udfordre sig selv i forhold til at nytænke formidlingen i forhold til mindre og andre målgrupper end de hyppigste lånere. Men endnu vigtigere end at tænke i at nå nye målgrupper er en formidling, som søger at introducere bibliotekslånere for genrer, tematikker og læseoplevelser, som de ikke selv ville have valgt. Formidling må ikke forstås som noget, vi gør for at få ”kunder i butik-

ken”. Formidling handler også om at give den enkelte læser og låner mulighed for at udvide sit repertoire og derigennem få nye læseoplevelser, der kan danne rum for nye refleksioner.

7 Referencer

- Adriansen, I. (2003). *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000 I-II*. København, DK: Museum Tusculanum.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund, SE: Studentlitteratur.
- Balling, G. (2007). *Virtuelle læseklubber – på vej mod bibliotek 2.0*. København, DK: Center for Kulturpolitiske Studier.
- Balling, G. (2008). Receptionsteori. Om mødet mellem tekst og læser. In: Andersen, Hvenegaard Rasmussen & Jochumsen (red.), *At forstå biblioteket*. København, DK: Danmarks Biblioteksforening, Danmarks Biblioteksskole
- Balling, G., Henrichsen, L. A. & Skouvig, L. (2008). Digital reading groups: renewing the librarian image. In: *New Library World*, Vol. 109, Issue 1/2 2008, p. 56-64..
- Bauman, Z. (2004). *Identity. Conversations with Benedetto Vecchi*. Cambridge, UK: Polity.
- Berntsen, D. & Folke Larsen, S. (1993). *Læsningens former*. Forlaget Biblioteksarbejde.
- Bille, T., Fridberg, T., Storgaard, S. & Wulff, E. (2005). *Danskerne kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med udviklingslinier tilbage til 1964*. København, DK: afk forlaget.
- Bjerg, O. (2006). De sociologiske metoders epistemologi. In: Bjerg og Villadsen (red.), *Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier*. København, DK: Samfundslitteratur.
- Björk, K. et al. (1972). *Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen. Litteraturutredningens läsvanestudier*, separat bilagdel 1 till litteraturutredningens huvudbetänkande, Statens offentliga utredningar, 1972: 20. Stockholm, SE: Utbildningsdepartementet.
- Bourdieu, P. (1995, orig. 1979). *Distinksjonen. En sociologisk kritik af dømmekraften*. Oslo, NO: Pax forlag.
- Brier, S. (2006). *Informationsvidenskabsteori*. Frederiksberg, DK: forlaget Samfundslitteratur.
- Carroll, J. (2004). *Literary Darwinism: Evolution, Human nature, and Literature*. New York, US: Routledge
- Dahl, H. (2001). *Hvis din nabo var en bil*. København, DK: Akademisk Forlag
- Dewey, J. (2005, org. 1934). *Art as Experience*. New York, US: Perigee.
- Dines Johansen, J. (2007). *Litteratur og intersubjektivitet. Tegn, bevidsthed, litteratur*. Odense, DK: Syddansk Universitetsforlag.
- Eggertsen, T., Hesselbjerg Rasmussen, O., & Wengel, L. (2007). Against all odds. In: *Danmarks Biblioteker*, nr. 4, 2007, p. 14-15.
- Elberling, B.V. & Bruhns, I. (1967). *Læste bøger. Voksnes læsning og biblioteksbenyttelse*, København, DK: Danmarks Biblioteksskole.
- Elberling, B.V. & Jensen (1959). *Kulturmiljø og oplysningsarbejde i to danske samfund I. Slagelsesundersøgelsen*. København, DK: Dansk Folkeoplysnings Samråd.
- Emerek, L. (2001). At skrive bibliotekshistorie. Om grundlæggelsen af det moderne folkebibliotek i Danmark. In: Audunson og Lund (red.), *Det siviliserte informasjonssamfunn. Folkebibliotekernes rolle ved inngangen til en digital ti.*, Bergen, NO: Fakkbokforlaget.

- Escarpit, R. (1972). *Bogen og læseren. Litteratursociologi*. København, DK: Hans Reitzel
- Escarpit, R. (1991). Studies in reading research. In: Kaegbein, Luckham and Stelmarc (ed. On behalf of the IFLA Round Table on Research in Reading), *Studies on Research in Reading and Libraries. Approaches and Results from Several Countries*. München, DE: K.G. Saur.
- Fish, S. (1980). *Is There a Text in This Class?: The Authority of Interpretive Communities*. London, UK: Harvard University Press.
- Fjord Jensen, J. (1966). *Den ny kritik*. København, DK: Berlingske Forlag.
- Freund, E. (1987). *The Return of the Reader. Reader-Response criticism*. London, UK: Methuen & Co. Ltd.
- Friberg, C. (2007). *Æstetiske erfaringer. Filosofiske betragtninger af den moderne kultur*. Frederiksberg, DK: Multivers.
- Fridberg, T. (2000). *Kultur- og fritidsaktiviteter 1975-1998*. København, DK: Socialforskningsinstituttet.
- Furuland, L. (1997). Litteratur och samhälle. Om litteratursociologien och dess forskningsfält. In: Furuland & Svedjedal (red.), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, Lund, SE: Studentlitteratur.
- Gadamer, H. G. (2004, org. 1960). *Sandhed og metode*. Århus, DK: Systime Academic.
- Gammelgaard, K. (2003). *Tekstens mening – en introduktion til Pragerskolen*. Roskilde, DK: Roskilde Universitetsforlag.
- Gray, W. S. & Munroe, R. (1930). *The reading interest and habits of adults*. New York, US: The Macmillan Company.
- Griswold, W. (1997). Aktuella tendenser inom litteratursociologien. In: Furuland & Svedjedal (red.), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Lund, SE: Studentlitteratur.
- Gundelach, P. (2001). Dansk identitet i en globaliseringstid. In: *Dansk Sociologi*, 1/2001, p. 63-80.
- Hansen, O. E. (2007). Engagement, der skaber oplevelser – oplevelser, der engagerer. In: Jantzen & Arendt Rasmussen (red.), *Oplevelsesøkonomi. Vinkler på forbrug*. Ålborg, DK: Aalborg universitetsforlag.
- Hansson, G. (1959). *Dikten och läsaren*, Stockholm, SE: Bonniers.
- Hansson, G. (1989). *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion, Tema Kommunikation*. Linköping, SE: Universitetet i Linköping.
- Hauser, A. (1953). *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur*. München, DE: C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung.
- Hertel, H. (1972). Det litterære system i Danmark. In: Escarpit, *Bogen og læseren. Litteratursociologi*. København, DK: Hans Reitzel
- Hesse, M. (2006). Om surveyundersøgelser – fra virkelighed til data. In: Bjerg & Villadsen (red.), *Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studie*. Frederiksberg, DK: Samfundslitteratur.
- Holland, N. N. (1975). *5 Readers Reading*. London, UK: Yale University Press.
- Holland, N. N. (2009). *Literature and the Brain*. The PsyArtFoundation
- Horkheimer, M. & Adorno, Th. W. (1993, org. 1944). *Oplysningens dialektik. Filosofiske fragmenter*. København, DK: Samlerens bogklub.
- Højbjerg, L. (red.) 1989. *Reception af levende billeder*. København, DK: Akademisk Forlag.
- Iser, W. (1978). *The Act of Reading*. Baltimore, US: The John Hopkins University Press.

- Jantzen, C. (2007). Mellem nydelse og skuffelse. Et neurofysiologisk perspektiv på oplevelser. In: Jantzen & Arendt Rasmussen (red.), *Oplevelsesøkonomi. Vinkler på forbrug*. Ålborg, DK: Aalborg universitetsforlag.
- Jerslev, A. (1999). *Det er bare film. Unges videofællesskaber og vold på film*. København, DK: Gyldendal.
- Jensen, K. B., Schrøder, K., Stampe, T., Søndergaard, H. & Topsøe-Jensen, J. (1994). Super Flow, Channel Flows, and Audience Flows: A Study of Viewers' Reception of Television as Flow. In: *The Nordicom Review*, 1994, nr. 3, p. 1-13.
- Jochumsen, H. & Hvenegaard Rasmussen, C. (2000). *Gør biblioteket en forskel?* København, DK: Danmarks Biblioteksforenings Forlag.
- Jochumsen, H. & Hvenegaard Rasmussen, C. (2006). *Folkebiblioteket under forandring. Modernitet, felt, diskurs*. København, DK: Danmarks Biblioteksforening, Danmarks Biblioteksskole
- Jochumsen, H. & Hvenegaard Rasmussen, C. (2008). Ej blot til oplysning. In: Andersen, Hvenegaard Rasmussen & Jochumsen (red.), *At forstå biblioteket*. København, DK: Danmarks Biblioteksforening, Danmarks Biblioteksskole
- Järvinen, M. (2005). Interview i en interaktionistisk begrebsramme. In: Järvinen & Mik-Meyer (red.), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København, DK: Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, J.C. (1979). Indledning om den litteratursociologiske arv. In: Bay & Jørgensen (red.), *Litteratur og samfund i mellemkrigstiden. Litteratursociologiske studier*. København, DK: Gyldendal
- Karner Smidt, J. (2002). *Mellom elite og publikum. Litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek*. Oslo, NO: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitet i Oslo.
- Kittang, A., Linneberg, A., Melberg, A., Skei, H. H. (red.) (1991). *Moderne litteraturteori. En antologi*. Oslo, NO: Universitetsforlaget.
- Kjørup, S. (2000). *Kunstens Filosofi. En indføring i æstetik*. Roskilde, DK: Roskilde Universitetsforlag.
- Kvale, S. (1994). *InterView. En introduktion til det kvalitative interview*. København, Danmark: Hans Reitzel Forlag.
- Kühl, P-H. et al. (1966). *Fritidsvaner i Danmark med særligt hensyn til radio og fjernsyn*. DK: Teknisk Forlag.
- Kyndrup, M. (2008). *Den æstetiske relation*. København, DK: Gyldendal.
- Kaare Nielsen, H. (2001). *Kritisk teori og samtidsanalyse*. Aarhus , DK: Aarhus Universitetsforlag.
- Lindstrom, M. (2008). *Buyology. Sandheder og løgne om, hvorfor vi køber*. København, DK: Børsens Forlag.
- Lov om biblioteksvirksomhed, LOV nr 340 af 17/05/2000
- Lukács, G. (1994, org. 1916). *Romanens teori. Et essay om den store epiks former*. Aarhus, DK: Klim.
- Lund, N. D. (2006). Skønlitterære læsekredse – mellem livsverden, marked og folkebibliotek. In: Emerek, Hvenegaard Rasmussen, Skot-Hansen (red.), *Folkebiblioteket som forvandlingsrum. Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskabet*. København, DK: Danmarks Biblioteksforening & Danmarks Biblioteksskole.
- Mukařovský, J. (1970). *Aesthetic Function, Norm and Value as Social Facts*. Translated from Czech, with notes and afterword by Mark E. Suino, Michigan, US: University of Michigan, Ann Arbor.
- Mukařovský, J. (1977). *Structure, Sign, and Function. Selected essays by Jan Mukařovský*. Translated and edited by John Burbank & Peter Steiner, New Haven and London: Yale University Press.

- Møller Kristensen, S. (1970). *Litteratursociologiske essay.*, København, DK: Munksgaard
- Naper, C. (2007). *Kvinner, lesning og fascinasjon. "Bestselgere" i bibliotek og kiosk.* Oslo, NO: Pax Forlag A/S.
- Nielsen, H. C. (2006). Litteratursiden.dk - litterært magasin og bibliotekarisk tjenesteydelse. In: Emerek, Hvenegaard Rasmussen & Skot-Hansen (red.): *Folkebiblioteket som forvandlingsrum. Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskapet.* København, DK: Danmarks Biblioteksforening og Danmarks Biblioteksskole, p. 183-197.
- Noreng, Ø. (1974). *Lesere og lesing. Rapport om Den norske Bokklubbens lesersociologisk undersøkelse.* NO: Den norske Bokklubben.
- Nowak, L. (1971). *Bokläsaren. En översikt över nordisk forskning efter 1945 med annoterad bibliografi.* Malmö, SE: Sveriges Radios förlag.
- Olsen, M. & Kelstrup, G. (red.) (1981). *Værk og læser. En antologi om receptionsforskning,* København, DK: Borgen.
- Purves, A. C. & Beach, R. (1974). *Literature and the reader : research in response to literature, reading interests, and the teaching of literature,* Urbana.
- Qvortrup, L. (1998). *Det hyperkomplekse samfund. 14 fortællinger om informationssamfundet.* København, DK: Gyldendal.
- Qvortrup, L. (2004). *Det vidende samfund – mysteriet om viden, læring og dannelse.* København, DK: Forlaget UP.
- Radway, J. A. (1984). *Reading the Romance. Women, patriarchy, and popular literature.* North Carolina, US: University of North Carolina Press.
- Raffnsøe, S. (1996). *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed.* København, DK: Museum Tusulanums Forlag.
- Richards, I. A. (1929): *Practical Criticism.* London, UK: Routledge & Kegan Ltd.
- Rosenblatt, L. M. (2002, orig. 1936). *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa,* Lund, SE: Studentlitteratur.
- Ross, C. S. (2001). Making choices: What readers say about choosing books to read for pleasure. *The Acquisition Librarian*, vol. 13, issue 25, p. 5-21.
- Schrøder, K. (1988). The Pleasure of Dynasty. In: Drummond & Paterson (ed.), *Television and its Audience.* London, UK: British Film Institute.
- Schrøder, K., Drotner, K., Kline, S. & Murry, C. (2003). *Researching Audiences.* London, UK: Hodder Arnold.
- Schultze, G. (2000). *Die Erlebnisgesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart.* Frankfurt, DE: Campus Verlag.
- Secher, C. (2000). *Bibliotekernes og lånernes skønlitterære bogvalg. En undersøgelse af skønlitterært bogvalg og udlån i Albertslund, Ringsted og Thisted biblioteker.* København, DK: Biblioteksstyrelsen.
- Shusterman, R. (1999). The End of Aesthetic Experience. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 55, 1999, p. 29-41, Blackwell Publishing.
- Shusterman, R. (2003). Entertainment: A Question for Aesthetics. *British Journal of Aesthetics*, Vol. 43, No.3, July 2003, p. 289-307.
- Shusterman, R. (2008). Aesthetic experience. From analysis to Eros. In: Shusterman & Tomlin (eds.), *Aesthetic Experience.* New York, US: Routledge Studies in Contemporary Philosophy.

- Steiner, P. (1977). Jan Mukařovský's Structural Aesthetics. In: Burbank & Steiner (eds.), *Structure, Sign, and Function. Selected essays by Jan Mukařovský*. New Haven and London: Yale University Press.
- Stigel, J. (2007). Oplevelelse og æstetik. In: Jantzen & Arendt Rasmussen (red.), *Oplevelsesøkonomi. Vinkler på forbrug*. Ålborg, DK: Aalborg universitetsforlag.
- Svedjedal, J. (1997). Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden. In: Furuland & Svedjedal (red.), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Lund, SE: Studentlitteratur.
- Sørensen, K. I. (1989). Psykosemiotisk receptionsteori. In: Højbjerg (red), *Reception af levende billeder*. Odense, DK: Akademisk Forlag.
- Thagaard, T. (2004). *Systematik og indlevelse. En indføring i kvalitativ metode*. København, DK: Akademisk Forlag.
- Thyssen, O. (1998). *En mærkelig lyst. Om iagttagelse af kunst*. København, DK: Gyldendal.
- Tomlin, A. (2008). Introduction. Comtemplating the undefinable. In: Shusterman & Tomlin (ed.), *Aesthetic Experience*, New York, US: Routledge Studies in Contemporary Philosophy.
- Toyne, J. & Usherwood, B. (2001). *Checking the books. The Value and Impact of Public Library Book Reading*. Report of reasearch founded by the Arts and Humanities Research Board, Sheffield: UK: Centre for the Public Library and Information in Society. Department of Information Studies, The University of Sheffield.
- Ungdomskommissionen (1951). *Den Danske Ungdom. En statistisk undersøgelse foretaget af ungdomskommissionen*. København, DK: J. H. Schultz A/S universitetstrykkeri.
- Ungdomskommissionen (1952). *Ungdommen og Fritiden. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen*. København, DK: J. H. Schultz A/S universitetstrykkeri.
- Valtysson, B. (2008). *Access Culture. The Remixable Culture of Prosumers And the Cultural Policy of the European Union*. Roskilde, DK: Department of Communication, Business and Information Technologies, Roskilde University, PhD Thesis. [available at: http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/3999/1/AccessCulture_Pressemeddelelse.pdf]. Visited July 22, 2009.
- Van Riel, R. & Fowler, O. (1996). *Opening the Book. Finding a good read*. Bradford, UK: Bradford Libraries.
- Van Riel, R. (red.) (1992). *Reading the Future. A Place for Literature in Public Libraries*. A report of the seminar held in York 2 and 3 March 1992, UK: The Art Council of Great Britain.
- Waples, D. & Tyler, R. W. (1931). *What people wants to read about. A study of group interest as a survey of problems in adult reading*. Chicago, US: The university of Chicago Press.
- Weinreich, T. (red.) (1996). *Lyst og lærdom. Debat og forskning om børnelitteratur*. København, DK: Høst.
- Weinreich, T. & Steffensen, A. (2000). *Børn læser bøger – læsevaner, læsefærdigheder, højtlesning*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Weinreich, T. (2001). *Den dyrebare tid – de 14-15-åriges læsevane*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Wellek, R. (1977). Foreword. In: Burbank & Steiner (ed.), *Structure, Sign, and Function. Selected essays by Jan Mukařovský*. New Haven and London: Yale University Press.
- Worsøe-Schmidt, L. & Pedersen, G. (2003). *Det danske bogmarked*. [available at: http://www.kunststyrelsen.dk/db/files/rapporten_1.pdf]. Visited June 17, 2009.

Henvisninger til internetsider

<http://www.aalborgbibliotekerne.dk/Hovedbiblioteket-152.aspx>

<http://www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/statistik/biblioteksstatistik/>

<http://www.bogmarkedet.dk/sw677.asp>

<http://www.litteratursiden.dk/>

<http://www.videnomlaesning.dk/81.aspx>

Bilag

Bilag 1: Interviewguide til gruppeinterview med læsekreds – udført 14. oktober 2007.....	187
Bilag 2: Interviewguide til gruppeinterview med de studerende – udført 30. oktober 2008.	189
Bilag 3: Interviewguide til enkeltinterview	191
Bilag 4: Eksempel på enkeltinterview	195

Bilag 1: Interviewguide til gruppeinterview med læsekreds – udført 14. oktober 2007.

Tema 1: læseoplevelse

Jeg kunne godt tænke mig at begynde med den bog som I har læst til i dag, Trisse Gejls Patriarken:

Er det en god bog?

Er I andre enige/uenige i det?

Hvorfor er det en god/dårlig bog? Hvorfor kunne du godt li’/ikke li’ den?

Spændende, kedelig, fortællestil, sprog lang, kort, utroværdig etc.

Kan du ikke prøve at fortælle lidt mere om hvad der gør bogen spændende/kedelig etc?

Forfølg begrundelserne fx den er spændende:

Skal en bog være spændende for at du synes den er god?

Patriarken: Hvad er det for en slags bog?

Spørgsmålet skal få informanterne til at genrebetegne bogen

Forfølg beskrivelserne fx krimi – hvad mener du med den betegnelse?

Kan du prøve at uddybe hvad du mener med betegnelsen?

Hvad fik I ud af at læse den?

Genkendelse, ro, glæde, sorg, vrede, oplysning, viden etc.

Er det vigtigt at opleve en følelse af genkendelse/vrede/glæde etc. når du læser en bog?

Hvorfor er det vigtigt/ ikke vigtigt?

Tema 2: læsekredsen

Hvor mange år har I været i denne læsekreds sammen?

Hvem vælger bøgerne?

Hvad vælges bøgerne ud fra?

Hvilken bog er den bedste I har læst her i læsekredsen?

Er I andre enige i det?

Hvorfor er det den bedste bog?

Spændende, kedelig, fortællestil, sprog lang, kort, utroværdig etc.

Hvis I tænker på de bøger som I er mest enige om har været gode bøger, har de så noget til fælles?

Er det samme slags bøger som giver den gode læseoplevelse?

Er I oftest enige eller uenige om hvad der er en god bog?

Er der forskel på de bøger I læser i læsekredsen og dem I læser selv?

Hvordan?

Hvad er det ved en bog som gør den god?

Karakteristika

Er det nødvendigvis den samme slags bøger I synes er gode?

Bilag 2: Interviewguide til gruppeinterview med studerende – udført 30. oktober 2008.

Tema 1: indledning

Jeg kunne godt tænke mig, at vi indleder med en kort præsentation med navne og årgang og yndlingsbog, eller forfatter, eller genrer eller blot den bog som har gjort størst indtryk på jer inden for de seneste år.

Tema 2: Læseoplevelse

Ok, nu har vi hørt lidt om jer, men jeg kunne godt tænke mig, at vi indleder med, at en af jer udvider det med den gode læseoplevelse lidt og fortæller os andre en særlig god bog og hvorfor det er en særlig god bog - kan også være en genre, som I særlig godt kan lide –

Kender I andre den?

Hvad fik du ud af at læse den?

Hvorfor kunne du godt li' den?

Spændende, kedelig, fortællestil, sprog lang, kort, utroværdig etc.

Kan du ikke prøve at fortælle lidt mere om hvad der gør bogen spændende/kedelig etc?

Hvad siger I andre? Kan I genkende nogle af de ting som X fremhæver ved en god bog, eller er der andre ting som betyder noget for jer?

Kan du give et eksempel på en særlig god bog?

Hvad er en god læseoplevelse?

Er en god læseoplevelse alene knyttet til skønlitteratur?

Hvad er forskellen på en læseoplevelse med skønlitteratur og en læseoplevelse med faglitteratur?

Tema 3: Egenskaber

Hvilke egenskaber skal en bog have for at I synes det er en god bog?

Underholdende, spændende etc.

Hvad betyder sproget og kompositionen for jeres læseoplevelse?

Hvorfor er det vigtigt/uvigtigt?

Tema 4: Læseudbytte

Hvad fik I ud af at læse den?

Genkendelse, afslapning, ro, glæde, sorg, vrede, oplysning, viden etc.

Er det vigtigt at opleve en følelse af genkendelse/vrede/glæde etc. når I læser en bog?

Er det vigtigt at I kan genkende noget af jer selv i en historie?

Tema 5: Æstetisk norm

Hvor meget betyder andres mening og smag for jeres læseoplevelse?

Hvor finder I de bøger, som I vælger at læse?

Bilag 3: Interviewguide til enkeltinterview

Tema 1: Bedste læseoplevelse

Kan du nævne en bog som har gjort stort indtryk på dig?

Hvad handler den om?

Hvad er det du bedst husker fra den bog?

Hvorfor har den gjort indtryk på dig?

Hvilket indtryk har den gjort på dig?

Hvilken slags bog vil du sige det er?

Hvis du tænker på de bøger der har gjort størst indtryk på dig, har de så noget tilfælles?

Tema 2: Hvad er en god bog?

Hvilke slags bøger synes du bedst om?

Hvorfor?

Sprog, tematik, type, setting, stil etc.

Hvad forventer du af en god bog?

Hvilke egenskaber skal en bog have for at du synes det er en god bog? *Underholdende, tankevækkende, overraskende, letlæst etc.*

Tænker du over hvordan en bog er skrevet?

Kan du beskrive hvad det vil sige at en bog ”er godt skrevet”?

Er der nogle typer af bøger du aldrig læser? Hvorfor?

Hvilken type litteratur har du mest af hjemme i bogreolen?

Tema 3: Motivation og udbytte

Hvorfor læser du bøger?

Er det vigtigt for dig at du bliver berørt følelsesmæssigt af en bog? Hvorfor?

Er det vigtigt for dig at du kan genkende noget fra dit eget liv i en bog?

Er det vigtigt for dig at bogen handler om virkelighedens verden? Hvorfor?

Når du læser en god bog, hvilken stemning er du så i?

Hvilken rolle spiller bøger for dig i dit liv?

Har de altid gjort det?

Tema 4: Læsesituation

Betyder det noget for din læseoplevelse hvor og hvornår du læser?

Hvornår læser du?

Hvor læser du?

Læser du forskellige typer litteratur til forskellige lejligheder? Eksempler?

Hvorfor?

Tema 5: Læserbiografi

Jeg kunne godt tænke mig at slutte af med kort at spørge til din barndom.

Blev der læst bøger i dit barndomshjem?

Hvilke typer af bøger kunne dine forældre lide at læse?

Hvilken type bøger fandtes på bogreolen i dit barndomshjem?

Læste du selv bøger da du var barn?

Hvilken bog gjorde størst indtryk på dig da du var barn?

Hvilke personer eller begivenheder har påvirket din smag i forhold til læsning igennem din opvækst?

Er der forskel på det du kan lide at læse nu og det du foretrak at læse da du var yngre?
Hvordan?

Tema 6: Afslutning

Hvis du blev nægtet at læse bøger, hvad ville det så betyde for dig?

Bilag 4: Eksempel på transskriberet enkeltinterview (K, 66) – udført 14. november 2007.

Jeg kunne godt tænke med at begynde med at spørge dig om bøger, der har gjort et særlig stort indtryk på dig?

K, 66: Ja, det er der jo flere der har gjort. Blandt andet den dér Hundehoved. Det synes jeg var en fantastisk godt skrevet bog, altså det er jo så en af de nyere.

Hvorfor gjorde den stort indtryk på dig?

K, 66: Ja, fordi han beskrev på en måde, så man så det så let i billeder det hele, ikke?. Og han skrev også på en humoristisk måde, sådan lidt sort humor ind imellem. Og det er også sådan en lidt skæv historie, kan man sige, og det kan jeg godt lide. Den havde jeg det godt med.

Hvad var det særligt som gjorde indtryk på dig?

K, 66: Ja, det var en usædvanlig historie, men fortalt med stor kærlighed, synes jeg. Og....ja, det skæve i den som jeg godt kan lide fordi, sådan har mit liv også været.

Hvad handler den om?

K, 66: Jeg ser ham sådan for mig, drengen med de store ører. Man hører om hans opvækst, om familiens relationer og at alt sådan ikke går derudaf.

Hvad er det for en slags bog?

K, 66: Ja, det er bog, hvor beskrivelsen i den er, at alting er ikke bare er enkelt og sort og hvidt og normalt. Det er en udviklende bog, for man får set tingene fra så mange anderledes vinkler, ikke? Meget levende. Men der er masser af bøger, jeg synes om. Jeg kan godt lide nogle historiske romaner ind imellem. Hanne Reintoft har skrevet nogle gode bøger, synes jeg, om tiden i 1100 og 1200 tallet, som jeg ikke vidste ret meget om. Ikke særligt opløftende, men meget godt beskrevet. Jeg kan godt lide bøger, som

også giver mig noget, jeg ikke kender til, sådan åhhh...nåå, det var sådan det hang sammen.

Altså fx om en særlig historisk periode?

K, 66: Ja, lige netop

Hvis du kigger på din bogreol, hvilke bøger træder så frem som særlig gode?

K, 66: Jamen, så er det Benny Andersen, men han er jo ikke skønlitterær forfatter på den måde. Han har været i mit hjerte lige fra jeg var ganske ung. Så vil jeg også sige Halfdan Rasmussen, han er også pragtfuld, og så vidtfavnende.

Har de bøger, der har gjort særligt indtryk, har de noget til fælles?

K, 66: Ja, det har de vel egentlig. De handler om mennesker, ikke, om menneskelige relationer, hvordan de har levet deres liv, på godt og ondt. Altså socialrealisme, det kan jeg faktisk meget meget godt li'.

Så du var faktisk glad for Patriarken, som I læste i læsekredsen?

K, 66: Nej, den var jeg ikke glad for, for hvorfor i alverden blev han ved med at være så negativ, og hvor for i alverden blev hun ved med at være så stejl? Hvorfor havde hun det så skidt? Og hvorfor kunne de ikke mødes? Den var jeg ikke vild med. Den var for negativ for mig, på en eller anden måde. Det gør ikke noget, at der er armod, bare folk er gode ved hinanden. Sådan har jeg det også i mit liv.

Hvad er det med menneskelige relationer du fascineres af?

K, 66: Man søger vel hele livet, jeg har i hvert fald søgt hele livet, at få noget at vide om andre for at kunne bruge det selv, ikke?

Så du mener at den erfaring og viden vi får ved at læse bøger, kan vi omsætte i vores eget liv?

K, 66: Absolut!

Når du sætter dig ned med en bog, hvad forventer du så?

K, 66: Ja, ikke at jeg kan lære noget, men at jeg får nogle gode følelser inde i mig selv. Nu har jeg lige læst den færdig, der hedder Mærkedage, den skal vi læse senere i læsekredsen, men nu var den her på 7-dages lån, så jeg tog den. Men den er jeg nødt til at læse en gang til for jeg synes, altså den er så berømmet, men jeg synes ikke at jeg fik nok ud af den. Jeg synes den var tung, på ene alle anden måde, lidt dystert i det, men også godt skrevet, men....den havde jeg forventet dig mere af.

Når du siger at en bog er godt skrevet, hvad mener du med det?

K, 66: Ja, at vendingerne, sætningerne er harmoniske, for eksempel Når jeg får fornemmelse at der bliver talt til mig, fortalt til mig, ikke? Det gjorde der også til dels, men den fængede mig ikke.

Mærkedage er en slægtshistorie, ikke?

K, 66: Jo, men der sker så meget i den, at jeg tror jeg skal læse den igen. Nogen gange kunne jeg ikke hitte rede i – hvem var det nu, og hvem var den nu gift med osv. Det var det jeg manglede, men det kan jo være mig der ikke opfatter hurtigt nok.

Jo, men hvis der skaber grus i maskineriet forhold til den gode læseoplevelse, så har det jo betydning. Du talte før om nogen gode følelser, hvad er det fx?

K, 66: En ro og en harmoni og en oplevelse af at man måske kan lære noget, og måske kan opleve, at nåååå...tænkte de også sådan? Det er en god læseoplevelse.

Så du læse også for at slappe af?

K, 66. Ja, det gør jeg. Jeg læser altid en halv times tid før jeg falder i søvn og sidder sommetider også om dagen og læser.

Er der så nogle bøger som lægger fra dig, fordi de vækker dårlige følelser? Eller kan det også være en god læseoplevelse selv om det vækker andre følelser?

K, 66: Ja, for eksempel Le Carre om den standhaftige gartner. Det er jo en grim historie, for den handler jo om medicinalindustriens udnyttelse af de fattige lande til afprøvning af medikamenter. Den var så godt skrevet, synes jeg, fordi han samtidig er så spændende en forfatter og så får han fat i al den råddenskab og sådan noget. Men den var da barsk at komme igennem. Men fantastisk!

Så det skal ikke være pænt?

K, 66: Nej, for han afdækker jo nogle ting. Og det er jo veldokumenterede ting. Politiske romaner, læser jeg også en gang imellem. Fx historier fra fyrrerne.

En god bog – hvilke egenskaber skal den have?

K, 66: Ja, den skal jo have.....Hvad var det jeg læste hvor jeg tænkte, den sparer jeg på. Bøger som er rigtig gode, de må ikke slutte.

Er det vigtigste at den skal være underholdende eller tankevækkende eller beroligende eller?

K, 66: Den må godt være det hele! Men det er jo sjældent at vinde. Og det er sådan nogle bøger jeg spare på. Men jeg læser jo også kriminalromaner indimellem, for jeg synes der er nogle gode, navnlig de svenske piger synes jeg er gode.

Femikrimi?

K, 66: Ja, dem har jeg ikke noget imod, det læser jeg gerne. Det er så uforpligtende, på en eller anden måde

Hvorfor er det egentlig det?

K, 66: Ja, fordi der er jo....altså der er jo personskildringer i, men altså mord og vold og...det er ikke lige mig, vel? Jeg har læst de der to af ham svenskeren, de er godt skrevet, synes jeg. Det var vist en af dem jeg svarede på.

Krimi kan jo ellers godt være barsk at læse?

K, 66: Ja, men det kan jeg godt. Men det er jo ikke sådan en hvor jeg går og tænker: hvordan var det nu den var? Men jeg synes de var gode.

Er der nogen bøger, som du vælger fra, som du aldrig læser?

K, 66: Ja, Jane Åmund.

Hvorfor det?

K, 66: Ja, jeg har læst en af hende, men jeg synes....det er for pænt, eller jeg ved ikke. Jeg har læst Klinkevalsen, og den var da meget sød, men jeg ved ikke hvorfor jeg har så meget imod hende.

Er der andre ting, nogle hylder du aldrig gå i nærheden af?

K, 66: Digte, det læser jeg ikke.

Men du læser Benny Andersen?

K, 66: Nå, ja, det har du vel ret i, men det synes jeg er noget helt andet. Jeg læser ikke ret meget biografier. Jo, jeg har læst Herbert Pundiks to og det gav mig meget historisk indblik. Det var jeg meget glad for. Og så læste jeg i forbindelse med at jeg skulle til Syrien mange bøger, hvor ligger det egentlig henne og hvordan har det været? Og det var jo tung kost, altså det er ikke noget jeg ellers normalt ville læse, hvis jeg ikke skulle derned. Men sådan noget romantik, ligesom Cartland, det siger mig ikke ret meget. Altså, jeg læser min avis hver dag og så er der noget om en bog og så tænker jeg, den kunne jeg godt lide at læse, den er godt ebskrevet. Så kan jeg godt finde på at undersøge hvad han eller hun har skrevet.

Men du læser mest skønlitteratur?

K, 66: Ja, men ind imellem også faglitteratur

Hvilke bøger har du mest af hjemme på reolen?

K, 66: Altså, jeg har en del sydamerikanske forfattere. Og så har jeg fra mine unge dage, fra bogklubben Panduro, Rifberg, Riel, Thorup, alle den der var oppe i tiden. Og dem har jeg jo stadig væk stående. Der er jo ingen der vil ha sådan nogle bøger. Men jeg holder ved dem lidt endnu fordi en skønne dag vil jeg nok gå i gang med at læse dem og se om de har den værdi for mig som de havde dengang.

Hvilke titler fra den gang husker du?

K, 66: Anna, jeg Anna, og Den kroniske uskyld. Men for øvrigt så jeg læste i sommer, han har udgivet en bog som jeg tro hedder Klaus og kærligheden, for jeg synes han har været svær mange gange, men en var en dejlig lille bog, ejjj, den var så menneskevarm, og jeg tænkte: Gud, har han sådan noget i sig også. Den var jeg meget glad for. --- jeg spreder mig jo meget. Jeg er jo nysgerrig.

Hvad så er det især nordisk litteratur eller?

K, 66: Det er meget, altså jeg læser jo meget om tingene, hvis der kommer noget, så tænker jeg den vil jeg lige kigge lidt nærmere på. Eller hvis jeg høre nogen sige, ved du hvad – den der, den skulle du altså lige 22.38

Lever de der anbefalinger så op til dine forventninger?

K, 66: Mange gange gør de, og nogen gange...nå ja. Det var også ligesom jeg købte en bog af Doyle der hedder Kvinder der gik ind i døre. Det er en irsk forfatter, jeg har læst meget af ham fordi jeg rejste i Irland og gennem bogklubben købte jeg den sidste, som er en fortsættelse af Kvinder der gik ind i døre. Og den synes jeg var så anderledes, og jeg blev så skuffet. Og jeg har altid synes han var en god forfatter, men hans beskrivelser af Dublin og sådan.

Så dine litterære interesser er også farvet af hvor du rejser hen?

K, 66: Ja meget, jeg prøver at finde ud af, hvad er der af forfattere i det land

Har du en yndlingsforfatter?

K, 66: Nej, det har jeg som ikke...jeg er jo nysgerrig. Jeg er glad for når jeg finder en nyere forfatter der har pondus. Jeg har fx et had/kærlighedsforhold til Marie Helleberg. Hun har skrevet en masse historiske bøger, blandt mange om dronningerne og prinsesserne og hun skrev også den der – Alberto, og dem har jeg læst alle sammen. Og mange gange så skriver hun utrolig godt, og andre gange så bliver man så irriteret, for en gang imellem, synes jeg, så hopper hun let hen over den historiske del, så jeg vel nok si-ge...jeg kan godt li at læse.

Hvad er det ved de historiske romaner, der fænger hos dig?

K, 66: Det at jeg får en viden, som jeg ikke havde. Og jeg har altid været meget videbe-
gærlig. Altså, jeg har aldrig synes at det at gå i skole var spor spændende, så jeg har sikkert manglet en hel masse, og det indhenter jeg så ved at læse sådan noget, ikke?

Hvorfor læser du bøger?

K, 66: Jamen, jeg ville ikke kunne leve uden bøger. Det at man kan sætte sig ned og få en anden virkelighed ind i sit hovedet, det er...og hvis man så er så heldig at det er en god bog, så man bliver beriget. Jeg har læst bøger siden jeg var ganske ung. Det fænger utrolig meget, ligesom musik og arkitektur, det fænger mig også meget.

Men det med at få en anden virkelighed ind i hovedet, kunne man ikke få det gennem film?

K, 66: Jo, men det kan jeg også godt li' . Nu hvor jeg ikke arbejde mere, så går jeg ofte ind til en 12-forestilling, med min kaffe og en pose med et eller andet godt i og smider støvlerne og sætter mig og ser en film. Og er væk i to timer, fuldstændig totalt.

Men kan det det samme?

K, 66: Nej, ikke som en bog. Men det giver mig en fantastisk oplevelse, hvis det vel at mærke er en god film. Bogen har jeg jo i en længere periode, men det er meget sjældent, at jeg har læst en bog to gange. Andre læser bøger 2-3-4 gange, sådan har jeg det ikke. Jeg har det sådan, at så har jeg haft en god oplevelse i den uge eller hvor langt tid det nu er. Og så er næste tanke: hvad skal jeg nu læse, for jeg kan ikke være uden en bog.

Det med at træde ind i en anden verden? Hvad sker der så? Er det sådan at du glemmer tid og sted eller hvordan?

K, 66: Det giver mig en indre fred og ro.

Er det vigtigt, at du bliver berørt følelsesmæssigt af en bog?

K, 66: Altså, hvis den ikke berører mig følelsesmæssigt, så tror jeg ikke at jeg gider læse den. Jeg har det sådan med bøger, at jeg vil godt, nogen af stederne, kunne identificere mig med enten de personer eller de situationer, det synes jeg er rart.

Så det er vigtigt at kunne genkende et eller andet i historien?

K, 66: Ja, helt klart. Og det kan også være på nogle kvindeområder fx, eller det kan være en relation mellem mand og kvinde eller mellem et barn og et andet barn.

Det er vel også det en god historie kan.

K, 66: Jeg vil også sige, at efter jeg er kommet i læsekredsen, det har jeg været i 2 år, det har da givet mig en utrolig masse, for der sidder 7 andre personer som har læst det samme og snakker om det, og nogen fremhæver det og det. Nå, ja, det var der også. Og det gør så at jeg ind imellem læser lidt anderledes end jeg gjorde før fordi jeg får meget inspiration.

Læser du bøgerne til læsekredsen på en anden måde?

K, 66: Ja, det tror jeg nok jeg gør, fordi jeg prøver at være fokuseret på nogle ting, at tage hensyn til at vi skal snakke det igennem. Jeg går lidt dybere ind i den, navnlig hvis

det er en bog der irriterer mig. Så vil jeg jo godt kunne argumentere for hvorfor den irriterer mig. Men det har også noget at gøre med mig som person, for jeg går seriøst ind for det som jeg gør. Det synes jeg at jeg skylder de andre, det har jeg også indtryk af, at de gør.

Er der forskel på valg af bøger i læsekredsen og dem du selv vælger?

K, 66: Nej, men der er da bøger som jeg ikke selv ville have valgt. Det er jo en udfordring, og nogle gange er jeg blevet rigtig glædelig overrasket. Men det er jo det, som er det gode ved en læsekreds at man bliver inspireret.

Har du altid læst? Også som barn?

K, 66: Ja, men det var mere Puk-bøger, jeg er jo fra 1940'erne, og Flemming-bøgerne. Jeg er jo fra fyrreerne. Men da læste jeg jo også de der lægeromaner, og sådan noget. Det gjaldt jo bare om at være lykkelig i de der teenageår.

Kommer du fra et hjem hvor man læste bøger?

K, 66: Ja.

Hvilke bøger blev der typisk læst hjemme?

K, 66: Mange venstreorienterede bøger, mange romaner, jo absolut et meget bogligt hjem. Det er jo derfor man har det sådan, ikke?

Var der bøger som ikke blev anset som god litteratur derhjemme?

K, 66: Ja, mine forældre var jo meget venstreorienterede, så der stod Hans Kirk og Hans Scherfig og de der folk. Martin Andersen Nexø.

Kan du huske som ung noget der gjorde indtryk?

K, 66: Altså, da jeg kom op i tyverne, da var det jo mere de der damer der skrev om, hvad vi kvinder skulle. Jeg ved ikke hvor meget jeg fik ud af det. Jeg hoppede lidt hur-

tigt ud af det igen, det var lidt for rabiater for mig. Men jeg sympatiserede da med dem. Det kan godt være jeg skulle prøve at læse dem igen.

Men har du altid læst meget?

K, 66: Ja, specielt efter børnene blev større har det taget til. Men det er jo også noget med tid. Jeg har haft fuldtidsarbejde siden jeg var 15 år. Og det er klart, at efter jeg stoppede med at arbejde, så læser jeg rigtig meget.

Hvordan har din læsning udviklet sig over livet?

K, 66: Ja, i dag læser jeg mere for min egen skyld, og ikke efter hvad andre synes man skal. Jeg har forsøgt med Jan Guillou, men synes han er svær. Jeg gik også i gang med hans ridderromaner, jeg lånte dem for at få noget viden om korstogene, menjeg har så meget til gode. Jeg må leve meget længe med alt det jeg skal nå at læse.

Men er du så nu bedre til at lytte til dig selv?

K, 66: Ja, da jeg var ung da var jeg mere ukritisk

Men har du altid læst historiske romaner?

K, 66: Nej, det er først noget der er kommet til de sidste 5-10 år. Der var så meget jeg ikke vidste, tror jeg, så det var en måde at få viden på uden at det var for tørt i hvert fald

Hvis du blev nægtet at læse bøger, hvad ville det betyde for dig?

K, 66: Hvem skulle nægte mig det?

Hvis du endte på en øde ø uden en bog?

K, 66: Det er der da ingen der kunne nænne. Jamen, så var der ikke noget at leve for. Jamen, hvis jeg så var sammen med nogle mennesker, så kunne de fortælle mig historier.

Så der er i virkeligheden det med at bliver introduceret til nogle nye verdner gennem historier, der er kernen i det hele?

K, 66: Ja, det har du fuldstændig ret i.